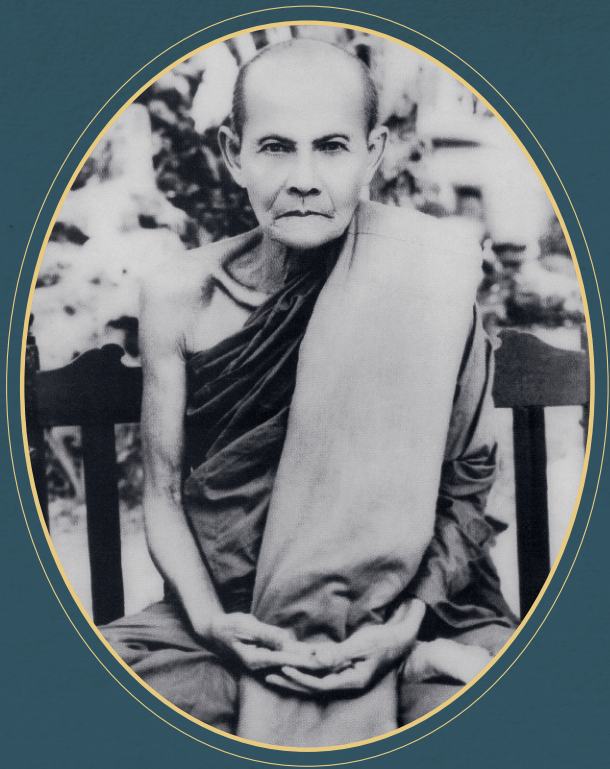

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

ตามรอย องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

โครงการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชน
ตามรอยองค์หลวงปู่มั่น
www.luangpumun-cbt.org

คำปรารภ

ในโอกาสมงคลชาตกาล ๑๕๐ ปี และการประกาศยกย่ององค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต เป็นบุคคลสำคัญของโลกสาขาสันติภาพ ประจำปี ๒๕๖๓ - ๒๕๖๔ ขององค์การยูเนสโก (UNESCO) ได้ยิ่งความปลื้มปิติและยินดียิ่งแก่พุทธศาสนิกชนชาวไทยและศิษยานุศิษย์ที่เคารพศรัทธาในคำสอนและปฏิปทาขององค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต ซึ่งพวกเราชาวไทยทุกคนล้วนมีความปลื้มปิตินี้โดยทั่วกัน องค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของอริยบุคคลที่ชาวพุทธควรเรียนรู้และนำแนวทางไปปฏิบัติ หากทุกคนตระหนักคุณค่าเรื่องนี้ดีแล้วย่อมจะทำให้สังคมนั้นร่มเย็นสงบสุข

มูลนิธิสิริวัฒนภักดี จึงได้จัดทำหนังสือ ตามรอยองค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต อันประกอบไปด้วยชีวประวัติ วัตรปฏิบัติอันงดงาม รวมทั้งปฏิปทาคำสอนขององค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต เพื่อเป็นอาจริยบูชาเชิดชูเกียรติคุณขององค์หลวงปู่บัว ที่ได้รับการยกย่องเชิดชูให้เป็นบุคคลสำคัญของโลก และได้ร่วมกันน้อมระลึกถึงพระคุณขององค์หลวงปู่บัว ที่ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์อย่างมากมายไว้แก่ พระศาสนา และสังคมไทย พร้อมน้อมนำหลักคำสอนมาปฏิบัติสืบต่อไป เพื่อร่วมกันจารึกประวัติศาสตร์อันยิ่งใหญ่ของบุคคลสำคัญทางศาสนา อันเป็นมรดกของชาวไทยสู่การเป็นมรดกโลก

ฐานันท์ สิริวัฒนภักดี
กรรมการมูลนิธิสิริวัฒนภักดี

แก้ให้ตกเนื้อ
แก้บ่ตก คาพกเจ้าไว้
แก้บ่ได้ แขนวนคอต้องแต่ง
แก้บ่พ้น คากันอย่างยาย
..คาย่างยาย เวียนตายเวียนเกิด..

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

สารบัญ

๗

ชีวประวัติ
องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

๑๙

จุดหมายตามรอยธรรม
องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต
บำเพ็ญสมณธรรม

๓๑

ชั้นระวิมุติสะมังคีธรรมะ

๓๗

โอวาทธรรม
องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

๔๑

มุตโตทัย

๕๕

ธรรมเทศนา
องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

๖๗

องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์
และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ
(UNESCO) ประกาศยกย่องให้
องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต
เป็นบุคคลสำคัญของโลก
สาขาสันติภาพ

๗๑

โครงการท่องเที่ยวโดยชุมชน
ตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

ต้นดี ปลายก็ดี
ครั้นผิดมาแต่ต้น ปลายก็ไม่ดี
ดีใจไม่มีโทษ ดีนั้นชื่อว่า
..ดีเลิศ..

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

ชีวประวัติ องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต อาจารย์สอนธรรมทางวิปัสสนา มีศิษยานุศิษย์มาก มีคนเคารพนับถือมาก มีชีวประวัติควรเป็นหลักฐานคติแก่กุลบุตรได้ผู้หนึ่ง ดังจะเล่าต่อไปนี้

ชาติสกุล

ท่านกำเนิดในสกุล แก่นแก้ว บิดา ชื่อ นายคำดั่ง มารดา ชื่อ นางจันทร์ เพี้ยแก่น ทำวเป็นปู่ มีสัญชาติไทย นับถือศาสนาพุทธ เกิดวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๒๐ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ณ บ้านคำบง ตำบลโขงเจียม อำเภอโขงเจียม (ปัจจุบัน คือ อำเภอศรีเมืองใหม่) จังหวัดอุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน ๙ คน ท่านเป็นบุตรคนหัวปี บุตร ๖ คนเสียชีวิตตั้งแต่เด็ก ยังเหลือน้องสาว ๒ คน

รูปร่างลักษณะและนิสัย

ท่านเป็นคนร่างเล็ก ผิวขาวแดง แข็งแรง ว่องไว สติปัญญาดีมาแต่กำเนิด ฉลาด เป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายในทางที่ถูก ไม่ยอมทำตามในทางที่ผิด

อนุสรณ์สถานบ้านเกิด องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต
บ้านคำบง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี

การศึกษาสามัญ

ท่านได้เรียนอักษรสมัยในสำนักของอา คือ เรียนอักษรไทยน้อย อักษรไทย อักษรธรรมและอักษรขอม อ่านออกเขียนได้ นับว่าท่านเรียนได้รวดเร็ว เพราะมีความทรงจำดีและมีความขยันหมั่นเพียร ชอบการเล่าเรียนศึกษา

การบรรพชา

เมื่อท่านอายุได้ ๑๕ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรในสำนักวัดบ้านคำบง ใครเป็นบรรพชาจารย์ไม่ปรากฏ ครั้นบวชแล้ว ได้ศึกษาความรู้ทางพระศาสนา มีสวดมนต์และสูตรต่าง ๆ ในสำนักบรรพชาจารย์ จดจำได้รวดเร็ว พระอาจารย์เมตตาปรานีมาก เพราะเอาใจใส่ในการเล่าเรียนดี ประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย เป็นที่ไว้นับถือเชื่อใจได้ เมื่ออายุท่านได้ ๑๗ ปี บิดาขอร้องให้ลาสิกขาเพื่อช่วยการงานทางบ้าน ท่านก็ได้ลาสิกขาออกไปช่วยการงานของบิดามารดาเต็มความสามารถ

ท่านเล่าว่า เมื่อลาสิกขาไปแล้วยังคิดที่จะบวชอีกอยู่เสมอไม่ลืมเลย คงเป็นเพราะมีอุปนิสัยในทางบวชมาแต่ก่อนอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่ง เพราะติดใจในคำสั่งของยายว่า “เจ้าต้องบวชให้ยาย เพราะยายก็ได้เลี้ยงเจ้ายาก” คำสั่งของยายนี้คอยสะกิดใจอยู่เสมอ

วัดศรีบุญเรือง บ้านคำบง
อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี

การอุปสมบท

ครั้นอายุท่านได้ ๒๒ ปี ท่านเล่าว่า มีความอยากบวชเป็นกำลัง จึงอำลาบิดามารดาบวช ท่านทั้งสองก็อนุญาติตามประสงค์ ท่านได้เข้าศึกษาในสำนักหลวงปู่เสาร์ กันตสีโล วัดเลียบ เมืองอุบล จังหวัดอุบลราชธานี ได้รับอุปสมบทกรรมเป็นภิกษุภวาระในพระพุทธศาสนา ณ วัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม) อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี พระอริยกวี (อ่อน ธัมมรักขิต) เป็นพระอุปัชฌายะ พระครูสีทาชัยเสโน เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูประจักษ์อุบลคุณ (ส่วย ญาณาสโย) เป็นพระอนุสาวนาจารย์ เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๖ พระอุปัชฌายะขนานนามมคธให้ว่า ภูริทัตโต เสร็จอุปสมบทกรรมแล้ว

วัดศรีอุบลรัตนาราม
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

วัดเลียบ
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ได้กลับมาสำนัก ศึกษาวิปัสสนาธุระกับหลวงปู่เสาร์ กันตสีโล ณ วัดเลียบต่อไป^(๑) ครั้นออกพรรษา ตกฤดูแล้ง ก็ออกเที่ยวจาริกแสวงหาวิเวกไปอยู่ที่สงัด ปราศจากคนพลุกพล่านตามหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้านพออาศัย ภิกขุชาววัตร ตามเยี่ยงอย่างพระพุทธรเจ้าและพระอริยสาวกเจ้าที่ดำเนินมาก่อนแล้วทั้งหลาย ไปทางฝั่งซ้าย แม่น้ำโขงบ้าง ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงบ้าง

ในคราวไปวิเวกถึนนครพนม ได้เจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ (จูม พันธุโล) กับเจ้าคุณพระสารภณมุนี (จันทร์) (ภายหลังดำรงสมณศักดิ์ที่ พระเทพสิทธิธารจารย์ (จันทร์ เขมิโย) วัดศรีเทพประดิษฐาราม อำเภอเมือง จังหวัด นครพนม) ไปเป็นศิษย์ศึกษาเล่าเรียน ทั้งทางสมถวิปัสสนา ทั้งทางปริยัติธรรม ณ เมืองอุบลก่อน แล้วลงไปศึกษา เล่าเรียนทางกรุงเทพมหานคร จนได้กลับมาทำประโยชน์ เป็นพระเถระผู้ใหญ่ในภาคอีสานปัจจุบันนี้

ส่วนท่านอาจารย์ เมื่ออายุพรรษาพอสมควรแล้ว จึงได้ลงไปศึกษาทางกรุงเทพมหานคร อันเป็นแหล่ง นักปราชญ์ สำนักที่วัดปทุมวัน (วัดปทุมวนาราม ราชวรวิหาร) หมั่นไปสดับพระธรรมเทศนาอบรมปัญญา กับ เจ้าพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) ที่วัดบรมนิวาส ราชวรวิหาร

ในวันหนึ่ง เมื่อกลับจากวัดบรมนิวาส ราชวรวิหาร เดินตามถนนหลวงไปกับสหธรรมมิกสีห์ห้ารูป กำหนด พิจารณาไปพลาง พอไปถึงโรงเรียนกรมแผนที่ (วังกรมพระสวัสดิวัด) จึงได้อุบายแห่งวิปัสสนา เอาโรงเรียน นั้นเป็นนิมิตว่า “ของอะไรทั้งหมดเกิดจากของที่มีอยู่ (ดินหนูนดิน)”

ตั้งแต่นั้นมากำหนดพิจารณาอุบายแห่งวิปัสสนาได้คล่องละ จึงได้ออกไปทำความเพียรอยู่ที่เขาพระงาม (ถ้าไฟขาว) ถ้าสิงห์โต อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี จึงพอได้รับความเข้าใจในพระธรรมวินัยอันพระตถาคตเจ้า ทรงประกาศแล้ว ครั้นพรรษาได้ ๒๓ จึงกลับมาหาหมู่คณะทางภาคอีสาน มีพระเถระมาศึกษาด้วยมากขึ้น โดยลำดับ มีพระอาจารย์สิงห์ ขันตยาคโม เป็นต้น จนพรรษาได้ ๓๘ จึงได้จากหมู่คณะ ไปจำพรรษาวัดปทุมวัน กรุงเทพฯ แล้วเลยไปเชียงใหม่กับเจ้าพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) พักวัดเจดีย์หลวง ๑ พรรษา แล้วไปวิเวกตามที่ตั้งต่าง ๆ บ้าง กลับมาจำพรรษาวัดเจดีย์หลวงบ้าง รวมเวลา ๑๑ ปี จึงได้กลับมา ภาคอีสาน เพื่อสงเคราะห์สาธุชน ตามคำนิมนต์ของเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ จนถึงปัจจุสมัย

วัดปทุมวนาราม ราชวรวิหาร
เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

วัดบรมนิวาส ราชวรวิหาร
เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร

(๑) พระอริยคุณธาร, “ชีวประวัติ ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ,” ชีวประวัติ ธรรมเทศนา บทประพันธ์ และธรรมบรรยาย ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ. (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ พาณิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๓-๕.

วัดบูรพา
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

ปฏิบัติ

เมื่อแรกอุปสมบท ท่านพ่่านักอยู่วัดเลียบ เมืองอุบล เป็นปกติ ออกไปอาศัยอยู่วัดบูรพา เมืองอุบล บ้างเป็นบางคราว ในระหว่างนั้น ได้ศึกษาข้อปฏิบัติเบื้องต้น อันเป็นส่วนแห่งพระวินัย คือ อาจารย์ ความประพฤติมารยาท อาจารย์วัตร และอุปัชฌายวัตร ปฏิบัติได้เรียบร้อยดี จนเป็นที่ไว้วางใจของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ และศึกษาข้อปฏิบัติอบรมจิตใจ คือ เติบงกรรม นั่งสมาธิ กับสมาทานธุดงค์วัตรต่าง ๆ

ในสมัยต่อมา ได้แสวงหาวิเวกบำเพ็ญสมณธรรมในที่ต่าง ๆ ตามราวป่า ป่าช้า ป่าชุกชีที่แจ้ง หุบเขา ขอก้วย ฮารเขา เจื่อมเขา ท้องถ้ำ เรือนว่าง ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบ้าง ทางฝั่งขวาแม่น้ำโขงบ้าง แล้วลงไปศึกษากับนักปราชญ์

วัดสิริจันทรนิมิต เขาวงพระเจม
อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

ทางกรุงเทพฯ จำพรรษาอยู่ที่วัดปทุมวัน หมั่นไปสดับธรรมเทศนา กับเจ้าพระคุณพระอุบาลี (จันทร์ สิริจันโท) ๓ พรรษา แล้วออกแสวงหาวิเวกในถิ่นภาคกลาง คือ ถ้ำสาริกา เขาใหญ่ จังหวัดนครนายก ถ้ำไฟขวาง เขาพระงาม และถ้ำสิงห์โต จังหวัดลพบุรี จนได้รับความรู้แจ่มแจ้งในพระธรรมวินัย ล้นความสงสัยในสัตตศาสนา จึงกลับมาภาคอีสานทำการอบรมสั่งสอนสมถวิปัสสนาแก่สัทธิธรรมิก และอุบาสก อุบาสิกาต่อไป มีผู้เลื่อมใสพอใจปฏิบัติตามมากขึ้นโดยลำดับ มีศิษยานุศิษย์แพร่หลายกระจายทั่วภาคอีสาน

ในกาลต่อมาได้ลงไปพักจำพรรษาที่วัดปทุมวัน กรุงเทพฯ อีก ๑ พรรษา แล้วไปเชียงใหม่กับเจ้าพระคุณพระอุบาลี (จันทร์ สิริจันโท) จำพรรษาวัดเจติยหลวง

วัดทุ่งสิงโต ถ้ำไผ่ขวาง
อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี

วัดเจดีย์หลวง
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

๑ พรรษา แล้วออกไปพักตามที่วิเวกต่าง ๆ ในเขตภาคเหนือหลายแห่ง เพื่อส่งเคราะห์สาธุชนในที่นั้น ๆ นานถึง ๑๑ ปีจึงได้กลับมาจังหวัดอุดรธานี ตามคำอาราธนาของเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ พักจำพรรษาอยู่ที่วัดป่าโนนนิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เพื่ออนุเคราะห์สาธุชนในที่นั้น ๒ พรรษา

แล้วมาอยู่เขตจังหวัดสกลนคร จำพรรษาที่วัดป่าบ้านนามน ตำบลตองโขบ อำเภอเมืองสกลนคร ๓ พรรษา จำพรรษาที่วัดป่าหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม ๕ พรรษา เพื่อส่งเคราะห์สาธุชนในที่นั้น มีผู้สนใจในธรรมปฏิบัติ ได้ติดตามมาศึกษาอบรมจิตใจมากมาย ศิษยานุศิษย์ของท่านได้แพร่กระจายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย ยังเกียรติคุณของท่านให้ฟุ้งเฟื่องเลื่องลือไป

วัดป่าโนนนิเวศน์
อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ชุดงควัดรที่ก้านถือปฏิบัติเป็นอาจิณ ๕ ประการ

๑. ปังสุกุลิกังครุดงค์ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุล นับตั้งแต่วันอุปสมบท มาตราบกระทั่งถึงวัยชรา จึงได้ผ่อนใช้คหบดีจีวรบ้าง เพื่ออนุเคราะห์แก่ผู้ศรัทธา นำมาถวาย

๒. ปินทปาตักังครุดงค์ ถือภิกขาจารวัตรเที่ยวบิณฑบาตมาฉันเป็นนิตย แม้อาพาธไปในละแวกบ้านไม่ได้ ก็บิณฑบาตในเขตวัด บนโรงฉัน จนกระทั่งอาพาธ ลูกไม่ได้ในปัจจุบันสมัย จึงงดบิณฑบาต

๓. เอกปัตติกัณครุดงค์ ถือฉันในบาตร ใช้ภาชนะใบเดียวเป็นนิตย จนกระทั่งถึงสมัยอาพาธหนักในปัจจุบันสมัยจึงงด

๔. เอกาสนิกัณครุดงค์ ถือฉันคนเดียวเป็นนิตยตลอดมา แม้ถึงอาพาธหนัก ในปัจจุบันสมัยก็ได้เลิกละ

ส่วนชุดงควัดรนอกนี้ได้อธิบายปฏิบัติเป็นครั้งคราว ที่นับว่าปฏิบัติได้มากก็คือ อรัญญิกังครุดงค์ ถืออยู่เสนาสนะป่าห่างบ้านประมาณ ๒๕ เส้น หลีกเร้นอยู่ในที่สงัดตามสมณวิสัย เมื่อถึงวัยชราจึงอยู่ในเสนาสนะป่าห่างจากบ้านพอสมควร ซึ่งพอเหมาะกับการที่จะภิกขาจารบิณฑบาต เป็นที่ที่ปราศจากเสียงอื้ออึง ประชาชนเคารพยำเกรงไม่รบกวน

นัยว่า ในสมัยที่ท่านยังแข็งแรง ได้ออกจาริกโดดเดี่ยวแสวงวิเวกไปในป่าดงพงลึก จนสุดวิสัยที่ศิษยานุศิษย์จะติดตามไปถึงได้ก็มี เช่น ในคราวไปอยู่ทางภาคเหนือ เป็นต้น ท่านไปวิเวกบนเขาสูงอันเป็นที่อยู่ของพวกมูเซอ ยังชาวมูเซอ ซึ่งพูดไม่รู้เรื่องกันให้บังเกิดศรัทธาในพระศาสนาได้

กิจวัตรประจำวัน

ท่านปฏิบัติกิจประจำวันเป็นอาจิณวัตรเพื่อเป็นแบบอย่างแก่สาธุศิษย์ และพร่ำสอนสาธุศิษย์ให้ปฏิบัติเป็นอาจิณวัตรต่อไปนี้

- เวลาเช้า ออกจากกุฏิ ทำสรีริกกิจ คือ ล้างหน้า บ้วนปาก นำบริขารลงสู่โรงฉัน ปัดกวาดลานวัด แล้วเดินจงกรม
- พอได้เวลาภิกขาจารก็ขึ้นสู่โรงฉัน นุ่งห่มเป็นปริมนทล สะพายบาตรเข้าสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต
- กลับจากบิณฑบาตแล้ว จัดแจงบาตร จีวร แล้วจัดอาหารใส่บาตร นั่งพิจารณาอาหาร ปัจจุบันขณะ ทำภัตตานุโมทนา คือ ยถาสัพพีเสร็จแล้ว ฉันจังหันฉันเสร็จแล้วล้างบาตร เก็บบริขารขึ้นกุฏิ
- ทำสรีริกกิจ พักผ่อนเล็กน้อย แล้วลุกขึ้นล้างหน้า ไหว้พระ สวดมนต์ และพิจารณาธาตุอาหาร ปฏิกุศล ตั้งขณิก อติตปัจจเวกขณะ แล้วชำระจิตจากนิวรณ์ นั่งสมาธิพอสมควร
- เวลาบ่าย ๓-๔ โมง กวาดลานวัด ตักน้ำใช้ น้ำฉันมาไว้ อาบน้ำชำระกาย ให้สะอาดปราศจากมลทิน แล้วเดินจงกรมจนถึงพลบค่ำจึงขึ้นกุฏิ
- เวลากลางคืนตั้งแต่พลบค่ำไป สาธุศิษย์ก็ทยอยกันขึ้นไปปรนนิบัติ ท่านได้เทศนาสั่งสอนอบรมสติปัญญาแก่สาธุศิษย์พอสมควรแล้ว สาธุศิษย์ถวายการนวดพั้น (พั้น) พอสมควรแล้ว ท่านก็เข้าห้อง ไหว้พระสวดมนต์ นั่งสมาธิ แล้วพักผ่อนประมาณ ๔ ทุ่ม เวลา ๓.๐๐ น. ตื่นนอน ล้างหน้าบ้วนปาก แล้วปฏิบัติกิจอย่างในเวลาเช้าต่อไป

กิจบางประการ เมื่อมีลูกศิษย์มากและแก่ชราแล้ว ก็อาศัยศิษย์เป็นผู้ทำแทน เช่น การตักน้ำใช้ น้ำฉัน เพราะเห็นเหนื่อยเนื่องจากชราภาพ ส่วนกิจอันใดเป็นสมณประเพณีและเป็นศีลวัตร กิจนั้นท่านปฏิบัติเสมอเป็นอาจิณ มิได้เลิกละ

เครื่องอัฐบริวารขององค์หลวงปู่บัน กุริทัตโต ณ พิพิธภัณฑ์อาจารย์บัน กุริทัตโต วัดป่าสุกรวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ท่านถือคติว่า “เมื่อมีวัตรก็ชื่อว่ามีศีล ศีลเป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติ”
ท่านกล่าวว่า “ต้นดี ปลายก็ดี ครั้นผิดมาแต่ต้น ปลายก็ไม่ดี”

ท่านกล่าวว่า “ผิดมาตั้งแต่ต้น ฮวงเม่าปมี” อุปมาอุปเปรียบเหมือนอย่างว่า “การทำนา เมื่อบำรุงรักษาลำต้นข้าวดีแล้ว ย่อมหวังได้แน่ซึ่งผลดังนี้” ท่านจึงเอาใจใส่ตกแต่งเดือนสามุคิษย์ ให้ปฏิบัติศีลวัตรอันเป็นส่วนเบื้องต้นให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ไวเสมอ^(๒)

บำบัดอาพาธด้วยธรรมโอสถ

เมื่อคราวท่านไปจำพรรษาที่ถ้ำสาลิกา เขาใหญ่ จังหวัดนครนายกนั้น เกิดอาพาธ ธาตุกำเริบ ไม่ทำการย่อยอาหารที่บริโภคเข้าไป ถ่ายออกมาที่เป็นเหมือนเมื่อแรกบริโภค

ชั้นแรกได้พยายามรักษาด้วยยาธรรมดาจนสุดความสามารถ อาพาธก็ไม่ระงับ จนวันหนึ่ง ขณะทีไปแสวงหาयरากไม้เพื่อมาบำบัดอาพาธนั้น ได้ความเหน็ดเหนื่อยมากเพราะยังมีได้ฉันทังหัน ครั้นได้ยาพ้อและกลับมาถึงถ้ำที่พักแล้ว บังเกิดความคิดขึ้นว่า เราพยายามรักษาด้วยยาธรรมดามากี่นานแล้ว อาพาธก็ไม่ระงับ เราจะพยายามรักษาด้วยยาธรรมดาต่อไปก็คงไร้ผลเหมือนแต่ก่อน บัดนี้ อาพาธก็กำเริบยิ่งขึ้น ควรระงับด้วยธรรมโอสถดูบ้าง หากไม่หาย ก็ให้มันตายด้วยการประพฤติธรรมดีกว่า

ครั้นแล้วก็เข้าที่ นั่งคุบัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติสัมปชัญญะ กำหนดพิจารณา กายคตาสติกัมมฐาน ไม่นานก็ได้ความสงบจิต อาพาธก็ระงับหายวันหายคืน โดยลำดับจนร่างกายแข็งแรงดังเก่า จึงย้ายไปทำความเพียรอยู่ที่ไผ่ขวาง เขาพระงามและถ้ำลิงใต้จังหวัดลพบุรี จนได้ความแก่ล้าแก่อาหาญในพระธรรมวินัย ดังเล่ามาแล้ว^(๓)

(๒) พระอริยคุณาธาร, “ชีวประวัติ ของ พระอาจารย์มั่น กุริทัตตเถระ,” ชิวประวัติ ธรรมเทศนา บทประพันธ์ และธรรมบรรยาย ของ พระอาจารย์มั่น กุริทัตตเถระ. (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๒-๑๔.

(๓) เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

คติพจน์^(๔)

คำที่เป็นคติ อันท่านพระอาจารย์กล่าวอยู่บ่อย ๆ เพื่อเป็นหลักวินัยจิตความดี ที่ทำด้วยกาย วาจา ใจ แก่ศิษยานุศิษย์ ดังนี้

๑. ดีใดไม่มีโทษ ดิ้นนั้นชื่อว่า ดีเลิศ

๒. ได้สมบัติทั้งปวง ไม่ประเสริฐเท่าได้ตน เพราะตัวตนเป็นที่เกิดแห่งสมบัติ ทั้งปวง

เมื่อท่านอธิบายตบปัญจกัมมฐานจบลง มักจะกล่าวเตือนขึ้นเป็นคำกลอนว่า “แก่ให้ตกน้อ แก่ตกคาพกเจ้าไว้ แก่ได้ แขนคอต้องแต่ง แก่พันคาอันย่างยาย คาย่างยายเรียนตายเรียนเกิด เรียนเอากำเนิดในภพทั้งสาม ภพทั้งสามเป็นเหือน (เรือน) เจ้าอยู่” ดังนี้

เมื่อคราวท่านเทศนาสั่งสอนพระภิกษุผู้เป็นสานุศิษย์ถือลัทธิฉันเจให้เข้าใจทาง ถูกและละเอียดลัทธิฉัน ครั้นจบลงแล้วได้กล่าวคำเป็นคติขึ้นว่า

“เหลือแต่เว้าบ่เห็นบ่อนเบาหนัก เดินไปตามทางลี้ถึกคงเสียฮ้าย (ร้าย)” ดังนี้

บำเพ็ญประโยชน์

การบำเพ็ญประโยชน์ของท่านพระอาจารย์ ประมวลลงในหลัก ๒ ประการ ดังนี้

๑. ประโยชน์ชาติ ท่านพระอาจารย์ได้เอาธุระเทศนาอบรมสั่งสอนศีลธรรม อันติงามแก่ประชาชนพลเมืองของชาติในทุก ๆ ถิ่นที่ท่านได้สัญจรไป คือ ภาคกลาง บางส่วน ภาคเหนือเกือบทั่วทุกจังหวัด ภาคอีสานเกือบทั่วทุกจังหวัด และบางส่วนของต่างประเทศ เช่น พังซายแม่น้ำโขงของประเทศลาว ไม่กล่าวสอนให้เป็น ปฏิปักษ์ต่อการปกครองของประเทศ ทำให้พลเมืองของชาติผู้ได้รับคำสั่งสอน เป็นคนมีศีลธรรมดี มีสัมมาอาชีพ ง่ายแก่การปกครองของผู้ปกครอง ชื่อว่า ได้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาติตามควรแก่สมณวิสัย

๒. ประโยชน์ศาสนา ท่านพระอาจารย์ได้บรรพชาและอุปสมบทเข้ามาใน พระศาสนาด้วยความเชื่อและความเลื่อมใสจริง ๆ ครั้นบวชแล้วก็ได้อาธุระ ศึกษา และปฏิบัติพระธรรมวินัยด้วยความอุตสาหะพากเพียรจริง ๆ ไม่ทอดธุระ ในการบำเพ็ญสมณธรรม ท่านปฏิบัติธุดงค์วัตรเคร่งครัดถึง ๔ ประการ ดังกล่าว แล้วในเบื้องต้น ได้ดำรงรักษาสมนกกิจไว้มิให้เสื่อมสูญ ได้นำหมู่คณะฟื้นฟูปฏิบัติ ธรรมวินัยให้ถูกต้องตามพระพุทธานุญาตและพระพุทโธวาท หมั่นอนุศาสน์สั่งสอน ศิษยานุศิษย์ ให้ฉลาดอาจหาญในการฝึกฝนอบรมจิตใจตามหลักสมถวิปัสสนา อันสมเด็จพระบรมศาสดาได้ตรัสสอนไว้

เป็นผู้มีน้ำใจเด็ดเดี่ยว อดทน ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม แม้จะถูกกระทบกระทั่ง ด้วยโลกธรรมอย่างไรก็ได้แปรเปลี่ยนไปตาม คงมั่นอยู่ในธรรมวินัย ตามที่ พระบรมศาสดาประกาศแล้วตลอดมา ทำตนให้เป็นทิฏฐานุกติแก่ศิษยานุศิษย์เป็น อย่างดี ท่านได้จาริกไปเพื่อแสวงวิเวกตามที่ต่าง ๆ คือ บางส่วนของภาคกลาง เกือบทั่วทุกจังหวัดในภาคเหนือ เกือบทุกจังหวัดของภาคอีสาน และแถบบาง ส่วนของต่างประเทศอีกด้วย นอกจากเพื่อวิเวกในส่วนตัวแล้ว ท่านมุ่งไปเพื่อ สงเคราะห์ผู้มีอุปนิสัยในถิ่นนั้น ๆ ด้วย

ผู้ได้รับสงเคราะห์ด้วยธรรมจากท่านแล้ว ย่อมกล่าวได้ด้วยความภูมิใจว่า ไม่เสียที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา

ส่วนหน้าที่ในวงการคณะสงฆ์ ท่านพระอาจารย์ได้รับพระกรุณาจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ในฐานะเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุตติกนิกายให้เป็นพระอุปัชฌายะ ในคณะธรรมยุตติกนิกาย ตั้งแต่อยู่จังหวัดเชียงใหม่ และได้รับแต่งตั้งเป็น พระครูวินัยธร ประธานอุทฺตมของเจ้าพระคุณพระอุบาลีฯ (จันทร์ ลีริจันโท) ท่านก็ได้ทำหน้าที่นั้นโดยเรียบร้อยตลอดเวลาที่ยังอยู่เชียงใหม่

(๔) พระอริยคุณาธาร, “ชีวประวัติ ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ,” ชีวประวัติ ธรรมเทศนา บทประพันธ์ และธรรมบรรยาย ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ. (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์ พาณิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๙-๓๗.

ครั้นจากเชียงใหม่มาแล้ว ท่านก็งัดหน้าทีนั้น แม้พระอริยคุณธาร (เล็ง ปุสโส) ขอร้องให้ทำในเมื่อมาอยู่สกลนคร ท่านก็ไม่ยอมทำ โดยอ้างว่าแก่ชราแล้ว ขออยู่ตามสบาย พระอริยคุณธาร (เล็ง ปุสโส) ก็ผ่อนตามด้วยความเคารพ และหวังความผาสุกสบายแก่ท่านพระอาจารย์

งานศาสนาในด้านวิปัสสนาธุระ นับว่าท่านได้ทำเต็มสติกำลัง ยังศิษยานุศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้อาจหาญ ร่าเริงในสัมมาปฏิบัติตลอดมา นับแต่พรรษาที่ ๒๓ จนถึงพรรษาที่ ๕๙ อันเป็นปีสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน อาจกล่าวได้ด้วยความภูมิใจว่า ท่านพระอาจารย์เป็นพระเถระที่มีเกียรติคุณเด่นที่สุดในด้านวิปัสสนาธุระผู้หนึ่งในยุคปัจจุบัน

ปัจฉิมสมัย

ในวัยชรา นับแต่ พ.ศ. ๒๔๘๔ เป็นต้นมา ท่านมาอยู่จังหวัดสกลนคร เปลี่ยนอิริยาบถไปตามสถานที่วิเวกผาสุกวิหารหลายแห่ง คือ ณ เสนาสนะป่าบ้านนามน (ปัจจุบัน วัดป่านาคนิมิตต์) ตำบลทองโขบ อำเภอเมืองบัง ที่ใกล้ ๆ แก่นันทวัง ครั้น พ.ศ. ๒๔๘๗ จึงย้ายไปอยู่เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ (ปัจจุบัน วัดป่าภูริทัตตถิราวาส) ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร จนถึงปีสุดท้ายแห่งชีวิต

ตลอดเวลา ๘ ปีในวัยชรานี้ ท่านได้เอาธุระอบรมสั่งสอนศิษยานุศิษย์ทางสมถวิปัสสนาเป็นอันมาก ได้มีการเทศนาอบรมจิตใจศิษยานุศิษย์เป็นประจำวัน ศิษย์ผู้ใกล้ชิด ได้บันทึกธรรมเทศนาของท่านไว้ และได้รวบรวมพิมพ์ขึ้นเผยแพร่แล้วให้ชื่อว่า “มุตโตทัย”

ครั้นมาถึง พ.ศ. ๒๔๙๒ ซึ่งเป็นปีที่ท่านมีอายุย่างขึ้น ๘๐ ปี ท่านเริ่มอาพาธเป็นไข้ ศิษย์ผู้ใกล้ชิดก็ได้เอาธุระรักษาพยาบาลไปตามกำลังความสามารถ

วัดถ้ำสาริกา
อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก

อาพาธก็สงบไปบ้างเป็นครั้งคราว แต่แล้วก็กำเริบขึ้นอีก เป็นเช่นนี้เรื่อยมา จนจนออกพรรษา อาการอาพาธก็กำเริบมากขึ้น ชาวนีได้กระจายไปโดยรวดเร็ว พอออกพรรษา ศิษยานุศิษย์ผู้อยู่ไกล ต่างก็ทยอยกันเข้ามาปรนนิบัติพยาบาล ได้เชิญหมอแผนปัจจุบันมาตรวจและรักษา แล้วนำมาพักที่เสนาสนะป่าบ้านภู (ปัจจุบัน วัดป่ากลางโนนภู) อำเภอพรรณานิคม เพื่อสะดวกแก่ผู้รักษาและ ศิษยานุศิษย์ที่จะมาเยี่ยมพยาบาล อาการอาพาธมีแต่ทรงกับทรุดลงโดยลำดับ

วัดป่านาคณินิธิต์ บ้านนาบม
อำเภอโคกศรีสุพรรณ จังหวัดสกลนคร

ครั้งเมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๙๒ ได้นำท่านมาพักที่วัดป่าสุทธาวาส ใกล้เมืองสกลนคร โดยพาพระภิกษุมาจนถึงวัดเวลา ๑๒.๐๐ น. เศษ ครั้นถึงเวลา ๒.๒๓ น. ของวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ศกเดียวกัน ท่านก็ได้ถึงแก่มรณภาพด้วยอาการสงบ ในท่ามกลางศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย มีเจ้าพระคุณพระธรรมเจดีย์ เป็นต้น สิริขนามัยของท่านพระอาจารย์ได้ ๘๐ ปี เท่าจำนวนที่ท่านได้กำหนดไว้แต่เดิม

การที่ศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือได้นำท่านพระอาจารย์มาที่วัดป่าสุทธาวาสนี้ ก็ให้เป็นไปตามเจตนาเดิมของท่านพระอาจารย์ คือ เมื่อเริ่มป่วยหนัก ท่านแนใจว่าร่างกายนี้จะต้องเป็นไปตามธรรมดาของเขาแล้ว จึงปรารภ

วัดป่ากุริฏัดถิราวาส บ้านหนองผือ
อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

กับศิษย์ผู้ใหญ่รูปหนึ่งว่า “ถ้าตายลง ณ บ้านหนองผือนี้ สัตว์ก็จะต้องตายตาม มีไข่น้อย ถ้าตายที่วัดสุทธาวาสก็ค่อยยังชั่วเพราะมีตลาด” ดังนี้

นอกจากมีความเมตตาสัตว์ที่จะต้องถูกฆ่าแล้ว คงมุ่งหมายฝากศพแก่ชาวเมืองสกลนครด้วย พระอริยคุณาธาร (เล็ง ปุสฺโส) อดีตเจ้าอาวาสแห่งวัดสุทธาวาสเมืองสกลนครในการที่ได้รับเกียรติอันสูงนี้ไม่ได้ อุปมาดั่งชาวมัลลกะศรัยกรุงกุสินาราราชาณี ได้รับเกียรติจัดการพระบรมศพและถวายพระเพลิงพุทธสรีระฉะนั้น เพราะท่านพระอาจารย์เป็นที่เคารพนับถือของคนมาก ได้เที่ยวไปหลายจังหวัดของประเทศไทย ครั้นถึงวัยชรา ท่านก็เลือกเอาจังหวัดสกลนคร เป็นที่อยู่อันสบายและทอดทิ้งสรีระกายไว้ ประหนึ่งจะให้เห็นว่า

วัดป่ากลางโนนภู
อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร

เมืองสกลนครเป็นบ้านเกิดเมืองตายของท่านฉะนั้น ในสมัยทำการฌาปนกิจศพของท่านพระอาจารย์นั้น ชาวเมืองสกลนครยังจะมีเกียรติได้ต้อนรับศิษยานุศิษย์ผู้ใหญ่ของท่านอันมาจากทิศต่าง ๆ มากมายหลายท่านอีกด้วย

ธรรมอันนำอัครจริยในท่าน อันประจักษ์แก่ศิษยานุศิษย์ที่ไม่ควรลืมก็คือ ในสมัยอาพาธหนักเมื่อยังพูดได้ ท่านได้แสดงธรรมให้ฟังอยู่ตลอดมา ไม่มีการสะทกสะท้านต่อมรณภัยแต่ประการใด ยังกล่าวท้าทายศิษย์ทั้งหลายด้วยว่า “ใครจะสามารถรื้อน้ำให้ไม้แก่นล่อน กลับมีใบขึ้นมาอีกได้ ก็ลองดู”

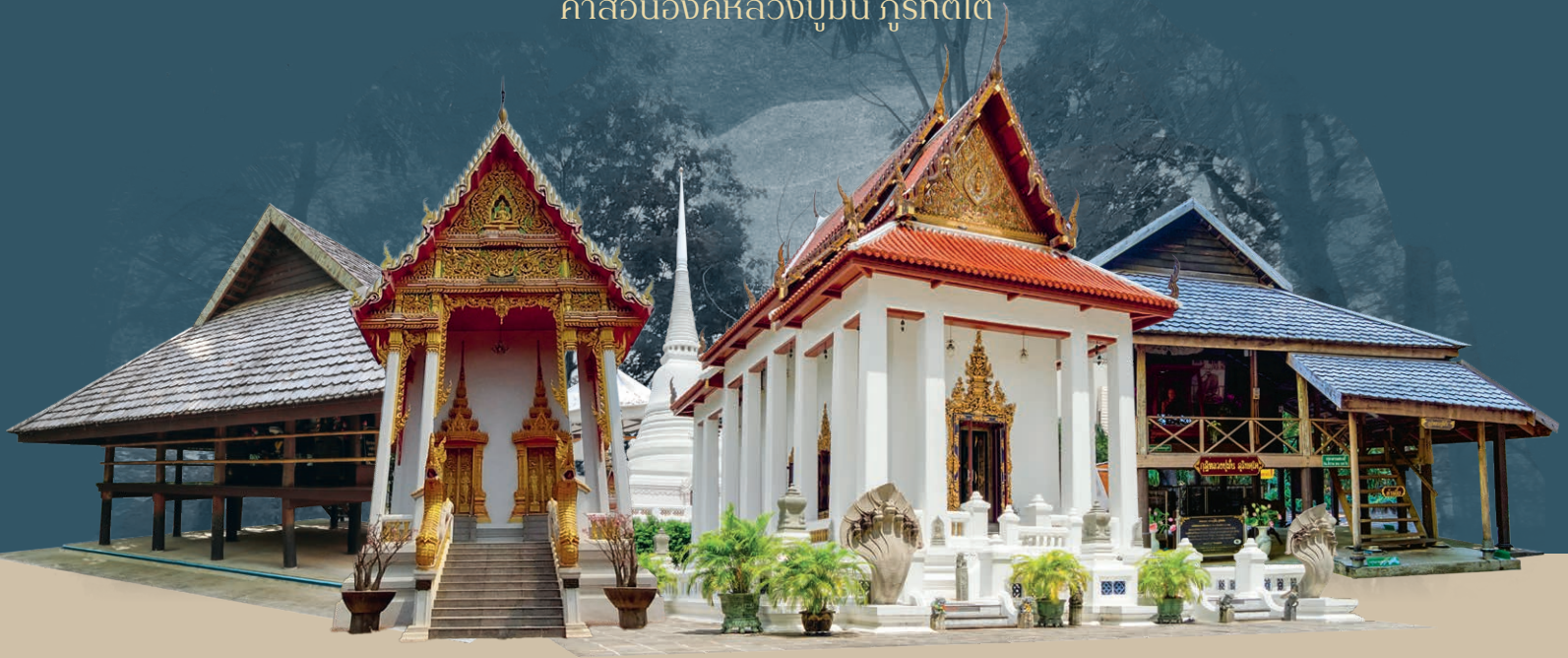

วัดป่าสุทธาวาส
อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ในเมื่อศิษย์ขอรักษาพยาบาล แต่เพื่ออนุเคราะห์ ท่านก็ยินยอมให้รักษาพยาบาลไปตามเรื่อง ครั้นเวลาอาพาธหนักถึงที่สุด สังขารร่างกายไม่ยอมให้โอกาสท่านพูดจาได้เลย เพราะเสมหะเพื่องปิดลำคอ ยากแก่การพูด จึงมิได้รับปัจจัยมโหรีท่อนำจับใจแต่ประการใด คงเห็นแต่อาการอันแก่วัยในมรณาสันกาลเท่านั้นเป็นขั้วขั้วตา ศิษยานุศิษย์ต่างก็เต็มตื่นไปด้วยปิฎกปาโมทย์ในอาการนั้น ซึ่งหาได้ไม่ย่นยาก และต่างก็ปลงธรรมสังเวชในสังขารอันเป็นไปตามธรรมดาของมัน ใคร ๆ ไม่เลือกหน้าเกิดมาแล้วจะต้องแก่เจ็บตายเหมือนกันหมด ไม่มีใครล่วงพ้นไปได้สักคนเดียว มีแต่อมฤตธรรมคือพระนิพพานเท่านั้นที่พ้นแล้วจากความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยสิ้นเชิง ผู้บรรลุถึงอมฤตธรรมนั้นแล้ว แม้ต้องทอดทิ้งสรีระไว้อย่างสามัญชนทั้งหลาย ก็คงปรากฏนามว่า ผู้ไม่ตาย อยู่แน่นอน

ได้สมบัติทั้งปวง
ไม่ประเสริฐเท่าใดตน
..เพราะตัวตนเป็นที่เกิด..
แห่งสมบัติทั้งปวง

คำสอนองค์หลวงปู่มั่ง ภูริทัตโต

หมุดหมายตามรอยธรรม องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต บำเพ็ญสมณธรรม

วัดภูหล่น

อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี

ในราวปี พ.ศ. ๒๔๔๐ หลวงปู่เสาร์ กันตสีโล ได้พาท่านมาอบรมสมาธิบนภูหล่น
แห่งนี้ ท่านได้ชวนชาวบ้านมาช่วยขนหิน ดินโคลนมาก่อเป็นถ้ำ พอเป็นที่อยู่
อาศัยกันสัตรีรายมารบกวเวลาทำความเพียร ท่านได้บำเพ็ญภาวนาอยู่บนภูหล่น
ประมาณ ๕ ปี หลังจากท่านได้อบรมโยมมารดาจนเกิดศรัทธา ออกประพฤติศีล
พรหมจรรย์ตามท่านไป ในราวปี พ.ศ. ๒๔๔๙ หลังจากนั้นองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต
ก็ไม่ได้ย้อนกลับมาที่ภูหล่นอีก ที่แห่งนี้จึงเป็นปฐมสมณวิปัสสนากัมมัฏฐานของ
องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

วัดพระธาตุพนม

อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ท่านกับหลวงปู่เสาร์ กันตสีโล ได้ร่วมกันชักชวนชาวบ้านในการริเริ่มบูรณะปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนม ซึ่งขณะนั้นรกร้าง เถาวัลย์ปกคลุม เหลือแต่ยอด ในปัจจุบันเป็นปูชนียสถานสำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ

วัดถ้ำผาบัง

อำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

ในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ท่านได้เดินทางกลับจากธุดงค์กัมมัฏฐาน จากสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา มาบำเพ็ญสมณธรรม ณ ที่แห่งนี้เพียงองค์เดียว และ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้กลับมาจำพรรษาที่วัดแห่งนี้อีกครั้ง ท่านได้เป็นผู้ชี้ว่ามีรอยพระพุทธรูปที่แปลกที่สุด เนื่องจากประทับอยู่ที่ผนังถ้ำ ด้านบนเหนือศีรษะ แทนที่จะประดิษฐานบนพื้นเหมือนแห่งอื่น

วัดป่าสาระวาริ อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี

เดิมเรียกว่าวัดป่าดงมะไฟ ท่านได้จำพรรษาในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ และกลับมาจำพรรษาอีกครั้ง ในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ท่านได้สร้างพระพุทธรูปหิน ๑ องค์ ชาวบ้านค้อจึงได้บำรุงรักษาภูกุญของท่านไว้ เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่สาธุชนสืบมาจนถึงทุกวันนี้

วัดป่าหนองกอง อำเภอบ้านฝ้อ จังหวัดอุดรธานี

ท่านได้มาพักชั่วคราว ซึ่งขณะนั้นยังมีสภาพเป็นป่า ในขณะที่นั่งวิปัสสนาได้ต้นกระบก ท่านได้อธิษฐานจิตขอไม่ให้ลูกกระบกตกลงมา ปรากฏว่าต้นกระบกต้นนี้ ถึงแม้มีลูกตกมาก แต่ไม่ตกหล่นลงพื้นตามคำอธิษฐานขององค์ท่าน

วัดป่าโนนสว่าง อำเภอนาเยีย จังหวัดอุตรดิตถ์

ได้อบรมสั่งสอนประชาชนในพื้นที่ซึ่งเดิมเป็นบ้านนาหมี ที่หว่าดกลัวต่อสิ่งลึกลับ ท่านให้แผ่เมตตา นับถือศีลห้า ทำให้ชาวบ้านมีสติ มีปัญญา ไม่หว่าดกลัวเหมือนแต่ก่อน และอบรมธรรมคิษยานุศิษย์ที่ติดตามมา คือ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ตื้อ อจลธัมโม หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ เป็นต้น

ถ้ำผาแดง-น้ำตกยุงทอง อำเภอนาเยีย จังหวัดอุตรดิตถ์

ท่านได้มาบำเพ็ญวิปัสสนากัมมัฏฐาน สถานที่แห่งนี้มีลักษณะเป็นภูเขาสูง มีหน้าผาหินทรายที่สูงชันเป็นเงื้อมผา เป็นที่สัปปายะเหมาะแก่การเจริญวิปัสสนา มีสถานที่สำคัญ ได้แก่ บ่อน้ำซับ ลานฉันภัตตาหาร ลานเมตตา ที่นั่งวิปัสสนา ที่จำวัด และเว็จกุฏิ ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาตินาเยือง-น้ำโสม

วัดมหาชัย

อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

ท่านได้จาริกในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ เพื่ออบรมธรรมปฏิบัติและข้อวัตรปฏิบัติ แก่พระภิกษุ สามเณร ที่เป็นศิษย์ อาทิ หลวงปู่ภู ธรรมทินโน หลวงปู่กว่า สุขโม หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี หลวงปู่ภูมี จิตธัมโม ซึ่งพักอยู่วัดบ้านเตื่อ ได้เข้ามากราบนมัสการ และรับฟังโอวาทธรรมจากท่านเสมอ

วัดรัญญวาสี

อำเภอกำป๋อ จังหวัดหนองคาย

ท่านได้จำพรรษา ๒ ครั้งในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ และ ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ในอดีตเป็น เสนาสนะป่า ต่อมาเป็นวัดรัญญวาสีในปัจจุบัน มีสถานที่สำคัญ คือ บริเวณใต้ ต้นพอก ที่ท่านแสดงธรรม และบ่อน้ำที่ท่านใช้โดยเฉพาะ

วัดโพธิ์ชัย บ้านสามผง

อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม

พระอาจารย์เกิ่ง อธิมุตตโก เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัยในขณะนั้น ได้นิมนต์องค์หลวงปู่บั้น ภูริทัตโต มาพำนักและจำพรรษาในปี พ.ศ. ๒๔๖๙ ท่านได้อบรมชาวบ้านที่มีความเชื่อ mongay ให้มายอมรับการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้ว หลวงปู่เกิ่ง อธิมุตตโก จึงได้ขออนุญาตเปลี่ยนคณะสงฆ์วัดโพธิ์ชัยจากสังกัดฝ่ายมหานิกายเป็นธรรมยุติ

วัดสิทธิาราม บ้านหนองซอน

อำเภอหัวตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ท่านเดินทางจาก จังหวัดนครพนม พร้อมกับศิษยานุศิษย์และโยมมารดา ที่บวชเป็นแม่ชีมาจำพรรษา ณ บ้านหนองซอน ตามการอาราธนาของ พระอาจารย์สิงห์ ชันตยาคุณ ซึ่งมีบ้านเกิดอยู่ที่บ้านหนองซอน ในปี พ.ศ. ๒๔๗๐ ได้อบรมญาติโยมให้มีศรัทธามั่นคง ออกพรรษาแล้วท่านได้เดินทางไปส่งโยมมารดาที่ จังหวัดอุบลราชธานี ปัจจุบันสถานที่พำนักเดิมของท่าน คือ บริเวณป่าริมหนองซอน หรือมีอีกชื่อหนึ่งว่าหนองสิม ภายในวัดสิทธิาราม ชาวบ้านหนองซอนได้ร่วมกันประดิษฐานรูปเหมือนของท่านเป็นอนุสรณ์

วัดบ้านเก่าบ่อ บ้านบ่อชะเนง อำเภอห้วยตะพาน จังหวัดอำนาจเจริญ

ท่านได้พาคณะศิษยานุศิษย์มายังบ้านบ่อชะเนง ได้ปรึกษาหารือในการเดินทางเข้าสู่
ตัวเมืองอุบลราชธานี เพื่อเทศนาธรรมให้ประชาชน ปัจจุบันเป็นสำนักปฏิบัติธรรม
ประจำจังหวัดอำนาจเจริญ แห่งที่ ๑

วัดเกาะแก้วอัมพวัน อำเภอราษีไศล จังหวัดนครพนม

เดิมชื่อวัดอ้อมแก้ว ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๓ โดยมี หลวงปู่เสาร์ กันตสีโล เป็นองค์นำ
ในการก่อสร้าง ต่อมา องค์หลวงปู่บั้น กูริทัตโต ได้มาพำนักที่วัดเกาะแก้วอัมพวัน
ก่อนเดินทางไปร่วมงานฌาปนกิจศพ หลวงปู่เสาร์ กันตสีโล ที่วัดบูรพา
จังหวัดอุบลราชธานี ในปี พ.ศ.๒๔๘๖ ปัจจุบันยังปรากฏกุฏิหอไตรของ
องค์หลวงปู่เสาร์ กันตสีโล เป็นอนุสรณ์

วัดด้าเชียงดาว

อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

ท่านได้มาปฏิบัติธรรมในถ้ำงอบ ขณะที่ท่านพำนักอยู่ในถ้ำนั้น ถูกพญานาคตนหนึ่ง ตำนานตีเตียนด้วยเรื่องต่าง ๆ อยู่เป็นประจำ ท่านจึงหาอุบายลาไปที่อื่น ซึ่งพญานาคตนนั้นก็ยินดีให้ท่านไป เรื่องพญานาคกับท่านจึงเป็นอันยุติลงเพียงแค่นี้ หลังจากนั้นท่านเลยถือเอาเรื่องพญานาค เป็นเหตุอธิบายธรรมเกี่ยวกับนิสัยของคนและสัตว์ต่อไป

วัดพระธาตุดอยจอมแจ้ง

อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ได้เคยจาริกผ่านมาบำเพ็ญสมณธรรม ซึ่งครูบาศรีวิชัยได้มาบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ณ วัดพระธาตุดอยจอมแจ้ง

วัดพระธาตุดอยนะโบ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ท่านได้มาบำเพ็ญสมณธรรม และให้การอบรมธรรมปฏิบัติแก่ศิษยานุศิษย์ คือ หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่พร สุมโน ปัจจุบันมีพระธาตุเจดีย์ เป็นปูชนียสถานสำคัญของวัด

วัดถ้ำดอกคำ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ท่านได้มาบำเพ็ญเพียรอยู่ที่ถ้ำดอกคำแห่งนี้ ต่อจากนั้นศิษยานุศิษย์ทางภาคอีสาน ได้ติดตามท่านเพื่อขออุบายการปฏิบัติ ปัจจุบันสามารถเข้ามาสักการะพระพุทธรูป และรูปเหมือนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ที่ประดิษฐานอยู่ภายในบริเวณถ้ำได้

เหลือแต่แว
..บ่เห็นบ่อนเบาหนั๊ก..
เดินบ่ไปตามทาง
สิถึกดงเสื่อฮ้าย

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

สำนักสงฆ์ป่าเมียง อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ท่านได้จาริกมาบำเพ็ญสมณธรรม โดยมีโยมสม ถวายที่ดินเพื่อเป็นที่พักสงฆ์ ต่อมาเมื่อศิษยานุศิษย์ ได้มาบำเพ็ญเพียร ได้แก่ หลวงปู่พรหม จิรบุญญ หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ

วัดป่าอาจารย์มั่น บ้านแม่กอย อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ท่านได้จำพรรษา อบรมศิษยานุศิษย์ในปี พ.ศ.๒๔๘๒ ออกพรรษาแล้วท่านได้เดินทางกลับภาคอีสาน ในปัจจุบันยังปรากฏทางจงกรมเดิมของท่าน ทางวัดได้ก่อสร้างกุฏิจำลองและพระมหามณฑปบูรพาจารย์ เพื่อน้อมรำลึกเป็นอนุสรณ์แด่องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

..เพราะยึดมั่นทั้ง ๕ ว่าของตน

จึงไม่พ้นทุกข์ร้ายไปได้เลย

ถ้ารู้โทษของตัวแล้วอย่าช้าเฉย

ดูอาการสังขารที่ไม่เที่ยงร่ำไปให้ใจเคย

คงได้เขยชมธรรม

อันเอกวิเวกจิต..

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

ขันระวิมุติสะมังคีธรรมะ

ธรรมลิขิตลายมือขององค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต^(๕) ซึ่งท่านได้เขียนแต่งไว้เอง เมื่อครั้งจำพรรษาที่วัดปทุมวนาราม ถือเป็นมรดกธรรมลายมือที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เป็นเอกสารชิ้นสำคัญและทรงคุณค่ายิ่งทั้งในมิติทางประวัติศาสตร์และพระพุทธศาสนา

นมัตถุ สุตตัสสะ ปัญจัมมักขันธานิ ข้าพเจ้าขอนอบน้อมซึ่งพระสุตบรมศาสดาศากยมุณีสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระนวลโลกุตตรธรรม ๙ ประการ และพระอริยสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้านั้น

บัดนี้ข้าพเจ้าจักกล่าวซึ่งธรรมชั้นนี้โดยสังเขปตามสติปัญญาฯ ยังมีท่านคนหนึ่ง รักตัวคิดกลัวทุกข์ อยากได้สุขพ้นภัยเที่ยวผายผัน เขาบอกว่าสุขมีที่ไหนก็อยากไป แต่เที่ยวผ่นไปมาอยู่ช้านาน นิสสัยท่านนั้นรักตัวกลัวตายมาก อยากจะพ้นแท้ ๆ เรื่องแกลต่าย วันหนึ่งท่านรู้จริงซึ่งสมุทัยพวกสังขาร ท่านก็ปะถ้าสนุกสุขไม่หาย เปรียบเหมือนดังกายนี้เอง สะโจกดูถ้าสนุกทุกซัดลาย แสนสบายรู้ตัวเรื่องกลัวนั้นเบา ดำเนินไปเมินมาอยู่หน้าเขา จะกลับไปป่าร้องพวกฟ้องเล่า ก็กลัวเขาเหมาว่าเป็นบ้า เป็นอันจบเรื่องคิดไม่ติดต่อกัน ดึกว่าเที่ยวรุ่มร่ามทำสอพลอ เตียวถูกยอถูกติเป็นเรื่องเครื่องรำคาญ

ยังมีบุรุษคนหนึ่ง คิดกลัวตายน้ำใจฝ่อ มาหาแล้วพูดตรง ๆ นำสงสาร ถามว่าท่าน พากเพียรมาก็ช้านาน เห็นธรรมที่จริงแล้วหรือยังที่ใจหวัง เอ๊ะ! ทำไมจึงรู้ใจฉัน บุรุษผู้นั้นก็อยากอยู่อาศัย ท่านว่าดีฉันนอนโมทนา จะพาคุณเขาใหญ่ถ้าสนุกทุกซัดไม่มี คือ ภายคตาสติภาวนา ชมเล่นให้เย็นใจหายเดือดร้อน หนทางจรรยิวงศ์ จะไปหรือไม่ไปฉันไม่เกณฑ์ ไปหลอกล่อบอกความให้ตามจริง แล้วกล่าวปริศนาทำให้ตอบ

ปริศนานั้นว่าเร่รังคืออะไร ตอบบังเร่วคือวิญญานอาการใจ เดินเป็นแถวตามแนวกัน สัญญาตรงไม่สงสัย ใจอยู่ในวังไปมา สัญญาเห็นยาวายนอกหลอกลวงจิต ทำให้จิตวุ่นวายเที่ยวส่ายหา หลอกเป็นธรรมต่างๆ อย่างมายา

ถามว่าห้าชั้นใดใครพ้นจนทั้งปวง แก้วห้าชั้นพ้นอยู่คนเดียว ไม่เกาะเกี่ยวพัวพัน ติดล้นพิศวง หมดที่หลงอยู่เดียวดวง สัญญาทะลวงไม่ได้หมายหลงตามไป

(๕) พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, “บทประพันธ์ ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ”, ชีวิตประวัติ ธรรมเทศนา บทประพันธ์ และธรรมบรรยาย ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน จำกัด บ.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๒๗, หน้า ๑๒๔-๑๔๒).

ถามว่าที่ตายใครเขาตายที่ไหนกัน แก้วาสังขารเขาตายทำลายผล ถามว่า
สิ่งใดก่อให้เกิดอวน แก้วากลลัญญาพาให้เวียน เชื้อลัญญาจึงผิดคิดยินดี ออกจาก
ภพนี้ไปภพนั้นเที่ยวหันเหียน เลยลิมจิตจำปิตสนิเพียน ถึงจะเพียรหาธรรมก็ไม่เห็น

ถามว่าใครกำหนดใครหมายเป็นธรรม แก้วาใจกำหนดใจหมาย เรื่องหาเจ้า
ลัญญานั้นเอง คือว่าตัวข้าพเจ้าจิตติดรักขัง

ถามว่ากินหนเดียวเที่ยวไม่กิน แก้วาลิ้นอยากดูไม่รู้ห้วง ในเรื่องเห็นต่อไปหาย
รู้งริง ใจก็นั่งแท่นนั่งทั้งอาลัย

ถามว่าสระสี่เหลี่ยมเปี่ยมด้วยน้ำ แก้วาธรรมลื่นอยากจากสงสย ใส่สะอาด
หมดราศีไม่มีภัย ลัญญาในนั้นพรากสังขารชั้นนั้นไม่ถอน

ใจจึงเปี่ยมเต็มที่ไม่มีพร่อง เจียบสัจดวงจิตไม่คิดตรอง เป็นของควรชมชื่น
ทุกคืนวัน แม่ได้สมบัติทิพย์สักสิบแสน หากแม่นยำเหมือนรู้งริงทั้งสังขาร หมดความ
อยากเป็นยังสิ่งสำคัญ จำส่วนจำกันอยู่ไม่กำเกิน ใจไม่เพลินทั้งสิ้นหายดีนรณ

เหมือนอย่างวาระจกสองหน้า สองแล้วอย่าคิดติดลัญญา เพราะลัญญานั้น
ดั่งเงา อย่งได้เมาไปตามเรื่องเครื่องสังขาร ใจขยันจับใจที่ไม่ปน ไหวส่วนตนรู้
แน่เพราะแปรไป ใจไม่เที่ยวของใจใช้ต้องว่า รู้อันนี้ห้าต่างชนิดเมื่อจิตไหว แต่
ก่อนนั้นหลงลัญญาว่าเป็นใจ สำคัญว่าในวณอกจึงหลอกลวง คราวนี้ใจเป็นใหญ่
ไม่หมายพึ่ง ลัญญาหนึ่งลัญญาใดมิได้ห้วง เกิดก็ตามดับก็ตามสิ่งทั้งปวง ไม่ต้อง
หวงไม่ต้องกันหมู่ลัญญา เหมือนยืนบนยอดเขาสูงแท้แลเห็นดิน แลเห็นสิ้นทุกตัว
สัตว์ แต่ว่าสูงยิ่งนัก แลเห็นเรื่องของตนแต่ต้นมา เป็นมรรคาทั้งนั้นเช่นบันได

ถามว่าขึ้นลงตรงสัจจันนั้นหรือ ตอบว่าสังขารแปรก็ไม่ได้ ธรรมดากรรมแต่ง
ไม่แก่ลงใคร ขึ้นพลักใจจับต้องก็หมองมัว ชั่วในจิตไม่ต้องคิดผิตธรรมดา สภาพ
สิ่งเป็นจริงดีชั่ว ตามแต่เรื่องของเรื่องเปลื้องแต่ตัว ไม่พัวพันสังขารเป็นการเย็น
รู้งริงจริงต้องทั้งสังขารเมื่อผันแปรเมื่อแลเห็น เมื่อแล้วปล่อยได้คล่องไม่ต้องเกณฑ์
ธรรมก็ใจเย็นใจระงับดับสังขาร รับอากาศ

ถามว่าห้าหน้าที่มีครบครัน แก้วาขันธแย่งแยกแจกหาฐาน เรื่องสังขารต่าง
กองรับหน้าที่มีกิจการ จะรับงานอื่นไม่ได้เต็มในตัว แม้ลาภยศสรรเสริญเจริญสุข
นิทาทุกข์เสื่อมยศหมดลาภทั่ว รวมลงตามสภาพตามเป็นจริง ทั้ง ๘ สิ่งใจไม่
หันไปพัวพัน เพราะวารูปขันธก็ทำแก่ไขมิได้ถ้วน นานก็มีได้พักเหมือนจักรยนต์
เพราะรับผลของกรรมที่ทำมา เรื่องดีถ้าเพลิตเพลินเจริญใจ เรื่องชั่วขุ่นวนจิต
คิดไม่หยุด เหมือนไฟจุดจิตหมองไม่ผ่องใส นึกขึ้นเองทั้งรักทั้งโกรธไม่โทษใคร
อยากไม่แก่ไม่ตายได้หรือคน เป็นของพันวิสัยจะได้เชย เช่นไม่อยากให้อิตเที่ยว
คิดรู้อยากให้อยู่เป็นหนึ่งห้วงพึงเฉย จิตเป็นของผันแปรไม่แน่นอน ลัญญาเคย
อยู่ได้บ้างเป็นครั้งคราว

ถ้ารู้เท่าธรรมดาทั้งห้าขันธ ใจนั้นก็ชาวสะอาดหมดมลทินสิ้นเรื่องราว ถ้ารู้ได้
อย่างนี้จึงดียิ่ง เพราะเห็นจริงถอนหลุดสุดวิธึ ไม่ฝ่าฝืนธรรมดาตามเป็นจริง จะ
จนจะมีตามเรื่องเครื่องนอกใน ดีหรือชั่วต้องดับเลื่อนลับไป ยึดสิ่งใดไม่ได้ตามใจ
หมาย ในไม่เที่ยวของใจไหวะวับ สังเกตจับรูได้สบายยิ่งเล็บบ้างใหญ่รู้ไม่ทัน ขันธ
บังธรรมไม่เห็นเป็นธุลีไป ส่วนธรรมมีใหญ่กว่าขันธนั้นนั้นไม่แล

ถามว่า-มี-ไม่มี-มีนี่คืออะไร ที่นี้ติดหมดคิดแกไม่ไหว เชื้อเชื้อให้ขัดทั้งอรรถ
แปลโปรดแกเกิด ที่ว่าเกิดมีต่างๆ ทั้งเหตุผล แล้วดับไม่มีขัดใช้สัตว์คน นี้อัตนมี
ไม่มีอย่างนี้ตรง ขอบลายไม่มี-มีนี้เป็นธรรม ที่ล้าลึกใครพบจบประสงค ไม่มีสังขาร
มีธรรมที่มั่นคง นั้นแลองค์ธรรมเอกวิเวกจริง ธรรมเป็นหนึ่งไม่แปรผันเลิศพบสงบ
นิ่ง เป็นอารมณ์ของใจไม่ไหวติง ระงับยิ่งเจียบสัจชัดกับใจ ใจก็สร้างจากเมา
หายเร้าร้อน ความอยากถอนได้หมดปลดสงสย เรื่องพัวพันขันธห้าขาลิ้นไป
เครื่องหมุนในไตรจักรก็หักลง ความอยากใหญ่ยิ่งก็ทิ้งหลุด ความรักหยุดหายสนิท
สิ้นพิศวง ร้อนทั้งปวงก็หายหมดตั้งใจง

เชิญเกิดซึ้งอีกสักอย่างหนทางใจ สมุทัยของจิตที่ปิดธรรม แก้วสมุทัยกว้าง ใหญ่นัก ยอลงคือความรักบีบใจทำลายชั้นธ ถ้าธรรมมีกับจิตเป็นนิจันันตร์ เป็น เลิศกันสมุทัยมิได้มี

จงจำไว้อย่างนี้วิถีจิต ไม่ต้องคิดเวียนวนจนป่นปี้ ธรรมไม่มีอยู่เป็นนิจิตินิตินี้ ใจจากที่สมุทัยอวลตัว ว่าอย่างยอกุชกับธรรมประจำจิต จิตคิดรู้เห็นจริงจึงเย็น ทั่ว จะสุขทุกข์เท่าไรได้กลัว สร้างจากเครื่องมั่วคือสมุทัยไปทีใด รู้เท่านี้ก็จะคลาย หายความร้อน พอดักฟอนสืบแสงหาทางดี จิตรู้ธรรมลิมจิตที่ติดอสุลี ใจรู้ธรรม ที่เป็นสุข ชั้นธทุกชั้นธแนประจำ ธรรมคงเป็นธรรม ชั้นธคงเป็นชั้นธเท่านั้นแล

คำว่าเย็นสบายหายเดือดร้อน หมายถึงจิตถอนจากผิดที่ติดแก้ ส่วนสังขาร ชั้นธปราศจากสุขเป็นทุกข์แท้ เพราะต้องแก้ไขตายไม่วายวัน จิตรู้ธรรม ที่ล้ำเลิศจิตก็ถอน จากผิดเครื่องเศร้าหมองของแสง ผิดเป็นโทษของ ใจอย่างร้ายแรง เห็นธรรมแจ้ง ธรรมผิดหมดพิชใจ จิตเห็นธรรมดีเลิศที่ พ้น พบปะธรรมปลดปล่อยเครื่องกระสัน มีสติอยู่กับตัวบัพพพัน เรื่อง รักชั้นธหายสิ้นชาตินิตินี้ ล้นธูลีทั้งปวงหมดห่วงใย ถึงจะคิดก็ไม่ห้ามตาม นิสัย เมื่อไม่ห้ามกลับไม่ฟุ้งยุ่งไป ฟังรู้ได้ว่าบาปมีขึ้นเพราะชินจริง ตอบ ว่าบาป เกิดได้เพราะไม่รู้ ถ้าปิดประตูเวลาได้สบายยิ่ง ชั่วทั้งปวงเจียนหายไม่ไหว ดิง ชั้นธทุกสิ่งย่อมทุกข์ไม่สุขเลย

แต่ก่อนข้าพเจ้ามีเวลาเหมือนเข้าถ้ำ อยากเห็นธรรมยึดใจจะให้เฉย ยึดความ จำว่าเป็นใจหมายจนเคย เลยเพลินเชยชมจำธรรมมานาน ความจำปิดไว้ไม่ให้ เห็น จึงหลงเล่นชั้นธ ๕ นาฬาสาร ใหยกตัวออกตนพ้นประมาณ เทยวระรานติดคน อื่นเป็นพื้นไป ไม่ได้ผลเที่ยวดูโทษคนอื่นขึ้นใจ เหมือนก่อไฟเผาตัวต้องมัวมอม ใคร ผิดถูกติชั่วก็ตัวเขา ใจของเราเพียงระวังตั้งถนอม อย่าให้ออกุศลวนมาต่อม ควรถึง พร้อมบุญกุศลผลสบาย เห็นคนอื่นเขาชั่วตัวก็ดี เป็นราศียึดชั้นธที่มั่นหมาย ยึดชั้นธ

ต้องร้อนแท้เพราะแก้ตาย เลยซ้ำร้ายกิเลสเข้ากลุ้มรุมกวน เต็มทั้งรักทั้งโกรธโทษ ประจักษ์ ทั้งหลงนักหนักจิตคิดโทษหลวง ทั้งอารมณ์การหาภิมาชวน ยกกระบวนทุก อย่างต่าง ๆ กัน เพราะยึดชั้นธทั้ง ๕ ว่าของตน จึงไม่พ้นทุกข์ร้ายไปได้เลย

ถ้ารู้โทษของตัวแล้วอย่าช้าเฉย ดูอาการสังขารที่ไม่เที่ยงรำไปให้ใจเคย คง ได้เชยชมธรรมอันเอกวิเวกจิต ไม่เพียงนั้นหมายใจไหวจากจำ เห็นแล้วซ้ำดูอยู่ ไหว อารมณ์นอกดบระงับไปหมดปรากฏธรรม เห็นธรรมแล้วยอมหายวุ่นวายจิต จิตนั้นไม่ติดคู่ จริ่งเท่านี้หมดประตุ รู้ไม่รู้อย่างนี้วิธีจิต รู้เท่าที่ไม่เที่ยงจิตตันพื้น ริเริ่ม คงจิตเดิมอย่างเที่ยงแท้ รู้ตันจิตพ้นจากผิดทั้งปวงไม่ห่วง ถ้าออกไปลาย จิตผิดทันที คำที่ว่ามิดนั้นเพราะจิตคิดหวนดี จิตหวนนี้ปลายจิตคิดออกไป จิตตัน ที่เมื่อธรรมะปรากฏหมดสงสัย เห็นธรรมอันเกิดเลิศโลกา เรื่องจิตค้นวุ่นหามา แต่ก่อน ก็เกิดถอนเปลื้องปลดหมดได้ไปสิ้น ยังมีทุกข์ต้องหลับนอนกับกินไปตาม เรื่อง ธรรมดาของจิตต้องคิดนึก พอรู้ลึกจิตค้นพ้นรำคาญ เจียนสงบจากมารเครื่อง รบกวน ธรรมดาสังขารปรากฏหมดด้วยกัน เสื่อมทั้งนั้นคงไม่มีเลย ระวังใจเมื่อจำ ทำละเอียด มันจะเบียดให้จิตไปติดเฉย ใจไม่เที่ยงของใจซ้ำให้เคย เมื่อถึงเหยหาก รู้เองเพลงของจิต เหมือนดั่งมายาที่หลอกลวง ท่านว่าวิปัสสนูปกิเลสจำแลงเพศ เหมือนดั่งจริงที่แท้ไม่ใช่จริง รู้ขึ้นเองนามว่าความเห็น ไม่ใช่เห็นพึ่งเข้าใจชั้นใดถาม ทั้งไตรตรองแยกแยะและรูปรนาม ก็ใช้ความเห็นต้องจงเล็งดู

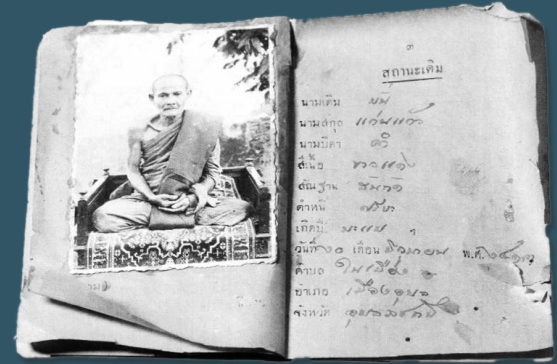
รู้ขึ้นเองใช่เพลงจิตรู้ตันจิต จิตตนพ้นรำคาญ ตันจิตรู้ตัวว่าสังขาร เรื่อง แปรปรวนใช้กระบวนไป ดูหรือรู้จริงอะไรอยู่เพราะหมายคู่ก็ไม่ใช่ จิตคงรู้จิตเอง เพราะเพลงไหว จิตรู้ไหวไหวก็จิตคิดกันไป แยกไม่ได้ตามจริงสิ่งเดียวกัน จิตเป็น อากาเรียกว่าสัญญาพาพัวพัน ไม่เที่ยงนั้นก็ตัวเองไปเล็งใคร ใจรู้เสื่อมรสหมด สงสัย ขาดตันคว้าหาเรื่องเครื่องนอกใน ความอาลัยทั้งปวงก็ร้างโรย ทั้งโกรธรัก เครื่องหนักใจก็ไปจาก เรื่องจิตอยากก็หยุดให้หายหิวโหย พ้นหนักใจทั้งหลายหาย อิดโหย เหมือนฝนปรอยใจ ใจก็เย็นด้วยเห็นใจ ใจเย็นเพราะไม่ต้องเที่ยวมองคน

รู้จิตค้นปัจจุบันทันหันไหว ดีหรือชั่วทั้งปวงไม่ห่วงใย เพราะดับไปทั้งเรื่อง เครื่องรุงรัง อยู่เฉยๆ ตันจิตไม่คิดอ่าน ตามแต่การของจิตลึนคิดหวัง ไม่ต้องวุ่นไม่ต้องวាយหายระวัง นอนหรือนั่งนิ่งก็พ้นอยู่ตันจิต ท่านซึมรรคทั้งหลักแหลม ช่างต่อแถมกว้างขวางสว่างไสว ยิ่งอีกอย่างทางใจไม่หลุดสุมุทัย ของจงโปรดชี้ให้ พิสดารเป็นการดี

ตอบว่า สมุทัยคืออาลัยรัก เพลินยิ่งนักทำภพใหม่ไม่หน่ายหนี ว่าอย่างต่ำ กามคุณห้าเป็นราคะ อย่างสูงชี้สมุทัยอาลัยฉาน ถ้าจะจับตามวิธีมีในจิต ก็เรื่อง คิดเพลินไปในสังขาร เคยทั้งปวงเพลินมาเสียช้านาน กลับเป็นการดีไปให้เจริญ จิตไปในส่วนที่ผิด ก็เลยแตกกิ่งก้านพุ่มชานใหญ่ เทียวเพลินไปในผิดไม่คิดเขิน สิ่งใดชอบอารมณ์ก็ชมเพลิน เพลินจนเกินลืมหักตัวไม่กลัวภัย เพลินโทษคนอื่น ดินด้วยชั่ว โทษของตัวไม่เห็นเป็นไฉน โทษคนอื่นเขามากสักเท่าไร ไม่ทำให้เราตกนรกเสียเลยโทษของเราเศร้าหมองไม่ต้องมาก ลงวิบากไปตกนรกแสนสาหัส หมั่นดูโทษตนไว้ให้ใจเคย เว้นเสียซึ่งโทษนั้นคงได้ไชยชมสุขพ้นทุกข์ภัย เมื่อเห็นโทษตนชัด พึงตัดทิ้ง ทำอ้อยอิ่งคิดมากจากไม่ได้ เรื่องอยากดีไม่หยุดคือตัวสมุทัย เป็นโทษใหญ่กลัวจะไม่ดีนี้ก็แรง ดีไม่ดีนี้เป็นผิดของจิตนัก เหมือนไขหนัก ถูกต้องของแสงล่ง กำเริบโรคด้วยพิษผิดสำแดง ธรรมไม่แจ้งเพราะอยากดีนี้เป็นเดิมความอยากดีมีมากมักลากจิต ให้เทียวคิดวุ่นไปจนใจเหิม สรรพชั่วหมัวมองก็ต้องเติม ผิดยิ่งเพิ่มร่ำไปไกลจากธรรม ที่จริงชี้สมุทัยนี้ใจฉันทราวม พึงเนื้อความไป ข้างพุ่มทางยุ่งยั้ง เมื่อซึมรรคฟังใจไม่วางติง ระงับนิ่งใจสงบจนทันที

อันนี้ชื่อว่าขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ ประจําอยู่กับที่ไม่มื่อการไปไม่มีอาการ มา สภาธรรมที่เป็นจริงสิ่งเดียวเท่านั้น และไม่มีเรื่องจะแหวะเวียนลั่นเนื้อความ แต่เพียงเท่านั้น ผิดหรือถูกจงใช้ปัญญาตรองดูให้รู้เถิด

พระภุคฺติทัตโต (หมั่น) วัดสระปทุมวัน เป็นผู้แต่ง

ขันธะวิมุติ สะมังคีธรรมะ

(ฉบับลายมือ)

๑๓ พระภุคฺติทัตโต
(ฉบับวัดสระปทุมวัน พ.ศ. ๒๕๐๐)

เกิดตาย
เกิดแล้วตาย
ชมแต่หนังของเก่า
..ไม่หันไปหาที่จะพ้นทุกข์..

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

..ให้เห็นปัจจุบันธรรม
อย่าสังจิต
อนาคตและอดีต..

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

โอวาทธรรม องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

โอวาทธรรมจากบันทึกอันเป็นโอวาทธรรมขององค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต บันทึกธรรมโดย หลวงปู่หลุย จันทสาโร^(๖)
เมื่อครั้งที่ท่านมาศึกษาธรรมะกับองค์หลวงปู่มั่น ณ วัดป่าโพนนิเวศน์ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ในปี พ.ศ. ๒๕๕๓

- ในโลกนี้เป็นธาตุทั้งนั้นให้รู้เท่าทันกับธาตุอย่าหลงตามธาตุ
- นักปฏิบัติใจต้องเด็ดเดี่ยวกล้าหาญที่สุดจึงจะรู้ธรรมเห็นธรรม
- ให้เห็นปัจจุบันธรรม อย่าส่งจิตอนาคตและอดีต
- ธาตุ ๘๔,๐๐๐ ธาตุออกมาจากจิตหมด
- นิโรธเป็นของดับเพราะรู้เท่าแล้ว จิตไม่เกิดยินดี ยินร้าย ดับไปเช่นนี้ ชื่อว่านิโรธ
- แสดงฉานเป็นที่พักชั่วคราวแล้วเจริญต่อ ๆ ไป
- ให้เอากาย วาจา ใจนี้ยกขึ้นพิจารณา อย่าเพิ่ม อย่าเอาออก ให้เห็นเป็นปกติ
- มรรค ๘ นั้น สมาธิมรรคเป็นองค์ ๑ นอกนั้นเป็นปริยาย
- ให้รู้ธรรมะและอาการของธรรมถึงขั้นละเอียดแล้วก็จะรู้เองเห็นเอง
- ถ้าส่งจิตรู้เห็นนอกกายเป็นมิจาতিจิ ให้รู้เห็นอยู่ในกายกับจิตนั้นเป็นสัมมาทิฐิ
- เกิดตาย เกิดแล้วตาย ชมแต่หนังของเก่า ไม่หันไปหาที่จะพ้นทุกข์
- ทำจิตให้เสมอ อย่าขึ้น อย่าลง อย่าไป อย่ามา ให้รู้เฉพาะปกติของจิต
- แสดงฐานของธรรมะเป็นบ่อเกิดอริยสัจของจริง

(๖) พระสาคร ปญญาวุโส, จันทสาโรบูชา, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๓), หน้า ๘๙-๙๐.

วัดป่าโนนนิเวศน์ จังหวัดอุดรธานี

- แสดงตนดูถูกท่านว่าท่านเป็นคนโง่ธ เพราะผู้ฟังไม่เห็นตามความเป็นจริง เพราะยังแต่จิตของตัวเท่านั้น
- เกิดความรู้อย่างพิเศษแล้วยอมหาอาณิสสประมาณไม่ได้
- อัดดาหิ.... ฯลฯ เป็นของลึกลับเหลือที่สุด
- ให้รู้ธาตุเห็นธาตุ จิตจึงไม่ติดทางราคะ
- คนเราจะดีจะชั่วต้องเกิดวิบัติเสียก่อน
- ท่านแสดงไม่อ้างสวรรค์ นิพพาน ไม่อ้างทุกคติ อ้างความเป็นไปทางปัจจุบัน อย่างเดียวเพราะชั่วดีก็ปัจจุบันที่ยังเป็นชาติมนุษย์

- ความรู้ของพระพุทธเจ้าเป็นอนันตนิย มากมายยิ่งกว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นธ เป็นอุบายที่จะทราบลัทธิพันวิสัยของสาวกที่จะรู้ตามเห็นตามได้ สาวกกำหนดรู้แต่เพียง ๘๔,๐๐๐ เท่านั้นก็เป็นอัครจริย
- ท่านกำชับว่าอย่าให้จิตเพ่งนอก ให้รู้ในตัวเห็นในตัว เมื่อรู้ในตัวแล้วรู้ทั่วไป เพราะตัวเป็นต้นเหตุ
- ให้แก่ปัจจุบัน เมื่อแก่ปัจจุบันได้แล้ว ภพ ๓ นั้นหลุดหมดไม่ต้องส่งอดีตอนาคต ให้ลบอดีตภายนอกให้หมด จึงจะเข้าอารมณ์ภายในได้ เพ่งนอกเป็นตัวสมุทัยเป็นทุกข์และเป็นตัวมัจฉาธิฐิ เพ่งในตัวเป็นสัมมาธิฐิ
- เล่นนินมิตก็ได้ ยินดียินร้ายก็ได้ เรียกว่าคุ้มเงาตน เชื่อนิมิตเป็นบ้า

ใครผิดถูกดีชั่วก็ตัวเขา
ใจของเราเพียงระว่างตั้งถนน
..อย่าให้อุศลลวนมาตอม..
ควรถึงพร้อม
บุญกุศลผลสบาย

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

คนผู้ปรารถนาวิมุตติธรรม
แต่ปฏิบัติไม่ถูกต้อง
หรือไม่ปฏิบัติมัวเฝ้าจคร้าน
จนวันตายจะประสบ
วิมุตติธรรมไม่ได้เลย

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

มุตโตทัย

พระธรรมเทศนาขององค์หลวงปู่บั้น กุริทัตโต บันทักโดย สมเด็จพระญาณวชิโรดม (หลวงปู่วิริยังค์ สิริธโร) และพระภิกษุทองคำ ญาโณภาโส^(๗) บันทึกในสมัยที่ องค์หลวงปู่บั้น กุริทัตโต จำพรรษา ณ เสนาสนะป่าบ้านโคกนาบน (ปัจจุบัน วัดป่าภาคนิมิตต์) จังหวัดสกลนคร และในระยะแรกที่จำพรรษา ณ เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ (ปัจจุบัน วัดป่ากุริทัตตติราวาส) จังหวัดสกลนคร

ประกอบด้วยหัวข้อธรรม ดังนี้

๑. การปฏิบัติ เป็นเครื่องยังพระสัทธรรมให้บริสุทธิ์
๒. การฝึกตนดีแล้วจึงฝึกผู้อื่น ชื่อว่าทำตามพระพุทธเจ้า
๓. มูลมรดกอันเป็นต้นทุนทำการฝึกฝนตน
๔. มูลฐานสำหรับการปฏิบัติ
๕. มูลเหตุแห่งสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุ
๖. มูลการของสังสารวัฏ
๗. อรรคฐาน เป็นที่ตั้งแห่งมรรคนิพพาน
๘. สติปัฏฐาน เป็น ชัยภูมิ คือสนามฝึกฝนตน
๙. อุบายแห่งวิปัสสนา อันเป็นเครื่องถ่ายถอนกิเลส
๑๐. จิตเดิมเป็นธรรมชาติใสสว่าง แต่มีดมัวไปเพราะอุปกิเลส
๑๑. การทรมานตนของผู้บำเพ็ญเพียร ต้องให้พอเหมาะกับอุปนิสัย
๑๒. มูลติกสูตร
๑๓. วิสุทธิเทวาเท่านั้นเป็นสันตบุคคลแท้
๑๔. อภิกิริยาเป็นที่สุดในโลก - สุดสมมติบัญญัติ
๑๕. สัตตาวาส ๙
๑๖. ความสำคัญของปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา และปัจฉิมเทศนา
๑๗. พระอรหันต์ทุกประเภทบรรลุทั้งเจโตวิมุตติ ทั้งปัญญาวิมุตติ

(๗) พระภิกษุวิริยังค์ สิริธโร, พระภิกษุทองคำ ญาโณภาโส, “มุตโตทัย โอวาท พระอาจารย์มั่น กุริทัตตเถระ,” ชีวิตประวัติ ธรรมเทศนา บทประพันธ์ และธรรมบรรยาย ของ พระอาจารย์มั่น กุริทัตตเถระ. (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๔๑-๗๒.

๑. การปฏิบัติ เป็นเครื่องยังพระสังฆธรรมให้บริสุทธิ์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่าธรรมของพระตถาคต เมื่อเข้าไปประดิษฐานในสันดานของปุถุชนแล้ว ย่อมกลายเป็นของปลอม (สังฆธรรมปฏิรูป) แต่ถ้าเข้าไปประดิษฐานในจิตสันดานของพระอริยเจ้าแล้วไซ้ร้ ย่อมเป็นของบริสุทธิ์แท้จริง และเป็นของไม่ปลี่ยนด้วย

เพราะฉะนั้นเมื่อยังเพียรแต่เรียนพระปริยัติถ่ายเตียว จึงยังใช้การไม่ได้ดี ต่อเมื่อมาฝึกหัดปฏิบัติจิตใจกำจัดเหล่า กะปอมก่า คือ อุปกิเลส แล้วนั้นแหละ จึงจะยังประโยชน์ให้สำเร็จเต็มที่ และทำให้พระสังฆธรรมบริสุทธิ์ ไม่วิปลาสคลาดเคลื่อนจากหลักเดิมด้วย

๒. การฝึกปฏิบัติแล้วจึงฝึกผู้อื่น ชื่อว่าทำตามพระพุทธเจ้า

ปริสทम्मสภารถิ สตถา เทวมนุสฺसानํ พุทฺโธ ภควา

สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทรมานฝึกหัดพระองค์จนได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็น พุทฺโธ ผู้รู้ก่อนแล้วจึงเป็น ภควา ผู้ทรงจำแนกแจกธรรมสั่งสอนเวไนยสัตว์ สตถา จึงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้ฝึกบวชผู้มีอุปนิสัยบารมีควรแก่การทรมานในภายหลัง จึงทรงพระคุณปรากฏว่า กลยาโณ กิตติสทฺโท อพฺภุคฺคโต ชื่อเสียงเกียรติศัพท์อันดั่งามของพระองค์ย่อมพุ่งเฟื่องไปในจตุรทิศจนตราบนานเท่าทุกวันนี้

แม้พระอริยสงฆ์สาวกเจ้าทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้วก็เช่นเดียวกัน ปรากฏว่าท่านฝึกฝนทรมานตนได้ดีแล้ว จึงช่วยพระบรมศาสดาจำแนกแจกธรรม สั่งสอนประชุมชนในภายหลัง ท่านจึงมีเกียรติคุณปรากฏเช่นเดียวกับพระผู้มีพระภาคเจ้า

ถ้าบุคคลใดไม่ทรมานตนให้ดีก่อนแล้ว และทำการจำแนกแจกธรรมสั่งสอนไซ้ร้ ก็จักเป็นผู้มีโทษ ปรากฏว่า ปาปโกสทฺโท คือเป็นผู้มีชื่อเสียงชั่วพุ่งไปในจตุรทิศ เพราะโทษที่ไม่ทำตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์สาวกเจ้าในก่อนทั้งหลาย

๓. บุญรดอกันเป็นต้นกุนทำการฝึกฝนตน

เหตุใดหนอ ปราชญ์ทั้งหลาย จะสวดก็ดี จะรับศีลก็ดี หรือจะทำการกุศลใด ๆ ก็ดี จึงต้องตั้ง นโม ก่อน จะตั้ง นโม ไม่ได้เลย

เมื่อเป็นเช่นนี้ นโม ก็ต้องเป็นสิ่งสำคัญ จึงยกขึ้นพิจารณา ได้ความว่า น คือ ธาตุน้ำ โม คือ ธาตุดิน พร้อมกับบาทพระคทา ปรากฏขึ้นมาว่า มาตาเปตักสมภูโว โยทนกมุมาสปัจโย สัมภวธาตุ ของมารดาบิดาผสมกัน จึงเป็นตัวตนขึ้นมาได้

น เป็นธาตุของ มารดา โม เป็นธาตุของ บิดา ฉะนั้นเมื่อธาตุทั้ง ๒ ผสมกันเข้าไป ไฟธาตุของมารดาเคี้ยวเข้าจนได้นามว่า กลละ คือ น้ำมันหยดเดียว ณ ที่นี้เอง ปฏิสนธิวิญญาณเข้าถือปฏิสนธิได้ จิตจึงได้ถือปฏิสนธิในธาตุ นโม นั้น เมื่อจิตเข้าไปอาศัยแล้ว กลละ ก็ค่อยเจริญขึ้นเป็น อัมพุชะ คือเป็นก้อนเลือด เจริญจากก้อนเลือดมาเป็น ฆนะ คือเป็นแท่ง และ เบลี คือขึ้นเนื้อ แล้วขยายตัวออกคล้ายรูปจิ้งเหลน จึงเป็นปัญญาสาขา คือ แขน ๒ ขา ๒ หัว ๑ ส่วนธาตุ พ คือลม ธ คือไฟ นั้นเป็นธาตุเข้ามาอาศัยภายหลังเพราะจิตไม่ถือ เมื่อละจากกลละนั้นแล้ว กลละก็ต้องทิ้งเปล่าหรือสูญเปล่า ลมและไฟก็ไม่มี คนตาย ลมและไฟก็ดับหายสาบสูญไป จึงว่าเป็นธาตุอาศัย ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ธาตุทั้ง ๒ คือ นโม เป็นเดิม

ในกาลต่อมาเมื่อคลอดออกมาแล้วก็ต้องอาศัย น มารดา โม บิดา เป็นผู้ทะนุถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงมาด้วยการให้ข้าวสุกและขนมกุมภมาส เป็นต้น ตลอดจนการแนะนำสั่งสอนความดีทุกอย่าง ท่านจึงเรียกมารดาบิดาว่า บุพพจารย์ เป็นผู้สอนก่อนใคร ๆ ทั้งสิ้น มารดาบิดาเป็นผู้มีเมตตาจิตต่อบุตรธิดาจะนับจะประมาณมิได้

มรดกที่ทำให้กล่าวคือ รูปกายนี้แล เป็นมรดกดั้งเดิมทรัพย์สินเงินทองอันเป็นของภายนอกก็เป็นไปจากรูปกายนี้เอง ถ้ารูปกายนี้ไม่มีแล้วก็ทำอะไรไม่ได้ ชื่อว่า

ไม่มีอะไรเลยเพราะเหตุนั้นตัวของเราทั้งตัวนี้เป็น “มูลมรดก” ของมารดาบิดาทั้งสิ้น จึงว่าคุณท่านจะนับจะประมาณมิได้เลย ประชาชนทั้งหลายจึงหาได้ละทิ้งไม่

เราต้องเอาตัวเราคือ นโม ตั้งขึ้นก่อนแล้วจึงทำกิจยาน้อมไหว้ลงภายหลัง นโม ท่านแปลว่านอนน้อมนั้นเป็นการแปลเพียงกิจยา หาได้แปลต้นกิริยาไม่ มูลมรดกนี้แลเป็นต้นทุน ทำการฝึกหัดปฏิบัติตนไม่ต้องเป็นคนจนทรัพย์สำหรับทำทุนปฏิบัติ

๔. มูลฐานสำหรับการปฏิบัติ

นโม นี้ เมื่อกล่าวเพียง ๒ ธาตุเท่านั้น ยังไม่สมประกอบหรือยังไม่เต็มส่วน ต้องพลิกสระพยัญชนะดังนี้ คือ เอาสระอะจากตัว น มาใส่ตัว ม เอาสระ โ อ จากตัว ม มาใส่ตัว น แล้วกลับตัว มะ มาไว้หน้าตัว โน เป็น นโม แปลว่าใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงได้ทั้งกาย ทั้งใจเต็มตามส่วน สมควรแก่การใช้เป็นมูลฐานแห่งการปฏิบัติได้ นโม คือใจนี้เป็นดั้งเดิม เป็นมหาฐานใหญ่ จะทำอะไรก็ย่อมเป็นไปจากใจนี้ทั้งหมดได้ ในพระพุทธพจน์ว่า มโนปุพพคมมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ พระบรมศาสดา จะทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ก็ทรงบัญญัติออกไปจาก ใจ คือมหาฐาน นี้ทั้งสิ้น

เหตุนี้เมื่อพระสาวกผู้ได้มาพิจารณาตามจนถึงรู้จัก มโน แจ่มแจ้งแล้ว มโน ก็สุดบัญญัติ คือพ้นจากบัญญัติทั้งสิ้น สมมติทั้งหลายในโลกนี้ต้องออกไปจากมโนทั้งสิ้น ของใครก็ก่อนของใคร ต่างคนต่างถือเอาก่อนอันนี้ ถือเอาเป็นสมมติบัญญัติ ตามกระแสแห่งน้ำไอหะ จนเป็นอวิชชาตัวก่อภพก่อชาติด้วยการไม่รู้เท่า ด้วยการหลง หลงถือว่าเป็นตัวเรา เป็นของเราไปหมด

๕. มูลเหตุแห่งสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุ

พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เว้นมหาปฏฐาน มีนัยประมาณเท่านั้นเท่านั้น ส่วนคัมภีร์ มหาปฏฐาน มีนัยหาประมาณมิได้เป็น “อนันตนัย” เป็นวิสัยของพระสัมมาสัมพุทธ

เจ้าเท่านั้นที่จะรอบรู้ได้ เมื่อพิจารณาพระบาลีที่ว่า เหตุปัจจัย นั้นได้ความว่า เหตุซึ่งเป็นปัจจัยดั้งเดิมของสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุนั้น ได้แก่ มโน นั้นเอง มโน เป็นตัวมหาเหตุเป็นตัวเดิม เป็นสิ่งสำคัญ นอกนั้นเป็นแต่อาการเท่านั้น อารมมณ จนถึง อวิคคต จะเป็นปัจจัยได้ก็เพราะมหาเหตุคือใจเป็นเดิมโดยแท้

ฉะนั้น มโนซึ่งกล่าวไว้ในข้อ ๔ ก็ดี จิต ภูต ซึ่งจะกล่าวในข้อ ๖ ก็ดี และมหาธาตุซึ่งกล่าวในข้อนี้ก็ดี ย่อมมีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน พระบรมศาสดาจะทรงบัญญัติพระธรรมวินัยก็ดี รู้อะไร ๆ ได้ด้วยทศพลญาณก็ดี รอบรู้สรรพญเอยธรรมทั้งปวงก็ดี ก็เพราะมีมหาเหตุนี้เป็นดั้งเดิมทีเดียว จึงทรงรอบรู้ได้เป็นอนันตนัย แม้สาวกทั้งหลายก็มีมหาเหตุนี้แลเป็นเดิม จึงสามารถรู้ตามคำสอนของพระองค์ได้

ด้วยเหตุนี้แลพระอัสสชิเถระผู้เป็นที่ ๕ ของพระปัญจวัคคีย์จึงแสดงธรรมแก่อุปติสฺส (พระสารีบุตร) ว่า เย ธมฺมา เหตุปภวา เตสฺส เหตุ ตถาคโต เตสญฺจ โย นิโรโห จ เอวํ วาที มหาสมฺโม ความว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ เพราะว่ามีมหาเหตุนี้เป็นตัวสำคัญ เป็นตัวเดิม เมื่อท่านพระอัสสชิเถระกล่าวถึงที่นี่ (คือมหาเหตุ) ท่านพระสารีบุตรจะไม่หยิ่งจิตลงถึงกระแสนธรรมอย่างไรเล่า เพราะอะไร ทุกสิ่งในโลกก็ต้องเป็นไปแต่มหาเหตุถึงโลกุตตรธรรม ก็คือ มหาเหตุ ฉะนั้น มหาปฏฐาน ท่านจึงว่าเป็นอนันตนัย ผู้มาปฏิบัติใจคือตัวมหาเหตุจนแจ่มกระจ่างสว่างไว้แล้ว ย่อมสามารถรู้อะไร ๆ ทั้งภายในและภายนอกทุกสิ่งทุกประการ สุดจะนับ จะประมาณได้ด้วยประการฉะนี้

๖. มูลการของสังสารวัฏฏ์

จิตฺตฺวํ อวิชฺชา ปจฺจยา สงฺขารา อฺปาทานํ ภโว ชาตี

คนเราทุกรูปนามที่ได้กำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ล้วนแล้วแต่มีที่เกิดทั้งสิ้น กล่าวคือมีบิดามารดาเป็นแดนเกิด ก็แลเหตุใดท่านจึงบัญญัติปัจจัยการแต่เพียงว่า อวิชชา ปจฺจยา ฯลฯ เท่านั้น

ฉะนั้นจึงไม่ควรน้อยเนื้อต่ำใจว่า
ตนมีบุญวาสนาน้อย
เพราะมนุษย์ทำได้
เมื่อไม่มี ทำให้มีได้
..เมื่อมีแล้วทำให้ยิ่งได้..

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

อวิชชา เกิดมาจากอะไร ท่านหาได้บัญญัติไว้ไหม พวกเรากียังมีบิดามารดา อวิชชาก็ต้องมีพ่อแม่เหมือนกัน ได้ความตามบาทพระศาสดาเบื้องต้นว่า จิตกูต นั้นเองเป็นพ่อแม่ของอวิชชา จิตกูต ได้แก่ จิตดั้งเดิม เมื่อจิตกูต ประกอบไปด้วย ความหลง จึงมีเครื่องต่อ กล่าวคือ อากาโรของอวิชชาเกิดขึ้น เมื่อมีอวิชชาแล้ว จึงเป็นปัจจัยให้ปรุงแต่งเป็นสังขารพร้อมกับความเข้าไปยึดถือ จึงเป็นภพชาติคือ ต้องเกิดก่อต่อกันไป ท่านเรียก ปัจจัยการ เพราะเป็นอาการสืบต่อกัน

วิชชาและอวิชชาก็ต้องมาจาก จิตกูต เช่นเดียวกัน เพราะเมื่อ จิตกูต กอปร ด้วยวิชชา จึงรู้เท่าอาการทั้งหลายตามความเป็นจริง นี่พิจารณาด้วยกฎฐานคามินี วิปัสสนา รวมใจความว่า จิตกูต เป็นตัวการดั้งเดิมของสังสารวัฏฏ์ (การเวียนว่ายตายเกิด) ท่านจึงเรียกชื่อว่า “มูลต้นไตร” (หมายถึงไตรลักษณ์)

เพราะฉะนั้นเมื่อจะตัดสังสารวัฏฏ์ให้ขาดสูญ จึงต้องอบรมบ่มตัวการดั้งเดิมให้ มีวิชชารู้เท่าทันอาการทั้งหลายตามความเป็นจริง ก็จะหายหลงแล้วไม่ก่ออาการทั้งหลายใด ๆ อีก จิตกูต อันเป็นมูลการก็หยุดหมุน หมดยการเวียนว่ายตายเกิด ในสังสารวัฏฏ์ ด้วยประการฉะนี้

๗. อรรถฐาน เป็นที่ตั้งแห่งบรรณิพพาน

อคคฺ จานํ มนุสเสสุ มคคํ สัตตวิสุทฺธิยา

ฐานะอันเลิศมีอยู่ในมนุษย์ ฐานะอันดีเลิศนั้นเป็นทางดำเนินไปเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ โดยอธิบายว่าเราได้รับมรดกมาแล้วจาก นโม คือ บิดามารดา กล่าวคือตัวของเรานี้แล อันได้กำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นชาติสูงสุด เป็นผู้เลิศตั้งอยู่ในฐานะอันเลิศด้วยดีคือมีกายสมบัติ วจีสมบัตติ และมนโสมบัตติบริบูรณ์ จะสร้างสมเอาสมบัติภายนอก คือ ทรัพย์สินเงินทองอย่างไรก็ได้ จะสร้างสมเอาสมบัติภายในคือมรรคผลนิพพานธรรมวิเศษก็ได้ พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ก็ทรงบัญญัติแก่มนุษย์เรานี้เอง มิได้ทรงบัญญัติแก่ ช้าง ม้า โค กระบือ ฯลฯ ที่ไหนเลย มนุษย์นี้เองจะเป็นผู้ปฏิบัติถึงซึ่งความบริสุทธิ์ได้

ฉะนั้นจึงไม่ควรน้อยเนื้อต่ำใจว่า ตนมีบุญวาสนาน้อย เพราะมนุษย์ทำได้ เมื่อไม่มี ทำให้ไม่ได้ เมื่อมีแล้วทำให้ยิ่งได้สมด้วยเทศนานัยอันมาในเวสสันดรชาดก ว่า ทานํ เทติ สีสํ รกฺขติ ภาวนํ ภาวเตวา เอกจฺโจ สคฺคํ คจฺจติ เอกจฺโจ โมกฺขํ คจฺจติ นิสฺสํสยํ เมื่อได้ทำกองการกุศล คือ ให้ทานรักษาศีลเจริญภาวนาตามคำสอนของ พระบรมศาสดาจารย์เจ้าแล้ว บางพวกทำน้อยก็ต้องไปสู่สวรรค์ บางพวกทำมาก และขยันจริงพร้อมทั้งวาสนาบารมีแต่หนหลังประกอบกัน ก็สามารถเข้าสู่พระนิพพานโดยไม่ต้องสงสัยเลย พวกสัตว์ดิรัจฉานท่านมิได้กล่าวว่า เลิศ เพราะจะ มาทำเหมือนพวกมนุษย์ไม่ได้ จึงสมกับคำว่ามนุษย์นี้ตั้งอยู่ในฐานะอันเลิศด้วยดี สามารถน่านเข้าสู่มรรคผล เข้าสู่พระนิพพานอันบริสุทธิ์ได้แล

๘. สติปัญฐาน เป็น ชัยภูมิ คือสนามฝึกฝนตน

พระบรมศาสดาจารย์เจ้า ทรงตั้งชัยภูมิไว้ในธรรมข้อไหน เมื่อพิจารณาปัญหานี้ได้ความขึ้นว่า พระองค์ทรงตั้งมหาสติปัญฐานเป็นชัยภูมิ

อุปมาในทางโลก การรบทัพชิงชัย มุ่งหมายชัยชนะจำต้องหา ชัยภูมิ ถ้าได้ ชัยภูมิที่ดีแล้วย่อมสามารถป้องกันอาวุธของข้าศึกได้ดี ณ ที่นั้นสามารถรวบรวม กำลังใหญ่เข้ามาฟันข้าศึกให้ปราศพ่ายแพ้ไปได้ ที่เช่นนั้นท่านจึงเรียกว่า ชัยภูมิ คือที่ที่ประกอบไปด้วยค่ายคูประตูและหอรบอันมั่นคงฉันท

อุปมาในทางธรรมก็ฉันทนั้น ที่เอามหาสติปัญฐานเป็นชัยภูมิก็โดยผู้ที่เข้าสู่ สงครามรบข้าศึก คือ กิเลส ต้องพิจารณาภาวนาบุปฺปสนาสติปัญฐานเป็นต้นก่อน เพราะคนเราที่จะเกิดกามราคะ เป็นต้น ขึ้น ก็เกิดที่กายและใจ เพราะตาแล ไปเห็นกายทำให้ใจกำเริบ เหตุนี้จึงได้ความว่า กายเป็นเครื่องก่อเหตุ จึงต้อง พิจารณากายนี้ก่อน จะได้เป็นเครื่องดับนิวรณ์ทำให้ใจสงบได้ ณ ที่นี้

พึงทำให้มาก เจริญให้มาก คือพิจารณาไม่ต้องถอยเลยทีเดียว ในเมื่อ อุคคหนิมิตปรากฏ จะปรากฏกายส่วนไหนก็ตาม ให้พึงถือเอากายส่วนที่ได้เห็นนั้น

พิจารณาให้เป็นหลักไว้ไม่ต้องย้ายไปพิจารณาที่อื่น จะคิดว่าที่นี้เราเห็นแล้ว ที่อื่นยังไม่เห็น ก็ต้องไปพิจารณาที่อื่นซิ เช่นนี้หาควรไม่

ถึงแม้จะพิจารณาจนแยกกายออกมาเป็นส่วน ๆ ทุก ๆ อาการอันเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ได้อย่างละเอียด ที่เรียกว่าปฏิภาคก็ตาม ก็ให้พิจารณากายที่เราเห็นที่แรกด้วยอุคคณินมิตนั้นจนชำนาญ ที่จะชำนาญได้ก็ต้องพิจารณาซ้ำแล้วซ้ำอีก ณ ที่เดียวนั้นเอง เหมือนสวดมนต์ฉะนั้น อันการสวดมนต์ เมื่อเราท่องสูตรนี้ได้แล้ว ทั้งเสียไม่เล่าไม่สวดไว้อีก ก็จะลืมเสียไม่สำเร็จประโยชน์อะไรเลย เพราะไม่ทำให้ชำนาญด้วยความประมาทอันใด การพิจารณากายก็ฉนั้นเหมือนกัน เมื่อได้อุคคณินมิตในทีใดแล้ว ไม่พิจารณาในที่นั้นให้มากปล่อยทิ้งเสียด้วยความประมาท ก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรอย่างเดียวกัน

การพิจารณากายนี้มีที่อ้างมาก ดังในการบวชทุกวันนี้ เบื้องต้นต้องบอกกรรมฐาน ๕ ก็คือ กายนี้เอง ก่อนอื่นหมดเพราะเป็นของสำคัญ ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบททุกทกนิกายว่า อาจารย์ผู้ไม่ฉลาด ไม่บอกซึ่งการพิจารณากาย อาจทำลายอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของกุลบุตรได้ เพราะฉะนั้นในทุกวันนี้จึงต้องบอกกรรมฐาน ๕ ก่อน

อีกแห่งหนึ่งท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระชีนาสวเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าจะไม่กำหนดกาย ในส่วนแห่งโกฏฐาส (คือการพิจารณาแยกออกเป็นส่วน ๆ) ใดโกฏฐาสหนึ่งมิได้มีเลย จึงตรัสแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้กล่าวถึงแผ่นดินว่า บ้านโน้นมีดินดำดินแดงเป็นต้นนั้นว่า นั่นชื่อว่า พหิทธา แผ่นดินภายนอกให้พวกท่านทั้งหลายมาพิจารณา อัชฌัตติกา แผ่นดินภายในกล่าวคืออัตตภาพร่างกายนี้ จงพิจารณาไตร่ตรองให้แยบคาย กระทำให้แจ้งแทงให้ตลอด เมื่อจบการวิวัชชณาปัญหาที่ ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูปก็บรรลุพระอรหันตผล

เหตุนี้การพิจารณากายจึงเป็นของสำคัญ ผู้ที่จะพ้นทุกข์ทั้งหมดล้วนแต่ต้องพิจารณากายนี้ทั้งสิ้น จะรวบรวมกำลังใหญ่ได้ต้องรวบรวมด้วยการพิจารณากาย แม้พระพุทธองค์เจ้าจะได้ตรัสรู้ที่แรกก็ทรงพิจารณาลม ลมจะไม่ใช่ว่าอย่างไร เพราะฉะนั้นมหาสติปัฏฐาน มีกายานุปัสสนาเป็นต้น จึงชื่อว่า “ชัยภูมิ” เมื่อเราได้ชัยภูมิได้แล้ว กล่าวคือปฏิบัติตามหลักมหาสติปัฏฐานจนชำนาญแล้ว ก็จงพิจารณาความเป็นจริงตามสภาพแห่งธาตุทั้งหลายด้วยอุบายแห่งวิปัสสนา ซึ่งจะกล่าวข้างหน้า

๙. อุบายแห่งวิปัสสนา อันเป็นเครื่องถ่วงถอนกิเลส

ธรรมชาติของดีทั้งหลาย ย่อมเกิดมาแต่ของไม่ดี อุปมาดังดอกปทุมชาติ อันสวย ๆ งาม ๆ ก็เกิดขึ้นมาจากโคลนตมอันเป็นของสกปรก ปฏิภูณากาเกลียด แต่ว่าดอกบัวนั้น เมื่อขึ้นพ้นโคลนตมแล้วย่อมเป็นสิ่งที่สะอาด เป็นที่ที่ดัดทรงของพระราชอาบุราช อำมาตย์ และเสนาบดี เป็นต้น และดอกบัวนั้นก็มิได้กลับคืนไปยังโคลนตมนั้นอีกเลย

ข้อนี้เปรียบเหมือนพระโยคาวจรเจ้า ผู้ประพฤติพากเพียรประโยคพยายาม ย่อมพิจารณาซึ่ง สิ่งสกปรกน่าเกลียดนั่นก็คือ ตัวเรานี้เอง ร่างกายนี้เป็นที่ประชุมแห่งของโสโครก คือ อุจจาระ ปัสสาวะ (มูลตรูคู) ทั้งปวง สิ่งที่ออกจากผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ก็เรียกว่า ขี้ ทั้งหมด เช่น ขี้หัว ขี้เล็บ ขี้ฟัน ขี้ไคล เป็นต้น เมื่อสิ่งเหล่านี้ร่วงหล่นลงสู่อาหาร มีแกงกับ เป็นต้น ก็รังเกียจ ต้องเททิ้ง กินไม่ได้ และร่างกายนี้ต้องชำระอยู่เสมอจึงพอเป็นของดูได้ ถ้าหากไม่ก็จะมึกลื่นเหม็นสาบ เข้าใกล้ใครก็ได้不得 ของทั้งปวงมีผ้าแพรเครื่องใช้ต่าง ๆ เมื่ออยู่นอกกายของเราก็นั้นของสะอาดน่าดู แต่เมื่อมาถึงกายนี้แล้วก็กลายเป็นของสกปรกไป เมื่อปล่อยไว้นาน ๆ เข้าไม่ซักฟอกก็จะเข้าใกล้ใครไม่ได้เลย เพราะเหม็นสาบ ดังนั้นจึงได้ความว่าร่างกายของเราเป็นเรือนมูตร เรือนคู เป็นอสุภะ ของไม่งาม ปฏิภูณากาเกลียด เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นถึงปานนี้ เมื่อชีวิตหาไม่แล้ว ยิ่งจะสกปรกหาอะไรเปรียบเทียบมิได้เลย เพราะฉะนั้นพระโยคาวจรเจ้าทั้งหลาย จึงพิจารณาร่างกายอันนี้ให้ชำนาญด้วย โยนโสมนสิการ ตั้งแต่ต้น

มาทีเดียว คือขณะเมื่อยังเห็นไม่ทันชัดเจนก็พิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งกายอันเป็นที่สบายแก่จิตจนกระทั่งปรากฏเป็นอุคคหิมิต คือ ปรากฏส่วนแห่งร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง แล้วก็กำหนดส่วนนั้นให้มาก เจริญให้มาก ทำให้มาก

การเจริญทำให้มากนั้นพึงทราบอย่างนี้ อันชวาวาเขาทำนาเขาก็ทำที่แผ่นดิน โดที่แผ่นดินต่ำลงไปในดิน ปีต่อไปเขาก็ทำที่ดินอีกเช่นเคย เขาไม่ได้ทำในอากาศ กลางหาว คงทำแต่ที่ดินอย่างเดียว ข้าวเขาก็ได้เต็มยุงเต็มฉางเอง เมื่อทำให้มากในที่ดินนั้นแล้ว ไม่ต้องร้องเรียกว่า ข้าวเอ๋ยข้าว จงมาเต็มยุงเนื้อ ข้าวก็จะหลั่งไหลมาเอง และจะห้ามว่า ข้าวเอ๋ยข้าว จงอย่ามาเต็มยุงเต็มฉางเราเนื้อ ถ้าทำนาในที่ดินนั้นเองจนสำเร็จแล้ว ข้าวก็มาเต็มยุงเต็มฉางเอง

ฉันใดก็ดีพระโยคาวจรเจ้าก็ฉันนั้น จงพิจารณาภายในที่เคยพิจารณาอันถูกนิสสัยหรือที่ปรากฏมาให้เห็นครั้งแรก อย่าละทิ้งเลยเป็นอันขาด การทำให้มากนั้นมีใช้หมายแต่การเดินจงกรมเท่านั้น ให้มีสติหรือพิจารณาในทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ คิด พูด ก็ให้มีสติรอบคอบในกายอยู่เสมอ จึงจะชื่อว่า ทำให้มาก เมื่อพิจารณาในร่างกายนั้นจนชัดเจนแล้ว ให้พิจารณาแบ่งส่วนแยกส่วนออกเป็นส่วน ๆ ตามโยนิโสมนสิการตลอดจนกระจายออกเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และพิจารณาให้เห็นไปตามนั้นจริง ๆ อุบายตอนนี้ตามแต่ตนจะใคร่ครวญ ออกอุบายตามที่ถูกจิตนิสสัยของตน แต่อย่าละทิ้งหลักเดิมที่ตนได้รู้ครั้งแรกนั้นเทียว

พระโยคาวจรเจ้า เมื่อพิจารณาในที่นี้ พึงเจริญให้มาก ทำให้มาก อย่าพิจารณาครั้งเดียวแล้วปล่อยทิ้ง ตั้งครึ่งเดือน ตั้งเดือน ให้พิจารณาก้าวเข้าไป ถอยออกมาเป็น อนุโลม ปฏิโลม คือเข้าไปสงบในจิต แล้วถอยออกมาพิจารณาภายในอย่าง พิจารณากายอย่างเดียว หรือสงบที่จิตแต่อย่างเดียว พระโยคาวจรเจ้าพิจารณาอย่างนี้ชำนาญแล้ว หรือชำนาญอย่างยิ่งแล้ว

คราวนี้แลเป็นส่วนที่จะเป็นเอง คือ จิต ย่อมจะรวมใหญ่ เมื่อรวมพืบลง ย่อมปรากฏว่าทุกสิ่งรวมลงเป็นอันเดียวกัน คือหมดทั้งโลกย่อมเป็นธาตุทั้งสิ้น นิमितจะปรากฏขึ้นพร้อมกันว่าโลกนี้ราบเหมือนหน้ากลอง เพราะมีสภาพเป็นอันเดียวกัน ไม่ว่า ป่าไม้ ภูเขา มนุษย์ สัตว์ แม้ที่สุดตัวของเราก็ดึงดูดราบเป็นที่สุดอย่างเดียว กับพร้อมกันด้วยญาณสัมปยุตต์ คือรู้ขึ้นมาพร้อมกัน ในที่นี้ตัดความสงสัยในใจได้เลย จึงชื่อว่า ยถาภูตญาณทัสสนวิปัสสนา คือทั้งเห็นทั้งรู้ตามความเป็นจริง

ขั้นนี้เป็นเบื้องต้นในอันที่จะดำเนินต่อไป ไม่ใช่ที่สุดอันพระโยคาวจรเจ้าจะพึงเจริญให้มาก ทำให้มาก จึงจะเป็นเพื่อความรู้ยิ่งอีกจนรอบ จนชำนาญเห็นแจ้งชัดว่าสังขารความปรุงแต่งอันเป็นความสมมติว่าโน่นเป็นของของเรา โน่นเป็นเรา เป็นความไม่เที่ยงอาศัยอุปาทานความยึดถือจึงเป็นทุกข์ ก็แลธาตุทั้งหลายเขากหากมี หากเป็น อยู่อย่างนี้ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา เกิด แก่ เจ็บ ตาย เกิดขึ้นเสื่อมไปอยู่อย่างนี้มาก่อน

เราเกิดตั้งแต่ตีกดัมพรพก็เป็นอยู่อย่างนี้ อาศัยอาการของจิต ของขันธ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไปปรุงแต่งสำคัญมั่นหมายทุกภพทุกชาติ นับเป็นอนกชาติเหลือประมาณมาจนถึงปัจจุบันชาติ จึงทำให้จิตหลงอยู่ตามสมมติ ไม่ใช้สมมติมาติดเอาเรา เพราะธรรมชาติทั้งหลายทั้งหมดในโลกนี้ จะเป็นของมีวิญญาณหรือไม่ก็ตาม เมื่อว่าตามความจริงแล้ว เขากหากมี หากเป็น เกิดขึ้นเสื่อมไป มีอยู่อย่างนั้นทีเดียว โดยไม่ต้องสงสัยเลยจึงรู้ขึ้นว่า ปุพเพสุ อนุสสุเตสุ รมเมสุ ธรรมดาเหล่านี้ หากมีมาแต่ก่อน ถึงว่าจะไม่ได้ยินได้ฟังมาจากใครก็มีอยู่อย่างนั้นทีเดียว

ฉะนั้นในความข้อนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติญาณพระองค์ว่า เราไม่ได้ฟังมาแต่ใคร มิได้เรียนมาแต่ใครเพราะของเหล่านี้มีอยู่ มีมาแต่ก่อนพระองค์ดังนี้ ได้ความว่า ธรรมดาธาตุทั้งหลาย ย่อมเป็น ย่อมมีอยู่อย่างนั้น อาศัยอาการของจิตเข้าไป

ภาวิโต พหุสัณโต
คือทำให้มาก เจริญให้มาก
จนจิตมีกำลัง
สามารถพิจารณาสมมติทั้งหลาย
ทำลายสมมติทั้งหลายลงไปได้

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

ยึดถือเอาสิ่งที่ปวงเหล่านั้นมาหลายภพหลายชาติ จึงเป็นเหตุให้อนุสัครอบำ จิตจนหลงเชื่อไปตาม จึงเป็นเหตุให้ก่อภพก่อชาติด้วยอาการของจิตเข้าไปยึด

ฉะนั้นพระโยคาวจรเจ้ามาพิจารณา โดยแยกคายลงไปตามสภาพว่า สพเพ สงฆาราน อนิจจา สพเพ สงฆาราน ทุกขา สังขารความเข้าไปปรุงแต่ง คือ อาการของจิตนั้นแลไม่เที่ยง สัตว์โลกเขาเที่ยง คือมีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ให้พิจารณาโดยอริยสัจธรรมทั้ง ๔ เป็นเครื่องแก้อาการของจิตให้เห็นแน่แท้โดย ปัจจกขลิตธิ ว่า ตัวอาการของจิตนี้เองมันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ จึงหลงตามสังขาร

เมื่อเห็นจริงลงไปแล้วก็เครื่องแก้อาการของจิต จึงปรากฏขึ้นว่า สงฆาราน สสฺสตา นตฺถิ สังขารทั้งหลายที่เที่ยงแท้ไม่มี สังขารเป็นอาการของจิตต่างหาก เปรียบเหมือนพยับแดด ส่วนสัตว์เขาก็อยู่ประจำโลกแต่ไหนแต่ไรมา

เมื่อรู้โดยเงื่อนไข ๒ ประการ คือรู้ว่า สัตว์ก็มีอยู่อย่างนั้น สังขารก็เป็นอาการของจิต เข้าไปสมมติเขาเท่านั้น จิตฺกุตํ จิตตั้งอยู่เดิมไม่มีอาการเป็นผู้หลุดพ้น ได้ ความว่า ธรรมดาหรือธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตน จะใช้ตนอย่างไร ของเขาหากเกิดมีอย่างนั้น ท่านจึงว่า สพเพ รมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตน ให้พระโยคาวจรเจ้าพิจารณาให้เห็นแจ้งประจักษ์ตามนี้ จนทำให้จิตรวมพร้อมลงไป ให้เห็นจริงแจ้งชัดตามนั้น โดย ปัจจกขลิตธิ พร้อมกับ ญาณสัมปยุตฺตํ รวมทวนกระแส แก้อนุสั สมมติเป็นวิมุตติ หรือรวมลงสู่จิตจิต อันเป็นอยู่มีอยู่อย่างนั้นจนแจ้งประจักษ์ในที่นั้นด้วยญาณสัมปยุตฺตํว่า ชินา ชาติ ฌาณ โหติ ดังนี้

ในที่นี้ไม่ใช่สมมติ ไม่ใช่ของแต่งเอาเดาเอา ไม่ใช่ของอันบุคคลพึงปรารถนาเอาได้ เป็นของที่เกิดเอง เป็นเอง รูเอง โดยส่วนเดียวเท่านั้น เพราะด้วยการปฏิบัติอันเข้มแข็งไม่ท้อถอย พิจารณาโดยแยกคายด้วยตนเอง จึงจะเป็นขึ้นมาเอง ท่านเปรียบเหมือนต้นไม้ต่าง ๆ มีต้นข้าว เป็นต้น เมื่อบำรุงรักษาดันมันให้ดีแล้ว ผลคือ รวงข้าว ไม่ใช่สิ่งอันบุคคลพึงปรารถนาเอาเลย เป็นขึ้นมาเอง ถ้าแลบุคคลมาปรารถนาเอาแต่

รวงข้าว แต่หาได้รักษาต้นข้าวไม่ เป็นผู้เกียจคร้าน จะปรารถนาจนวันตาย รวงข้าวก็จะไม่มีขึ้นมาให้ฉันใด วิมุตติธรรม ก็ฉันนั้นนั่นแล มีใช้สิ่งอันบุคคลจะพึงปรารถนาเอาได้ คนผู้ปรารถนาวิมุตติธรรมแต่ปฏิบัติไม่ถูกต้องหรือไม่ปฏิบัติมาเกียจคร้านจนวันตายจะประสบวิมุตติธรรมไม่ได้เลย ด้วยประการฉะนี้

๑๐. จิตเดิมเป็นธรรมชาติใสสว่าง แต่บิดมัวไปเพราะอุปกิเลส

ปภัสสรมิตํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตณฺจ โข อาคนฺตฺเกหิ อุปกิเลสฺสเหิ อุปกิเลฏฺฐิจํ
ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เสื่อมปภัสสรแจ่มสว่างมาเดิม แต่อาศัยอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมองเป็นอาคันตฺกะสัญญาอุปาทานปกคลุมหม่มทอ จึงทำให้จิตมิส่องแสงสว่างได้ ท่านเปรียบไว้ในบทกลอนหนึ่งว่า “ไม้ชะงกหกพันง่า (กิ่ง) กะปอมก่า (กิ่งก่า) ขึ้นมื่อฮ้อย กะปอมน้อยขึ้นมื่อพัน ครั้นตัวมาปทัน ขึ้นนำคู่มื่อ ฯ” โดยอธิบายว่า คำว่าไม้ชะงก ๖,๐๐๐ ง่า นั้น เมื่อตัดศูนย์ ๓ ศูนย์ออกเสีย เหลือแค่ ๖ คงได้ความว่า ทวารทั้ง ๖ เป็นที่มาแห่งกะปอมก่า คือของปลอมไม่ใช่ของจริง

กิเลสทั้งหลายไม่ใช่ของจริง เป็นสิ่งสัญญาเข้ามาในทวารทั้ง ๖ นับร้อยนับพัน มิใช่แต่เท่านั้น กิเลสทั้งหลายที่ยังไม่เกิดขึ้นก็จะทวียิ่งขึ้นทุก ๆ วัน ในเมื่อไม่แสวงหาทางแก้ ธรรมชาติของจิตเป็นของพองใสยิ่งกว่าอะไรทั้งหมด แต่อาศัยของปลอม กล่าวคือ อุปกิเลสที่สัญญาเข้ามาปกคลุมจึงทำให้หมดวิมุตติคุณพระอาทิตย์เมื่อเมฆบดบังฉะนั้น อย่าฟังเข้าใจว่า พระอาทิตย์เข้าไปหาเมฆ เมฆไหลมาบดบังพระอาทิตย์ต่างหาก

ฉะนั้น ผู้บำเพ็ญเพียรทั้งหลายเมื่อรู้โดยปริยายนี้แล้ว พึงกำจัดของปลอมด้วยการพิจารณาโดยแยกคายตามที่อธิบายแล้ว ในอุบายแห่งวิปัสสนาข้อ ๙ นั้น เกิด เมื่อทำให้ถึงขั้นสูติจิตแล้ว ชื่อว่าย่อมทำลายของปลอมได้หมดสิ้นหรือว่าของปลอมย่อมเข้าไปถึงสูติจิต เพราะสะพานเชื่อมต่อถูกทำลายขาดสะบั้นลงแล้ว แม้ยังต้องเกี่ยวข้องกับอารมณ์ของโลกอยู่ก็ย่อมเป็นคุณน้ำกลิ้งบนใบบัวฉะนั้น

๑๑. การทราบตนของผู้บำเพ็ญเพียร ต้องให้พอเหมาะกับอุปนิสัย

นายสารตีผู้ฝึกมามีชื่อเสียงคนหนึ่ง มาเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามถึงวิธีทรมานเวไนย พระองค์ทรงย้อนถามนายสารตีก่อนถึงการทรมานมัว เขาทูลว่ามี ๔ ชนิด คือ ๑. ทรมานง่าย ๒. ทรมานอย่างกลาง ๓. ทรมานยากแท้ ๔. ทรมานไม่ได้เลย ต้องฆ่าเสีย พระองค์จึงตรัสว่าเราก็เหมือนกัน

๑. ผู้ทรมานง่าย คือผู้ปฏิบัติทำจิตรวมง่ายให้กินอาหารเพียงพอ เพื่อบำรุงร่างกาย
๒. ผู้ทรมานอย่างกลาง คือผู้ปฏิบัติทำจิตไม่ค่อยจะลง ก็ให้กินอาหารแต่น้อยอย่าให้มาก
๓. ทรมานยากแท้ คือผู้ปฏิบัติทำจิตลงยากแท้ ไม่ต้องให้กินอาหารเลย แต่ต้องเป็น อุตตมญู รู้กำลังของตนว่าจะทนทานได้สักเพียงไร แค่นั้น
๔. ทรมานไม่ได้เลย ต้องฆ่าเสีย คือผู้ปฏิบัติทำจิตไม่ได้ เป็น ปทปรมะ พระองค์ทรงชักสะพานเสีย กล่าวคือไม่ทรงรับสั่งสอน อุปมาเหมือนฆ่าทั้งเสียฉะนั้น

๑๒. มูลดึกสูต

ดึก แปลว่า ๓ มูล แปลว่า แคำมูลรากเหง้า รวมความว่าสิ่งซึ่งเป็นรากเหง้า คำมูลอย่างละ ๓ คือ รากะ โทสะ โมหะ ก็เรียก ๓ อุกุลมูล ตัณหา ก็มี ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา โอาสะและอาสวะก็มีอย่างละ ๓ คือ กามะ ภาวะ อวิชชา

ถ้าบุคคลมาเป็นไปกับด้วย ๓ เช่นนี้ ตีปริวัตต ก็ต้องเวียนไปเป็น ๓ - ๓ ก็ต้องเป็นโลก ๓ คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก อยู่อย่างนั้นแล

เพราะ ๓ นั้นเป็นคำมูลโลก ๓ เครื่องแก้ก็มี ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อบุคคลดำเนินตนตาม ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นเครื่องแก้ ตีปริวัตต ก็ไม่ต้องเวียนไปเป็น ๓ - ๓ ก็ไม่เป็นโลก ๓ ชื่อว่าพ้นจากโลก ๓ แล

๑๓. วิสุทธิเทวาเท่านั้นเป็นสันตบุคคลแท้

อุปปี สัพพมเมสุ เณยยธมมา ปเวสสนโต บุคคลผู้มีจิตไม่กำเริบในกิเลสทั้งปวง รู้ธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นพหิตถารธรรม ทั้งที่เป็น อัชฌัตติกธรรม สนโต จึงเป็นผู้สงบประจักษ์ สันตบุคคลเช่นนี้แลที่จะบริบูรณ์ด้วยวิริยอุตตปปะ มีธรรมบริสุทธิ์สะอาด มีใจมั่นคงเป็นสัตบุรุษผู้ทรงเทวธรรมตามความในพระคาถาว่า

วิริยอุตตปุปสมปนา สุกกธมมสมาหิตา สนโต สปปริสา โลเก เทวธมมาติ วุจเร อุปตติเทวา ผู้พร้อมด้วยกามคุณ วนวยายด้วยกิเลส เหตุใดจึงจะเป็นสันตบุคคลได้ ความในพระคาถานี้ย่อมต้องหมายถึงวิสุทธิเทวา คือพระอรหันต์แน่นอน ท่านผู้เช่นนั้นเป็นสันตบุคคลแท้ สมควรจะเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวิริยอุตตปปะ และ สุกกธรรม คือ ความบริสุทธิ์แท้

๑๔. อภิกิริยาเป็นที่สุดในโลก - สุดสมบัติบุญญัตติ

สัจจาม จตุโร ปทา ชินาสวา ชุตินฺโต เต โลเก ปรินิพพุตา สัจธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ยังเป็นกิริยา เพราะแต่ละสัจจะ ๆ ย่อมมีการต้องทำคือ ทุกข์-ต้องกำหนดรู้ สมุทัย-ต้องละ นิโรธ-ต้องทำให้แจ้ง มรรค-ต้องเจริญให้มาก สิ่งนี้ล้วนเป็นอาการที่จะต้องทำทั้งหมด ถ้าเป็นอาการที่จะต้องทำ ก็ต้องเป็นกิริยาเพราะเหตุนี้จึงรวมความได้ว่า สัจจะทั้ง ๔ เป็นกิริยา จึงสมกับบาทคาถาข้างต้นนั้น ความว่า สัจจะทั้ง ๔ เป็นเท้าหรือเป็นเครื่องเหยียบก้าวขึ้นไป หรือก้าวขึ้นไป ๔ พักจึงจะเสร็จกิจ ต่อจากนั้นไปจึงเรียกว่า อภิกิริยา

อุปมา ดังเขียนเลข ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐ แล้วลบ ๑ ถึง ๙ ทั้งเสีย เหลือแต่ ๐ (ศูนย์) ไม่เขียนอีกต่อไป คงอ่านว่า ศูนย์ แต่ไม่มีค่าอะไรเลย จะนำไปบวก ลบ คูณ หาร กับเลขจำนวนใด ๆ ไม่ได้ทั้งสิ้นแต่จะปฏิเสธว่าไม่มีหาได้ไม่ เพราะปรากฏอยู่ว่า ๐ (ศูนย์) นี้แหละ คือปัญญารอบรู้ เพราะคลายกิริยา คือ ความ

สมมติ หรือว่าลบสมมติลงเสียจนหมดสิ้น ไม่เข้าไปยึดถือสมมติทั้งหลาย คำว่าลบ คือทำลายกิรียา กล่าวคือ ความสมมติ

มีปัญหาสอดขึ้นมามีว่า เมื่อทำลายสมมติหมดแล้วจะไปอยู่ที่ไหน แก้วว่า ไปอยู่ที่ไม่สมมติ คือ อภิรียา นั่นเอง เนื้อความตอนนี้เป็นกรออธิบายตามอาการของความจริง ซึ่งประจักษ์แก่ผู้ปฏิบัติโดยเฉพาะ อันผู้ไม่ปฏิบัติหาอาจรู้ได้ไม่ ต่อเมื่อไรฟังแล้วทำตามจนรู้เองเห็นเองนั่นแล จึงจะเข้าใจได้ความแห่ง ๒ บาทคาถาต่อไปว่า พระชินาสวเจ้าทั้งหลายดับโลกสามรุ่งโรจน์อยู่ คือทำการพิจารณาบำเพ็ญเพียรเป็น ภาวโต พหุสีกโต คือทำให้มาก เจริญให้มาก จนจิตมีกำลังสามารถพิจารณาสมมติทั้งหลาย ทำลายสมมติทั้งหลายลงไปได้จนเป็นอภิรียากีย่อมดับโลกสามได้

การดับโลกสามนั้น ท่านชินาสวเจ้าทั้งหลายมิได้เหาะขึ้นไป ณ กามโลก รูปโลก อรูปโลกเลยทีเดียว คงอยู่กับที่นั่นเอง แม้พระบรมศาสดาของเรา ก็เช่นเดียวกัน พระองค์ประทับนั่งอยู่ ณ ควางไม้โพธิพฤกษ์แห่งเดียวกัน เมื่อจะดับโลกสามก็มีได้เหาะขึ้นไปในโลกสาม คงดับอยู่จิต ที่จิตนั่นเองเป็นโลกสาม

ฉะนั้น ท่านผู้ต้องการดับโลกสาม พึงดับที่จิตของตน ๆ จึงทำลายกิรียา คือตัวสมมติหมดสิ้นจากจิต ยังเหลือแต่อภิรียา เป็นฐิตจิต ฐิตธรรมอันไม่รู้จักตาย ฉะนั้นแล

๑๕. สัตตवास ๙

เทวาพิภพ มนุสสโลก อปายโลก จัดเป็นกามโลก ที่อยู่อาศัยของสัตว์เสพกามรวมเป็น ๑ รูปโลก ที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้สำเร็จรูปฌานมี ๔ อรูปโลก ที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้สำเร็จรูปฌานมี ๔ รวมทั้งสิ้น ๙ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ ผู้มารู้เท่า สัตตवास ๙ กล่าวคือ พระชินาสวเจ้าทั้งหลาย ย่อมจากที่อยู่ของสัตว์ ไม่ต้องอยู่ในที่ ๙ แห่งนี้ และปรากฏในสามเณรปัญหาล่าสุดท้ายว่า ทส นาม กิ อะไร

ชื่อว่า ๑๐ แก้วว่า ทสหุ เคหิ สมณนาโคโต พระชินาสวเจ้าผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๐ ย่อมพ้นจากสัตตवास ๙

ความข้อนี้คงเปรียบได้กับการเขียนเลข ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐ นั่นเอง ๑ ถึง ๙ เป็นจำนวนที่นับได้ อ่านได้ บวกลบคูณหารกันได้ ส่วน ๑๐ ก็คือ เลข ๑ กับ ๐ (ศูนย์) เราจะเอา ๐ (ศูนย์) ไปบวกลบคูณหารกับเลขจำนวนใด ๆ ก็ไม่ทำให้เลขจำนวนนั้นมีค่าสูงขึ้น และ ๐ (ศูนย์) นี้เมื่ออยู่โดยลำพังก็ไม่มีค่าอะไร แต่จะว่าไม่มีก็ได้ เพราะเป็นลิ่งปรากฏอยู่ ความเปรียบนี้ฉันใด จิตใจที่ฉันนั้นเป็นธรรมชาติ มีลักษณะเหมือน ๐ (ศูนย์) เมื่อนำไปต่อเข้ากับเลขตัวใด ย่อมทำให้เลขตัวนั้นเพิ่มค่าขึ้นอีกมาก เช่น เลข ๑ เมื่อเอาศูนย์ต่อเข้า ก็กลายเป็น ๑๐ (สิบ) จิตใจเรานี้ก็เหมือนกัน เมื่อต่อเข้ากับสิ่งทั้งหลายก็เป็นของวิจิตรพิสดารมากมายขึ้นทันที แต่เมื่อได้รับการฝึกฝนอบรมจนฉลาดรอบรู้สรรพบุญธรรมแล้วย่อมกลับคืนสู่สภาพ ๐ (ศูนย์) คือ วางโปร่งพ้นจากการนับการอ่านแล้ว มิได้อยู่ในที่ ๙ แห่งอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ แต่อยู่ในที่หมดสมมติบัญญัติคือ สภาพ ๐ (ศูนย์) หรืออภิรียาดังกล่าวในข้อ ๑๔ นั่นเอง

๑๖. ความสำคัญของปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา และปัจฉิมเทศนา

พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน ๓ กาลมีความสำคัญยิ่ง อันพุทธบริษัทควรสนใจพิจารณาเป็นพิเศษ คือ

ก. ปฐมโพธิกาล ได้ทรงแสดงธรรมแก่พระปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี เป็นครั้งแรกเป็นปฐมเทศนา เรียกว่า ธรรมจักรเบื้องต้นทรงยกส่วนสุด ๒ อย่างอันบรรพชิตไม่ควรเสพขึ้นมาแสดงว่า เทว เม ภิกขเว อนุตตา ปพฺพชิตน น เสวิตพฺพา ภิกษุทั้งหลาย ส่วนที่สุด ๒ อย่างอันบรรพชิตไม่พึงเสพ คือ กามสุขัลลิกา และอัตตกิลมถา อธิบายว่า กามสุขัลลิกาเป็นส่วนแห่งความรัก อัตตกิลมถา เป็นส่วนแห่งความชัง ทั้ง ๒ ส่วนนี้เป็น

ตัวสมุทัย เมื่อผู้บำเพ็ญตบะธรรมทั้งหลายโดยอยู่ซึ่งส่วนทั้งสองนี้ ชื่อว่า ยังไม่เข้าทางกลาง เพราะเมื่อบำเพ็ญเพียรพยายามทำสมาธิ จิตสงบสบายดีเต็มที่ก็ดีใจ ครั้นเมื่อจิตนึกคิดฟุ้งซ่านรำคาญก็เสียใจ ความดีใจนั้น คือ กามสุขัลลิกา ความเสียใจนั้นแล คือ อตตกิลมลา ความดีใจก็เป็นราคะ ความเสียใจก็เป็นโทสะ ความไม่รู้เท่าในราคะ โทสะ ทั้งสองนี้เป็นโมหะ

ฉะนั้น ผู้ที่พยายามประกอบความเพียรในเมืองแรกต้องกระทบส่วนสุดทั้งสองนั้นแลก่อน ถ้าเมื่อกระทบส่วน ๒ นั้นอยู่ ชื่อว่าผิดอยู่แต่เป็นธรรมดาแท้ทีเดียว ต้องผิดเสียก่อนจึงถูก แม้พระบรมศาสดาแต่ก่อนนั้นพระองค์ก็ผิดมาเต็มที่เหมือนกัน แม้พระอัครสาวกทั้งสอง ก็ซ้ำเป็นมิชฌาภิฐิมาก่อนแล้วทั้งสิ้น แม้สาวกทั้งหลายเหล่าอื่น ๆ ก็ล้วนแต่ผิดมาแล้วทั้งนั้น ต่อเมื่อพระองค์มาดำเนินทางกลาง ทำจิตอยู่ภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ ได้ญาณ ๒ ในสองยามเบื้องต้นในราตรี ได้ญาณที่ ๓ กล่าวคือ อาสวักขยญาณในยามใกล้รุ่ง จึงได้ถูกทางกลางอันแท้จริงทำจิตของพระองค์ให้พ้นจากความผิดกล่าวคือ ส่วนสุดทั้งสองนั้น พ้นจากสมมติโคตร สมมติชาติ สมมติवास สมมติวงศ์ และสมมติประเพณี ถึงความเป็นอริยโคตร อริยชาติ อริยवास อริยวงศ์ และอริยประเพณี ส่วนอริยสาวกทั้งหลายนั้นเล่า ก็มารู้ตามพระองค์ ทำให้ได้ อาสวักขยญาณ พ้นจากความผิดตามพระองค์ไป

ส่วนเราผู้ปฏิบัติอยู่ในระยะแรก ๆ ก็ต้องผิดเป็นธรรมดา แต่เมื่อผิดก็ต้องรู้เท่าแล้วทำให้ถูก เมื่อยังมีดีใจเสียใจ ในการบำเพ็ญบุญกุศลอยู่ ก็ตกอยู่ในโลกธรรม เมื่อตกอยู่ในโลกธรรม จึงเป็นผู้หวั่นไหวเพราะความดีใจเสียใจนั้นแหละ ชื่อว่า ความหวั่นไหวไปมา

อุปปนโน โข เม โลกธรรมจะเกิดที่ไหน เกิดที่เรา โลกธรรมมี ๘ มรรคเครื่องแก้ก็มี ๘ มรรค ๘ เครื่องแก้โลกธรรม ๘ ฉะนั้น พระองค์จึงทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทาแก่ส่วน ๒ เมื่อแก้ส่วน ๒ ได้แล้วก็เข้าสู่อริยมรรค ตัดกระแสโลก ทำให้

ให้เป็นจาคะ ปฏินิสสัคโค มุตติ อนาลโย (สละสลัดตัดขาดวางใจหายห่วง) รวมความว่า เมื่อส่วน ๒ ยังมีอยู่ในใจผู้ใดแล้ว ผู้นั้นก็ยังไม่ถูกทาง เมื่อผู้มีใจพ้นจากส่วนทั้ง ๒ แล้ว ก็ไม่หวั่นไหว หมดฐัสสิ เกษมจากโยคะ จึงว่าเนื้อความแห่งธรรมจักรสำคัญมาก พระองค์ทรงแสดงธรรมจักรนี้ยังโลกธาตุให้หวั่นไหว จะไม่หวั่นไหวอย่างไร เพราะมีใจความสำคัญอย่างนี้ โลกธาตุก็มีใจอะไรอื่น คือตัวเรานี่เอง ตัวเราก็คือธาตุของโลก หวั่นไหวเพราะเห็นในของที่ไม่เคยเห็น เพราะจิตพ้นจากส่วน ๒ ธาตุของโลกจึงหวั่นไหว หวั่นไหวเพราะจะไม่มาก่อธาตุของโลกอีกแล

ข. มัชฌิมโพธิกาล ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในชุมนุมพระอรหันต์ ๑,๒๕๐ องค์ ณ พระราชอุทยานเวศวันกถกนิวาปสถาน กรุงราชคฤห์ใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า

อธิจิตเต จ อาโยโค เอตํ พุทธาน สาสนํ พึงเป็นผู้ทำจิตให้ยิ่ง การที่จะทำจิตให้ยิ่งได้ต้องเป็นผู้สงบระงับ อิจฺฉา โลภสมานาปโน สมโณ ก็ ภวิสฺสตี เมื่อประกอบด้วยความอยากคืนรนโลกหลงอยู่แล้วจักเป็นผู้สงบระงับได้อย่างไร ต้องเป็นผู้ปฏิบัติคือปฏิบัติพระวินัยเป็นเบื้องต้น และเจริญกรรมฐานตั้งต้นแต่การเดินจงกรม นั่งสมาธิ ทำให้มาก เจริญให้มาก

ในการพิจารณาหาสติปัฏฐาน มีกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นเบื้องต้นแรก พึงพิจารณาส่วนแห่งร่างกาย โดยอาการแห่งปริกรรมสวณะคือ พิจารณาโดยอาการ คาคะเน ว่าส่วนนั้นเป็นอย่างนั้นด้วยการมีสติสัมปชัญญะไปเสียก่อน เพราะเมื่อพิจารณาเช่นนี้ใจไม่ห่างจากกาย ทำให้รวมง่าย เมื่อทำให้มาก ในปริกรรมสวณะแล้ว จักเกิดขึ้นซึ่งอุคคหิมิตให้ชำนาญในที่นั้นจนเป็นปฏิภาค ชำนาญในปฏิภาคโดยยิ่ง แล้วจักเป็นวิปัสสนา เจริญวิปัสสนาจนเป็นวิปัสสนาอย่างอุกฤษฏ์ ทำจิตเข้าถึงจิตภูต ดังกล่าว แล้วในอุบายแห่งวิปัสสนาชื่อว่าปฏิบัติ

เมื่อปฏิบัติแล้ว โมกขุ จึงจะข้ามพ้น จึงพ้นจากโลกชื่อว่าโลกุตตรธรรม เขมฺ จิง เกษมจากโยคะ (เครื่องร้อย) ฉะนั้น เนื้อความในมัชฌิมเทศนาจึงสำคัญเพราะ เล็งถึงวิมุตติธรรมด้วยประการฉะนี้แล

ค. ปัจฉิมโพธิกาล ทรงแสดงปัจฉิมเทศนาในที่ชุมนุมพระอริยสาวก ณ พระราชอุทยานสาละวันของมัลลกะศรัย กรุงกุสินารา ในเวลาจวนจะปรินิพพาน ว่า หนทานิ อามนุตยามิ โว ภิกขเว ปฏิเวทยามิ โว ภิกขเว ขยวธมฺมา สงฺขาราวุปปมาเทน สมุปาเทถ เราบอกท่านทั้งหลายว่าจงเป็นผู้ไม่ประมาท พิจารณาสังขารที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เมื่อท่านทั้งหลายพิจารณาเช่นนั้นจักเป็นผู้แห่งตลอด พระองค์ตรัสพระธรรมเทศนาเพียงเท่านั้นก็ปิดพระโอษฐ์มิได้ตรัสอะไรต่อไปอีกเลย จึงเรียกว่า ปัจฉิมเทศนาอธิบายความต่อไปว่า สังขารมันเกิดขึ้นที่ไหน อะไรเป็นสังขาร สังขารมันก็เกิดขึ้นที่จิตของเราเองเป็นอาการของจิตพาให้เกิดขึ้นซึ่งสมมติทั้งหลาย สังขารนี้แล เป็นตัวการสมมติบัญญัติสิ่งทั้งหลายในโลกความจริงในโลกทั้งหลายหรือธรรมชาติทั้งหลายเขามีเขาเป็นอยู่อย่างนั้น แผ่นดิน ต้นไม้ ภูเขา ฟ้าแดด เขาไม่ได้ว่าเขาเป็นนั่นเป็นนี่เลย เจ้าสังขารตัวการนี้เข้าไปปรุงแต่งว่า เขาเป็นนั่นเป็นนี่จนหลงกันว่าเป็นจริง ถือเอาว่าเป็นตัวเรา เป็นของ ๆ เราเสียสิ้น จึงมี ราคะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นทำจิตดั้งเดิมให้หลงตามไป เกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนวายุไปไม่มีที่สิ้นสุด เป็นอนนกภพ อนนกชาติ เพราะเจ้าตัวสังขารนั้นแลเป็นตัวเหตุ จึงทรงสอนให้พิจารณาสังขารว่า สพฺเพ สงฺขาราว อนิจฺจา สพฺเพ สงฺขาราว ทุกฺขา ให้เป็นปรีชาญาณชัดแจ้ง เกิดจากผลแห่งการเจริญปฏิภาณเป็นส่วนเบื้องต้น จนทำจิตให้เข้าภวังค์ เมื่อกระแสแห่งภวังค์หายไป มีญาณเกิดขึ้นว่า

“นั่นเป็นอย่างนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์” เกิดขึ้นในจิตจริง ๆ จนชำนาญเห็นจริงแจ้งประจักษ์ ก็รู้เท่าสังขารได้ สังขารก็จะมาปรุงแต่งให้จิตกำเริบอีกไม่ได้ ได้ในคาถาว่า อกุปฺปิ สพฺพธมฺเมสุ เณยฺยธมฺมา ปเวสฺสนโธ เมื่อสังขารปรุงแต่งจิตไม่ได้แล้ว ก็ไม่กำเริบรู้เท่าธรรมทั้งปวง สนฺโธ ก็เป็นผู้สงบระงับถึงซึ่งวิมุตติธรรม ด้วยประการฉะนี้

ปัจฉิมเทศนานี้เป็นคำสำคัญแท้ ทำให้ผู้พิจารณารู้แจ้งถึงที่สุด พระองค์จึงได้ปิดพระโอษฐ์แต่เพียงนี้

พระธรรมเทศนาใน ๓ กาลนี้ ย่อมมีความสำคัญเหนือความสำคัญในทุก ๆ กาล ปฐมเทศนาที่เล็งถึงวิมุตติธรรม มัชฌิมเทศนาที่เล็งถึงวิมุตติธรรม ปัจฉิมเทศนาที่เล็งถึงวิมุตติธรรม รวมทั้ง ๓ กาล ล้วนแต่เล็งถึงวิมุตติธรรมทั้งสิ้น ด้วยประการฉะนี้

๑๗. พระอรหันต์ทุกประเภทบรรลุทั้งเจโตวิมุตติ ทั้งปัญญาวิมุตติ

อนาสวฺ เจโตวิมุตติ ปญฺญาวิมุตติ ติฏฺฐเจว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกิตฺวา อุปฺปสมฺปชฺช วิหริติ

พระบาลีนี้แสดงว่าพระอรหันต์ทั้งหลายไม่ว่าประเภทใดย่อมบรรลุทั้งเจโตวิมุตติ ทั้งปัญญาวิมุตติ ที่ปราศจากอาสวะในปัจจุบัน หาได้แบ่งแยกไว้ว่าประเภทนั้นบรรลุแต่เจโตวิมุตติ หรือปัญญาวิมุตติไม่ ที่เกจิอาจารย์แต่งอธิบายไว้ว่า เจโตวิมุตติเป็นของพระอรหันต์ผู้ได้สมาธิก่อน ส่วนปัญญาวิมุตติเป็นของพระอรหันต์ผู้สกุขวิปัสสกุขผู้เจริญวิปัสสนาล้วน ๆ นั้นย่อมขัดแย้งต่อมรรค

มรรคประกอบด้วยองค์ ๘ มีทั้งสัมมาทิฏฐิ ทั้งสัมมาสมาธิ ผู้จะบรรลุวิมุตติธรรมจำต้องบำเพ็ญมรรค ๘ บริบูรณ์ มิฉะนั้นก็บรรลุวิมุตติธรรมไม่ได้ ไตรสิกขาที่มีทั้งสมาธิ ทั้งปัญญา อันผู้จะได้สาวกขยญาณจำต้องบำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์ทั้ง ๓ ส่วน ฉะนั้นจึงว่า พระอรหันต์ทุกประเภทต้องบรรลุทั้งเจโตวิมุตติ ทั้งปัญญาวิมุตติด้วยประการฉะนี้แล

สละทั้ง ๓ คือ

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

มิได้เลื่อมสรวนตรานไปไหน

ยังปรากฏอยู่แก่ผู้ปฏิบัติ

เข้าถึงอยู่เสมอ

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

ธรรมเทศนา องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

บันทึกโดย พระอุดมสังวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตตโม) วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม อำเภอสองดาว จังหวัดสกลนคร
และ พระภิกษุทองคำ ญาณภาโส จดบันทึกไว้ในปัจฉิมสมัย คือระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๑ – ๒๔๙๒ ณ เสนาสนะป่าบ้านหนองผือ
(ปัจจุบัน วัดป่าภูริทัตตถิราวาส) ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร^(๔)

๑. เรื่อง มูลกรรมฐาน
๒. เรื่อง ศีล
๓. เรื่อง ปาฏิโมกขสังวรศีล
๔. เรื่อง ธรรมคติวิมุตติ
๕. เรื่อง อัจฉริยะ - อัပ္พุตธรรม
๖. เรื่อง วาสนา
๗. เรื่อง สันทนาธรรมตามกาลเป็นมงคลอุดม
๘. เรื่อง การทำจิตให้ผ่องใส

๙. เรื่อง วิธีปฏิบัติของผู้เล่าเรียนมาก
๑๐. เรื่อง ข้อปฏิบัติเป็นของมีอยู่ทุกเมื่อ
๑๑. เรื่อง ได้ฟังธรรมทุกเมื่อ
๑๒. เรื่อง ปริณญะยธรรม
๑๓. เรื่อง บันตันทิพย์สัตว์
๑๔. เรื่อง โสฬสกิจ
๑๕. เรื่อง สำคัญตนว่าได้บรรลุอรหัตตผล
๑๖. เรื่อง อุณหสสวีย์สูตร

(๔) พระภิกษุทองคำ ญาณภาโส, พระภิกษุวัน อุตตโม, “ธรรมเทศนา ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ,” ชีวิตประวัติ ธรรมเทศนา บทประพันธ์ และธรรมบรรยาย ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ. (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๒๗), หน้า ๗๓-๑๑๑.

๙. เรื่อง มูลกรรมฐาน

กุลบุตรผู้บรรพชาอุปสมบทเข้ามาในพระพุทธศาสนานี้แล้ว ใครเล่าไม่เคยเรียนกรรมฐานมา บอกได้ทีเดียวว่าไม่เคยมี พระอุปัชฌาย์ทุกคนเมื่อบวช กุลบุตรจะไม่สอนกรรมฐานก่อนแล้วจึงให้ฝึกภายหลังไม่มี ถ้าอุปัชฌาย์องค์ใดไม่สอนกรรมฐานก่อน อุปัชฌาย์องค์นั้นดำรงความเป็นอุปัชฌายะต่อไปไม่ได้ ฉะนั้น กุลบุตรผู้บวชมาแล้วจึงได้ชื่อว่าเรียนกรรมฐานมาแล้ว ไม่ต้องสงสัยว่าไม่ได้เรียน

พระอุปัชฌายะสอนกรรมฐาน ๕ คือ เกสา ฝม โลมา ขน นขา เล็บ ทันตา ฟัน ตโจ หนิง ในกรรมฐานทั้ง ๕ นี้ มีหนิงเป็นที่สุด ทำไมจึงสอนถึงหนิงเท่านั้น เพราะเหตุว่า หนิง มันเป็นอาการใหญ่ คนเราทุกคนต้องมีหนิงหุ้มห่อ ถ้าไม่มีหนิง ฝม ขน เล็บ ฟัน ก็อยู่ไม่ได้ ต้องหลุดหล่นทำลายไป เนื้อ กระดูก เอ็น และอาการทั้งหมดในร่างกายนี้ ก็จะไม่ได้อยู่ได้ ต้องแตกต้องทำลายไป คนเราจะหลงรูปก็มาหลงหนิง หมายความว่าสวย ๆ งาม ๆ เกิดความรักใคร่แล้วก็ปรารถนาเพราะมาหมายอยู่ที่หนิง เมื่อเห็นแล้วก็สำคัญเอาผิวพรรณของมัน คือผิวดำ-ขาว-แดง-ดำแดง-ขาว-แดง ผิวยะไรต่ออะไร ก็เพราะหมายสินหนิง ถ้าไม่มีหนิงแล้ว ใครเล่าจะหมายความว่าสวยงาม ใครเล่าจะรักจะชอบจะปรารถนา มีแต่จะเกลียดหน่ายไม่ปรารถนา ถ้าหนิงไม่หุ้มห่ออยู่แล้ว เนื้อเอ็นและอาการอื่น ๆ ก็จะไม่ได้อยู่ได้ ทั้งจะประกอบกิจการอะไรก็ไม่ได้ จึงว่าหนิงเป็นของสำคัญนัก จะเป็นอยู่ได้ก็เพราะหนิง จะเกิดความหลงสวยหลงงามก็เพราะมีหนิง ฉะนั้นพระอุปัชฌายะท่านจึงสอนถึงแต่หนิงเป็นที่สุด ถ้าเรามาตั้งใจพิจารณาจนให้เห็นความเปื่อยเน่าเกิดอสุกนิมิต ปรากฏแน่แท้แล้ว ย่อมจะเห็นอนิจจังจรรรม ทุกขสังขจรรรม อนัตตาสังขจรรรม จึงจะแก้ความหลงสวยหลงงามอันมันหมายอยู่ที่หนิง ย่อมไม่สำคัญหมาย และไม่ชอบใจไม่ปรารถนาเอา เพราะเห็นตามความเป็นจริง เมื่อใดเชื่อคำสอนของพระอุปัชฌายะไม่ประมาทแล้ว จึงจะได้เห็นสังขจรรรม ถ้าไม่เชื่อคำสอนพระอุปัชฌายะ ย่อมแก้ความหลงของตนไม่ได้ ย่อมตกอยู่ในบ่วงแห่งรัชนีอารมณ์ ตกอยู่ในวัฏจักร เพราะ

ฉะนั้น คำสอนที่พระอุปัชฌายะได้สอนแล้วแต่ก่อนบวชนั้น เป็นคำสอนที่จริงที่ดีแล้ว เราไม่ต้องไปหาทางอื่นอีก ถ้ายังสงสัย ยังหาไปทางอื่นอีกชื่อว่ายังหลงมกมาย ถ้าไม่หลงจะไปหาทำไม คนไม่หลงก็ไม่มีการหา คนที่หลงจึงมีการหาหาหาไร้อย่างหลงไปไกลเท่านั้น ใครเป็นผู้ไม่หา มาพิจารณาอยู่ในของที่มิอยู่นี้ ก็จะเห็นแจ้งซึ่งกฎธรรม สุตติธรรม อันเกษมจากโยคาสะทั้งหลาย

ความในเรื่องนี้ ไม่ใช่ผิดของพระอุปัชฌายะทั้งหลายคิดได้แล้วสอนกุลบุตรตามมติของใครของมัน เนื่องด้วยพุทธพจน์แห่งพระพุทธองค์เจ้า ได้ทรงบัญญัติไว้ให้อุปัชฌายะเป็นผู้สอนกุลบุตรผู้บวชใหม่ ให้กรรมฐานประจำตน ถ้ามีฉะนั้นก็ไม่สมกับการออกบวชที่ได้สละบ้านเรือนครอบครัวออกมาบำเพ็ญเนกขัมมธรรม หวังโมกขธรรม การบวชก็จะเท่ากับการทำเล่น พระองค์ได้ทรงบัญญัติมาแล้ว พระอุปัชฌายะทั้งหลายจึงดำรงประเพณีสืบมาตราบเท่าทุกวันนี้ พระอุปัชฌายะสอนไม่ผิด สอนจริงแท้ๆ เป็นแต่กุลบุตรผู้รับเอาคำสอนไม่ตั้งใจ มัวประมาทลุ่มหลงเอง ฉะนั้นความในเรื่องนี้ วิญญูชนจึงได้รับรองทีเดียวว่าเป็นวิสุทธิมรรคเที่ยงแท้

๑๐. เรื่อง ศิล

ศิล สิลลา วิย ศิล คือ ความปกติ อุปมาได้เท่ากับหินซึ่งเป็นของหนัก และเป็นแก่นของดิน แม้จะมีวาตธาตุมาเป่าสักเท่าใด ก็ไม่มีการสะเทือนหวั่นไหวเลย แต่ว่าเราจะสำคัญถือแต่เพียงคำว่า ศิล เท่านั้น ก็จะทำให้เรางมยอีก ต้องให้รู้จักเสียว่าศิลนั้นอยู่ที่ไหน มีตัวตนเป็นอย่างไร อะไรเล่าเป็นตัวศิล ใครเป็นผู้รักษา ถ้ารู้จักว่าใครเป็นผู้รักษาแล้ว ก็จะมีผู้รักษาผู้นั้นเป็นตัวศิล ถ้าไม่เข้าใจเรื่องศิล ก็จะมีงมยไม่ถือศิลเพียงนอก ๆ เดียวก็ไปหาเอาที่นั่นที่นี้จึงจะมีศิลไปขอเอาที่นั่นที่นี้จึงมี เมื่อยังเที่ยวหาเที่ยวขอย่อยไม่ใช่หลงคิดดอกหรือ? ไม่ใช่ศิลลพตปรามาสถือนอก ๆ ลูบ ๆ คล้า ๆ อยู่หรือ

อิทฺ สจฺจาภินิเวสทิกฺกุจิ จะเห็นความมกมายของตนว่าเป็นของจริงเที่ยงแท้ ผู้ไม่หลงยอมไม่ไปเที่ยวขอเที่ยวหา เพราะเข้าใจแล้วว่า ศิลก็อยู่ที่ตนนี้ จะรักษาโทษทั้งหลายก็ตนเป็นผู้รักษา ดังที่ว่า “เจตนาหํ ภิกฺขเว สิลํ วทามิ” เจตนา เป็นตัวศิลป เจตนา คืออะไร เจตนาที่ต้องแปลงอีกจึงจะได้ความ ต้องเอาสระ เอ มาเป็น อี เอา ต สะกดเข้าไป เรียกว่า จิตต คือจิตใจ คนเราถ้าจิตใจไม่มี ก็ไม่เรียกว่าคน มีแต่กายจะสำเร็จการทำอะไรได้ ร่างกายกับจิตต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อจิตใจไม่มีเป็นศิลป กายก็ประพฤติไปต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่าศิลปมีตัวเดียว นอกนั้นเป็นแต่เรื่องโทษที่ควรละเว้น โทษ ๕ โทษ ๘ โทษ ๑๐ โทษ ๒๒๗ รักษาไม่ให้มีโทษต่าง ๆ ก็สำเร็จเป็นศิลปตัวเดียว รักษาผู้เดียวนั้นได้แล้วมันก็ไม่มีโทษเท่านั้นเอง ก็จะเป็นปกติแบบเนียนไม่หวั่นไหว ไม่มีเรื่องหลงมาหาหลงขอ คนที่หาขอต้องเป็นคนทุกข์ ไม่มีอะไรจึงเที่ยวหาขอ เดียวก็กล่าวยาจามิ ๆ ขอแล้วขอเล่า ขอเท่าไร ยิ่งไม่มียิ่งอดอยากยากเข็ญ เราได้มาแล้วมีอยู่แล้วซึ่งกายกับจิต รูปกายก็เอามาแล้วจากบิดามารดาของเรา จิตก็มีอยู่แล้ว ชื่อว่าของเรามีพร้อมบริบูรณ์แล้ว จะทำให้เป็นศิลปก็ทำเสีย ไม่ต้องกล่าวว่าศิลปมีอยู่ที่โน่นที่นี้ กาลนั้นจึงจะมี กาลนี้จึงจะมี ศิลมีอยู่ที่เรานี้แล้ว อกาลโก รักษาได้ไม่มีกาล ได้ผลก็ไม่มีกาล

เรื่องนี้มีหลักฐานพร้อมอีก เมื่อครั้งพุทธกาลนั้น พวกปัญจวัคคีย์ก็ดี พระยศและบิดามารดาภรรยาเก่าของท่านก็ดี ภัททวัคคีย์ชฎิลทั้งบวราก็ดี พระเจ้าพิมพิสาร และราชบริพาร ๑๒ นหุตก็ดี ฯลฯ ก่อนจะฟังพระธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ปรากฏว่าได้เสมาทานศิลปเสียก่อนจึงฟังเทศนา พระองค์เทศนาไปทีเดียว ทำไมท่านเหล่านั้นจึงได้สำเร็จมรรคผล ศิล สมาธิ ปัญญา ของท่านเหล่านั้นมาแต่ไหน ไม่เห็นพระองค์ตรัสบอกให้ท่านเหล่านั้นของเอาศิลป สมาธิ ปัญญา จากพระองค์ เมื่อได้ลิ้มรสธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว ศิล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีขึ้นในท่านเหล่านั้นเอง โดยไม่มีการขอและไม่มีการเอาให้ มัคคสามัคคี ไม่มีใครหยิบยกให้เข้ากัน จิตดวงเดียวเป็นศิลป เป็นสมาธิ เป็นปัญญา ฉะนั้นเราไม่หลงศิลป จึงจะเป็นวิญญูชนอันแท้จริง

๓. เรื่อง ปาฏิโมกขสังวรศีล

พระวินัย ๕ คัมภีร์ สงเคราะห์ลงมาในปาฏิโมกขุเทศ เมื่อปฏิบัติไม่ถูกต้องตามพระวินัยยอมเข้าไม่ได้ ผู้ปฏิบัติถูกตามพระวินัยแล้ว โมกฺข ชื่อว่าเป็นทางข้ามพ้นวัฏฏะได้ ปาฏิโมกขนี้ยังสงเคราะห์เข้าไปหาวิสุทธิมรรคอีก เรียกว่า ปาฏิโมกขสังวรศีล ในสลินเทศ

สลินเทศนั้นกล่าวถึงเรื่องศิลปทั้งหลาย คือปาฏิโมกขสังวรศีล ๑ อินทริยสังวรศีล ๑ ปัจจัยสันนิสสิดศีล ๑ อาชีวะปาริสุทธิศีล ๑ ส่วนอีก ๒ คัมภีร์นั้นคือ สมาธิ นีเทศ และปัญญานีเทศ วิสุทธิมรรคทั้ง ๓ พระคัมภีร์นี้สงเคราะห์เข้าในมรรคทั้ง ๘ มรรค ๘ สงเคราะห์ลงมาในสิกขาทั้ง ๓ คือ ศิล สมาธิ ปัญญา เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องมรรคแล้ว ความประโยคพยายามปฏิบัติติดตนอยู่ ชื่อว่าเดินมรรค สติปัญญาทั้ง ๔ ก็เรียกว่ามรรค อริยสัจ ๔ ก็ชื่อว่ามรรค เพราะเป็นกิริยาที่ยังทำอยู่ ยังมีการดำเนินอยู่ ดังภาษิตว่า “สจฺจํ จตุโรปาทา ชินาสวา ชุตินฺโต เต โลเก ปรินิพฺพุตา” สำหรับเท้าต้องมีการเดิน คนเราต้องไปด้วยเท้าทั้งนั้น ฉะนั้นสัจจะทั้ง ๔ ก็ยังเป็นกิริยาอยู่ เป็นจรณะเครื่องพาไปถึงวิสุทธิธรรม วิสุทธิธรรมนั้นจะอยู่ที่ไหน มรรคสัจจะอยู่ที่ไหน วิสุทธิธรรมก็ต้องอยู่ที่นั่น มรรคสัจจะไม่มีอยู่ที่อื่น มโนเป็นมหาฐาน มหาเหตุ วิสุทธิธรรมจึงต้องอยู่ที่ใจของเราเอง ผู้เจริญมรรคต้องทำอยู่ที่นี้ ไม่ต้องไปหาที่อื่น การหาที่อื่นอยู่ชื่อยาวยังหลง ทำไมจึงหลงไปหาที่อื่นเล่า ผู้ไม่หลงก็ไม่ต้องหาทางอื่น ไม่ต้องหากับบุคคลอื่น ศิลก็มีในตน สมาธิก็มีในตน ปัญญาที่มีอยู่กับตน ดังบาลีว่า เจตนาหํ ภิกฺขเว สิลํ วทามิ เป็นต้น กายกับจิตเท่านั้นประพฤติปฏิบัติศิลปได้ ถ้าไม่มีกายกับจิต จะเอาอะไรมาพูดออกว่าศิลปได้ คำที่ว่าเจตนา นั้นเราต้องเปลี่ยนเอาสระเอขึ้นบนสระอิ เอาตัว ต สะกดเข้าไป ก็พูดได้ว่า จิตต เป็นจิต จิตเป็นผู้คิดตวันเป็นผู้ระวังกษา เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติซึ่งมรรคและผลให้เป็นไปได้ พระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกชินาสวเจ้าก็ดี จะชำระตนให้หมดจดจากสังกิเลสทั้งหลายได้ ท่านก็มีกายกับจิตทั้งนั้น เมื่อท่านจะทำมรรคและผลให้เกิดมีได้ก็ทำอยู่ที่นี้ คือที่กายกับจิต ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่ามรรคมี

อยู่ที่ตนของตนเอง เมื่อเราจะเจริญซึ่งสมถหรือวิปัสสนา ก็ไม่ต้องหนีจากกายกับจิต ไม่ต้องส่งนอก ให้พิจารณาอยู่ในตนของตน เป็นโอปนยโก แม้จะเป็นของมีอยู่ภายนอก เช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น ก็ไม่ต้องส่งออกเป็นนอกไป ต้องกำหนดเข้ามาเทียบเคียงตนของตน พิจารณาอยู่ที่นี้ ปัจจุบัน เวทีตพโพธิญาณ เมื่อรู้ก็ต้องรู้เฉพาะตน รู้ภายในตน ไม่ได้รู้มาแต่่นอก เกิดขึ้นกับตนมีขึ้นกับตน ไม่ได้หามาจากที่อื่นไม่มีใครเอาให้ ไม่ได้ขอมมาจากผู้อื่น จึงได้ชื่อว่า ฉาน ทสสน์ สุวิสุทธิ อโหสิ ฯลฯ เป็นความรู้เห็นที่บริสุทธิ์แท้

๔. เรื่อง ธรรมคิณฺณิ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มีชื่อว่าพระองค์จะมีปัญญาพิจารณาเอาวิมุตติธรรมให้ในวันหนึ่งวันเดียว พระองค์ทรงพิจารณาแต่ยังเป็นฆราวาสอยู่หลายปี นับแต่ครั้งที่พระองค์ได้ราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ พวกพระญาติพระวงศ์ได้แต่งตั้งพระองค์ให้เป็นเช่นนั้นแล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่พอใจ จำเป็นที่พระองค์จะต้องคิดใช้ปัญญาพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างในการปกครองป้องกันราษฎรทั้งของเขต และการรักษารอบครวัตรตลอดถึงพระองค์ ก็จะต้องทรงคิดรอบคอบเสมอถ้าไม่ทรงคิดไม่มีพระปัญญา โฉนจะปกครองบ้านเมืองไพร่ฟ้าให้สาธุสภายได้ แม้พระองค์ทรงคิดในเรื่องของผู้อื่นและเรื่องของพระองค์เองเสมอแล้ว ปัญญาวิภูฏของพระองค์ จึงเกิดขึ้นว่า เราปกครองบังคับบัญชาได้ก็แต่การบ้านเมืองเท่านั้น ส่วนการเกิด แก่ เจ็บ ตายแล้ว เราบังคับบัญชาไม่ได้เสียแล้ว จะบังคับบัญชาไม่ให้สัตว์ทั้งหลายเกิดก็ไม่ได้ เมื่อเกิดแล้วจะบังคับไม่ให้แก่ชราก็ไม่ได้ จะบังคับไม่ให้ตายก็ไม่ได้ เรา จะบังคับ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ของผู้อื่นก็ไม่ได้ แม้แต่ตัวของเราเองเราก็บังคับไม่ได้ ทรงพิจารณาเป็นอนุโลมและปฏิโลม กลับไปกลับมา พิจารณาเท่าไรก็ยิ่งเกิดความสลดสังเวช และท้อพระทัยในการจะอยู่เป็นผู้ปกครองราชสมบัติต่อไป การที่อยู่ในฆราวาสรักษาสมบัติเช่นนี้เพื่อต้องการอะไร เป็นผู้มีความเท่านั้น มีสมบัติชั่วคราวของเช่นนั้น จะบังคับหรือจะซื้อ หรือประกันซึ่งความเกิด แก่ เจ็บ ตายก็ไม่ได้ จึงทรงใคร่ครวญไปอีกว่า เราจะทำอย่างไรจึงจะหาทางพ้นจากความ

เกิด แก่ เจ็บ ตายนี้ได้ จึงได้ความอุปมาขึ้นว่า ถ้ามีร้อนแล้วยังมีเย็นเป็นเครื่องแก้กันได้ มีมืดแล้วยังมีสว่างแก้กัน ถ้ามีเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้ว อยากรู้ก็คงมีทางไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย เป็นแน่ จึงได้ทรงพยายามใคร่ครวญหาทางจะแก้เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้จนได้ แต่ว่าการจะแก้เกิด แก่ เจ็บ ตายนี้ เราอยู่ในฆราวาสเช่นนี้ คงจะทำได้ เพราะฆราวาสนี้เป็นที่คับแคบในอริยวัฏฏะ มีแต่การที่ท้อหนี่เสียจากการครองราชสมบัตินี้ ออกไปผนวชจึงจะสามารถทำได้

ครั้นทรงคิดเช่นนี้แล้ว ต่อมาวันหนึ่งพอถึงเวลากลางคืน พวกนางสนมทั้งหลาย ได้พากันมาบำรุงบำเรอพระองค์อยู่ด้วยการบำเรอทั้งหลาย ในเวลาที่นางสนมทั้งหลายยังบำรุงอยู่นั้นพระองค์ทรงบรรทมหลับไปก่อน ครั้นใกล้เวลาพระองค์จะทรงตื่นจากบรรทมนั้น พวกนางสนมทั้งหลายก็พากันหลับเสียหมด แต่ไฟยังสว่างอยู่ เมื่อนางสนมที่บำเรอหลับหมดแล้วเพ็ญพระองค์ทรงตื่นขึ้นมา ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาที่พระองค์ทรงคิดไม่เลิกไม่แล้วนั้น ทำให้พระทัยของพระองค์พลิกขณะนั้นเลยเกิดอุคคหิมิตขึ้น ลืมพระเนตรแล้วทอดพระเนตรแลดูพวกนางสนมทั้งหลาย ที่นอนหลับอยู่นั้นเป็นซากอสุภะไปหมด เหมือนกับเป็นซากศพในป่าช้า ฝิดิบ จึงให้เกิดความสลดสังเวชเหลือที่จะทนอยู่ได้ จึงตรัสกับพระองค์เองว่า เราอยู่ที่นี้จะว่าเป็นที่สนุกสนานอย่างไรได้ คนทั้งหลายเหล่านี้ล้วนแต่เป็นซากศพในป่าช้าทั้งหมด เราจะอยู่ทำไม จำเราจะต้องออกผนวชในเดี๋ยวนี้ จึงทรงเครื่องฉลองพระองค์ถือพระขรรค์แล้วออกไปเรียกนายฉันทะอำมาตย์นำทางเสด็จหนีออกจากเมืองไปโดยไม่ต้องให้ใครรู้จัก ครั้งรุ่งแจ้งก็บรรลุดังโณมานที่ ทรงข้ามฝั่งแม่น้ำแล้วก็ถ้ำเครื่องประดับ และเครื่องทรงที่ฉลองพระองค์ออกเสีย จึงส่งเครื่องประดับให้นายฉันทะ ตรัสสั่งให้กลับไปเมืองพร้อมด้วยอัศวราชของพระองค์ ส่วนพระองค์ได้เอาพระขรรค์ตัดพระเมาฬีและพระมัสสุเสีย ทรงผนวชแต่พระองค์เดียว

เมื่อผนวชแล้วจึงเสาะแสวงหาศึกษาไปก่อนคือ ไปศึกษาอยู่ในสำนักอาฬารดาบส และอุทกดาบส ครั้นไม่สมประสงค์จึงทรงหลีกไปแต่พระองค์เดียวไปอาศัย

อยู่ราวป่าใกล้แม่น้ำเนรัญชรา แขวงอุรุเวลาเสนานิคมได้มีปัญจวัคคีย์ไปอาศัยด้วยพระองค์ได้ทรงทำประโยชน์พยายามทำทุกกริยาอย่างเข้มแข็ง จนถึงสลับตายก็ไม่สำเร็จ เมื่อพระองค์ได้สติแล้วจึงพิจารณาอีกว่า การที่เรากระทำความเพียรนี้จะมาทรมาณแต่กายอย่างเดียวเท่านั้นไม่ควร เพราะจิตกับกายเป็นของอาศัยกัน ถ้ากายไม่มีจะเอาอะไรทำประโยชน์พยายาม และถ้าจิตไม่มี กายนั้นก็ทำอะไรไม่ได้ ต่อนั้นพระองค์จึงไปพญพยาร่างกายพอให้มีกำลังแข็งแรงขึ้นพอควร จึงเพียรปัญจวัคคีย์พร้อมกันหนีไป ครั้นปัญจวัคคีย์หนีแล้ว พระองค์ก็ได้ความวิเวกโดดเดี่ยวแต่ผู้เดียว ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร จึงได้เร่งพิจารณาอย่างเต็มที่

เมื่อถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา ในตอนเช้ารับอุปายาสของนางสุชาดา เสวยเสร็จแล้ว ก็พักผ่อนอยู่ตามราวป่านั้น ใกล้จะพลบค่ำแล้ว จึงเสด็จดำเนินมาพบโสดิยพราหมณ์ ๆ ได้ถวายญาคา ๘ กำแก่พระองค์ พระองค์รับแล้ว ก็มาทำเป็นที่นั่ง ณ ภายใต้ต้นอัสสัตถพฤกษ์ ผืนพระพักตร์ไปทางบูรพาทิศ ผืนพระปฤษฎางค์เข้าหาต้นไม้นั้น เมื่อพระองค์ประทับนั่งเรียบร้อยแล้ว จึงได้พญพหุททัยให้เข้มแข็ง ได้ทรงตั้งสัจจาธิษฐานมั่นในพระหฤทัยว่า ถ้าเราไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตามความต้องการแล้ว เราจะไม่ลุกจากบัลลังก์นี้ แม้เลือดและเนื้อจะแตกทำลายไป ยังเหลืออยู่แต่พระตจะและพระอัฐจิกก็ตามที่ ต่อนั้นไปจึงเจริญสมถและวิปัสสนาปัญญา ทรงกำหนดพระอานาปานสติเป็นขั้นต้น ในตอนต้นนี้แหละพระองค์ได้ทรงชำระนิรวณธรรมเต็มที่ เจ้าเวทนาพร้อมทั้งความฟุ้งซ่านได้มาประสพแก่พระองค์อย่างสาหัส ถ้าจะพูดว่ามาร ก็ได้แก่พวกขันธ์มาร มัจจุมาร กิเลสมาร เข้าวังความอยู่พระองค์ แต่ว่าสัจจาธิษฐานของพระองค์ยังเที่ยงตรงมั่นคงอยู่ สติและปัญญายังพร้อมอยู่ จึงทำให้จำพวกนิรวณเหล่านั้นระงับไป ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิ ได้เกิดแล้วแก่พระองค์จึงได้กล่าวว่า พระองค์ทรงชนะพระยามาราริราช ในตอนนี้เป็นปฐมยาม เมื่อออกสมถิตอนนี้ได้เกิดบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เมื่อพิจารณาไปก็ไม่เห็นที่สิ้นสุด จึงกลับจิตทวนกระแสเข้ามาพิจารณาผู้มันไปเกิดใคร่ครวญไป ๆ มา ๆ จิตก็เข้าภวังคึกึก เมื่อออกจากภวังคแล้วจึงเกิด

จุตูปปาตญาณขึ้นมาในยามที่ ๒ คือ มัชฌิมยาม ทรงพิจารณาไปตามความรู้ชนิดนี้ ก็ยังไม่มีความสิ้นสุด จึงทรงทวนกระแสจิตเข้ามาใคร่ครวญอยู่ในเรื่องของผู้พาเป็นไป พิจารณากลับไปกลับมาในปฏิจสุมุปบาทปัจจัยการ จนจิตของพระองค์เกิดความเบื่อหน่ายสลดสังเวชเต็มที่แล้ว ก็ลงสู่ภวังคถึงฐิติธรรมภูตธรรม จิตตอนนี้ถอยออกมาแล้ว จึงตัดสินชาติทีเดียว จึงบัญญัติว่า อาสวัชยญาณ ทรงทราบว่จิตของพระองค์สิ้นแล้วจากอาสวะ พ้นแล้วจากพวงแห่งมาร ไม่มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย พ้นแล้วจากทุกข์ ถึงเอกนตบรมสุข สันติวิหารธรรม วิเวกธรรม นิโรธธรรม วิมุตติธรรม นิพพาน

๕. เรื่อง อัจฉริยะ - อัปภูตธรรม

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระบรมศาสดาของพวกเรา เมื่อพระองค์ยังเป็นท้าวศรีธราด (สิทธัตถราชกุมาร) เสวยราชสมบัติอยู่ ทรงพิจารณา จตุนิมิต ๔ ประการ จึงบันดาลให้พระองค์เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรรมทรงบรรพชา ทรงอธิษฐานบรรพชา ที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาที่ เครื่องสมณบริขารมีมาเอง เลื่อนลอยมาสวมพระกายเอง ทรงเพศเป็นบรรพชิตสมณสาธูป สำเร็จด้วยบุญญาภินิหารของพระองค์เอง จึงเป็นการอัศจรรย์ไม่เคยมี ไม่เคยเห็นมาในปางก่อน จึงเป็นเหตุให้พระองค์อัศจรรย์ใจ ไม่ถอยหลังในการประกอบความเพียร เพื่อตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ครั้นทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตมาทวนา ไม่ทอดยตลอดเวลา ๖ ปี ได้ตรัสรู้สัจธรรมของจริงโดยถูกต้องแล้ว ก็ยังเป็นเหตุให้พระองค์ทรงอัศจรรย์ในธรรมที่ได้ตรัสรู้แล้วนั้นอีกเป็นอันมาก

ในหมูปฐมสาวกนั้นเล่า ก็ปรากฏเหตุการณ์อันน่าอัศจรรย์เหมือนกัน เช่น ปัญจวัคคีย์ก็ดี พระยสและสหายของท่านก็ดี พระสาวกอื่น ๆ ที่เป็นเอหิภิกขุก็ดี เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระบรมศาสดาแล้วได้สำเร็จมรรคผล และทูลขอบรรพชาอุปสมบทกับพระองค์ พระองค์ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกเปล่งพระวาจาว่า เอหิภิกขุ ท่านจงเป็นภิกษุมารเกิด ธรรมวินัยเรากล่าวดีแล้ว เพียงเท่านั้น

ก็สำเร็จเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา อัญฐบริหารเลื่อนลอยมาสวมสวดกายทรงเพศเป็นบรรพตสมณสาวรูป มีรูปอันน่าอัศจรรย์น่าเลื่อมในจริง สวากเหล่านั้ก็อัครจริยตนเองในธรรมอันไม่เคยรู้เคยเห็น อันสำเร็จแล้วด้วยบุญฤทธิ์และอำนาจพระวาทาธิปาทิหาริย์ของพระบรมศาสดาจารย์ ท่านเหล่านั้นจะกลับคืนไปบ้านเก่าได้อย่างไร เพราะจิตของท่านเหล่านั้นพ้นแล้วจากบ้านเก่าและอัครจริยในธรรมอันตนรู้ ตนเห็นแล้ว ทั้งบริวารที่สวมสวดกายอยู่ก็เป็นผ้าบังสุกุลอย่างอุกฤษฏ์

ครั้นต่อมาท่านเหล่านั้นไปประกาศพระพุทธศาสนา มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสใคร่จะบวช พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชด้วยติสรณคณูปสัมปทาสำเร็จด้วยการเข้าถึงสรณะทั้ง ๓ คืออุทิศเฉพาะพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็เป็นภิกษุเต็มที

ครั้นต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระญาณแจ้งเห็นการณโกล จึงทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ ทรงประทานญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทาไว้เป็นแบบฉบับอันหมู่ เราผู้ปฏิบัติได้ดำเนินตามอยู่ทุกวันนี้ได้พากันมาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา อุทิศเฉพาะพระบรมศาสดาพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์แล้วทำความพากเพียรประโยชน์พยายามไปโดยไม่ต้องถอยแล้วก็คงจะได้รับความอัครจริยใจในพระธรรมวินัยบ้างเป็นแน่ ไม่น้อยก็มาก ตามวาสนาบารมีของตนโดยไม่สงสัยเลย

๖. เรื่อง วาสนา

กุศลวาสนา อกุศลวาสนา อัพยากวาสนา

อัยยาคัยของสัตว์ เป็นมาแล้วต่าง ๆ คือ ดี เลว และกลาง ๆ วาสนาก็เป็นไปตามอัยยาคัย คือวาสนาที่ยิ่งกว่าตัว วาสนาเสมอตัว วาสนาที่เลวทราม บางคนเป็นผู้มีวาสนายิ่งใหญ่ทางดีมาแล้ว แต่คบกับพาลวาสนาก็อาจเป็นเหมือนคนพาลได้

บางคนวาสนายังอ่อนแต่คบกับบัณฑิต วาสนาก็เลื่อนขึ้นไปเป็นบัณฑิต บางคนคบมิตรเป็นกลาง ๆ ไม่ดี ไม่ร้าย ไม่หายนะ ไม่เสื่อมทราม วาสนาก็พอประมาณสถานกลาง ฉะนั้นบุคคลพึงพยายามคบบัณฑิต เพื่อเลื่อนภูมิวาสนาของตนให้สูงขึ้นโดยลำดับ

๗. เรื่อง สนทนารสรมตามกาลเป็นมงคลอุดม

กาเลน ธมมสุสากัจฉา เอตมมุงคผลมุตตม

การปรึกษาไต่ถาม หรือการสนทนาธรรมตามกาล ตามสมัย พระบรมศาสดาตรัสว่าเป็นมงคลความเจริญอันอุดมเลิศ

หมู่เราต่างคนก็มุ่งหน้าเพื่อศึกษามาเองทั้งนั้นไม่ได้ไปเชื่อเชื่อนิมนต์มา ครั้นมาศึกษามาปฏิบัติ ก็ต้องทำจริงปฏิบัติจริง ตามเยี่ยงอย่างพระบรมศาสดาจารย์เจ้าและสาวกชีนาสละเจ้าผู้ปฏิบัติมาก่อน

เบื้องต้นพึงพิจารณา สัจธรรมคือของจริงทั้ง ๔ ได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อันท่านผู้เป็นอริยบุคคลได้ปฏิบัติกำหนดพิจารณามาแล้ว เกิด เราก็เกิดมาแล้ว คือร่างกายอันเป็นอยู่นี้มิใช่ก่อนเกิดหรือ แก่ เจ็บ ตาย ก็ก่อนอันนี้แล เมื่อเราพิจารณาอยู่ในอิริยาบถทั้ง ๔ เติญจนกรรมบ้าง ยินกำหนดพิจารณาบ้าง นอนกำหนดพิจารณาบ้าง จิตจะรวมเป็นสมาธิ รวมน้อยก็เป็นขณิกสมาธิ คือจิตรวมลงสู่ภวังค์หนอยหนึ่งแล้วก็ถอนออกมา ครั้นพิจารณาอยู่ไม่ถอยจนปรากฏเป็นอุคคหนิมิต จะเป็นนอกก็ตาม ในก็ตาม ให้พิจารณานิมนต์นั้นจนจิตวางนิมิตรวมลงสู่ภวังค์ ดำรงอยู่นานพอประมาณแล้วถอยออกมา สมาธิในขั้นนี้เรียกว่าอุปจารสมาธิ พึงพิจารณานิมนต์นั้นเรื่อยไปจนจิตรวมลงสู่ภวังค์เข้าถึงฐิติจิต เป็นอัปนาสมาธิปฐมฌาน ถึงซึ่งเอกัคคตา ความมีอารมณ์เดียว ครั้นจิตถอยออกมา ก็พึงพิจารณาอีกแล้ว ๆ เล่า ๆ จนขยายแยกส่วนเป็นปฏิภาณนิมิตได้ต่อไป คือพิจารณาว่าตายแล้วมันจะเป็นอะไรไปอีก มันจะต้องเปื่อยเน่า ผุพังยังเหลือ

แต่ร่างกระดูก กำหนดทั้งภายในคือกายของตน ทั้งภายนอกคือกายของผู้อื่น โดยให้เห็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายว่าส่วนนี้เป็น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ฯลฯ เส้นเอ็น น้อยใหญ่มีเท่าไร กระดูกท่อนน้อยท่อนใหญ่มีเท่าไร โดยชัดเจนแจ่มแจ้ง กำหนดให้มันเกิดขึ้นมาอีกแล้ว กำหนดให้มัน ยืน เดิน นั่ง นอน แล้วตายสลายไปสู่สภาพเดิมของมัน คือไปเป็น ดิน น้ำ ไฟ ลม ถึงฐานะเดิมของมันนั่นแหละ

เมื่อกำหนดจิตพิจารณาอยู่อย่างนี้ ทั้งภายนอกทั้งภายใน ทำให้มากให้หลาย ให้มีทั้งตายเก่า ตายใหม่ มีแรง กา สุนัขยื้อแย่งกัดกินอยู่ ก็จะเกิดปริชาญาณขึ้น ตามแต่वासนาอุปนิสัยของตน ดังนี้แล ฯ

๘. เรื่อง การทำจิตให้ผ่องใส

สจิตตปริโยทปนํ เอตํ พุทธานํ สาสนํ

การทำจิตของตนให้ผ่องใส เป็นการทำความคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดา ได้ตรัสสอนกาย วาจา จิต มิได้สอนอย่างอื่น สอนให้ปฏิบัติฝึกหัดจิตใจ ให้เอาจิตพิจารณาภายใน เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หัดสติให้มากในการค้นคว้าที่เรียกว่าอัมมวิจยะ พิจารณาให้พอทีเดียว เมื่อพิจารณาพอจนเป็นสติสัมโพชฌงค์ จิตจึงจะเป็นสมาธิรวมลงเอง

สมาธิมี ๓ ชั้น คือ ขณิกสมาธิ จิตรวมลงไปสู่ฐิติขณะแล้วพักอยู่น้อยหนึ่ง ถอยออกมาเสีย อุปจารสมาธิ จิตรวมลงสู่ภวังค์แล้วพักอยู่นานหน่อย จึงถอยออกมาสู่ภุมิต อย่างใดอย่างหนึ่ง และอัปนาสมาธิ สมาธิอันแน่นแน่ว ได้แก่ จิตรวมลงสู่ภวังค์ถึง ฐิติธรรมถึงเอกัคคตา ความมีอารมณ์เดียว หยุดนิ่งอยู่กับที่ มีความรู้ตัวอยู่ว่า จิตดำรงอยู่ และประกอบด้วยองค์ฌาน ๕ ประการ ค่อยสงบประณีตเข้าไปโดยลำดับ

เมื่อหัดจิตอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าทำจิตให้ยิ่ง ได้ในพระบาลีว่า อธิจิตเต จ อาโยโค เอตํ พุทธานํ สาสนํ การประกอบความพากเพียรทำจิตให้ยิ่ง เป็นการปฏิบัติตาม คำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

การพิจารณาภายในนี้แล ชื่อว่าปฏิบัติ อันนักปราชญ์ทั้งหลายมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้นแสดงไว้ มีหลายนัยหลายประการ ท่านกล่าวไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในมูลกรรมฐานเรียกว่า เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ ที่พระอุปัชฌายะสอนเบื้องต้นแห่งการบรรพชาเป็นสามเณร และในธรรมจกัปปวัตนสูตรว่า ชาตปิ ทุกขา ชราปิ ทุกขา มรณมปิ ทุกขํ แม้ความเกิด ก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ดังนี้ บัดนี้เราก็กิดมา แล้วมิใช่หรือ? ครั้นเมื่อบุคคลมาปฏิบัติให้เป็น โปณโยโก น้อมเข้ามาพิจารณาในตนนี้แล้วเป็นไม่ผิด เพราะพระธรรมเป็น อกาลิโก มีอยู่ทุกเมื่อ อาโลโก สว่างไร้อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่มีอะไรปิดบังเลย

๙. เรื่อง วิธีปฏิบัติของผู้เล่าเรียนมาก

ผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์วินัยมาก มีอุปมาเป็นปริยายกว้างขวาง ครั้นมาปฏิบัติทางจิต จิตไม่ค่อยจะรวมง่าย ฉะนั้นต้องให้เข้าใจว่าความรู้ที่ได้ศึกษามาแล้วต้องเก็บใส่ตู้ใส่หีบไว้เสียก่อน ต้องมาหัดผู้รู้คือจิตนี้ หัดสติให้เป็นมหาสติ หัดปัญญาให้เป็นมหาปัญญา กำหนดรู้เท่ามหาสมมติ-มหานิยม อันเอาออกไปตั้งไว้ว่าอันนั้นเป็นอันนั้น เป็นวันคืนเดือนปี เป็นดินฟ้าอากาศ กลางหาวดาวนักษัตรตฤณสารพัดสิ่งทั้งปวง อันเจ้าสังขารคือการจิตหาออกไปตั้งไว้บัญญัติไว้ว่า เขาเป็นนั่นเป็นนี่ จนรู้เท่าแล้ว เรียกว่ากำหนดรู้ทุกข์ สมุทัย เมื่อทำให้มาก-เจริญให้มาก รู้เท่าเอาทันแล้ว จิตก็จะรวมลงได้ เมื่อกำหนดอยู่ก็ชื่อว่าเจริญมรรค หากมรรคพอแล้ว นิโรธก็ต้องกล่าวถึง หากจะปรากฏชัดแก่ผู้ปฏิบัติเอง เพราะศีลก็มีอยู่ สมาธิก็มีอยู่ ปัญญาที่มีอยู่ในกาย วาจา จิตนี้ ที่เรียกว่า อกาลิโก ของมีอยู่ทุกเมื่อ โปณโยโก เมื่อผู้ปฏิบัติมาพิจารณาของที่มีอยู่ ปัจจุบันต์ จึงจะรู้เฉพาะตัว คือมาพิจารณาภายในให้เป็นของอสุภะ เปื่อยเน่า แตกพังลงไป ตามสภาพความจริงของกฏธาด พุพเพสุ ภูเตสุ ฐมฺเมสุ ในธรรมอันมีมาแต่เก่าก่อน สว่างไร้อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ผู้มาปฏิบัติพิจารณาพึงรู้อุปมาอุปเปรียบดังนี้ อันบุคคลผู้ทำหน้าที่ต้องทำงานไปในแผ่นดิน ลุยตามลุยโคลนตากแดดกรำฝน จึงจะเห็นข้าวเปลือก ข้าวสาร ข้าวสุกมาได้ และได้รับโภคะอันสบาย ก็ล้วนทำมาจาก

ของมีอยู่ทั้งสิ้นฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น เพราะ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็มีอยู่ใน ภาย วาจา จิต ของทุกคน

๑๐. เรื่อง ข้อปฏิบัติเป็นของมีอยู่ทุกเมื่อ

ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ปฏิบัติทั้งหลาย ไม่มีปัญหาอุปนยโก น้อมจิตเข้ามาพิจารณา ภาย วาจา จิตอกาลิโกอันเป็นของมีอยู่ อาโลโกสว่างโรยอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ปัจจุบัน เวทิตพโพ วิทยุณี อันนักปราชญ์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวกเจ้าทั้งหลายน้อมเข้ามาพิจารณาของมีอยู่นี้ ได้รู้แจ้งจำเพาะตัวมาแล้ว เป็นตัวอย่าง ไม่ใช่ว่ากาลนั้นจึงจะมี กาลนี้จึงจะมี ย่อมมีอยู่ทุกกาล ทุกสมัย ผู้ปฏิบัติย่อมรู้ได้เฉพาะตัว คือคิดก็รู้จัก ถูกก็รู้จักในตนของตนเอง ดีชั่วอย่างไรตัวของตัว ย่อมรู้จักดีกว่าผู้อื่น ถ้าเป็นผู้หมั่นพิจารณาไม่มัวประมาทเพเลิดเพลินเสีย

ตัวอย่างที่มีมาแล้วคือ มานพ ๑๖ คน ซึ่งเป็นศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ ท่านเหล่านั้นเจริญญาณกลืนติดอยู่ในรูปฌานและอรูปฌาน พระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสสอนให้พิจารณาของมีอยู่ในตน ให้เห็นแจ้งด้วยปัญญาให้รู้ว่า กามภพเป็นเมืองต่ำ รูปภพเป็นเมืองกลาง อรูปภพเป็นเมืองบน แล้วถอยลงมาให้รู้ว่า อดีตเป็นเมืองต่ำ อนาคตเป็นเมืองบน ปัจจุบันเป็นท่ามกลาง แล้วชักเข้ามาหาตัวอีกให้รู้ว่า อุทฺธอ โร ติริยณจาปิ มขฺเณ เมืองต่ำแต่ปลายผมลงไป เมืองบนแต่พื้นเท้าขึ้นมา เมืองขวางฐานกลาง เมื่อท่านเหล่านั้นมาพิจารณาอยู่อย่างนี้ ปัจจุบันจึงรู้เฉพาะขึ้นที่ตัวของตัวโดยแจ่มแจ้ง ลึนความสงสัยข้อปฏิบัติ ไม่ต้องไปเที่ยวแสวงหาที่อื่นให้ลำบาก ฯ

๑๑. เรื่อง ได้ฟังธรรมทุกเมื่อ

ผู้ปฏิบัติพึงใช้อยูบายปัญญาฟังธรรมเทศนาทุกเมื่อถึงจะอยู่คนเดียวก็ตาม คืออาศัยการสำเนียง กำหนดพิจารณาธรรมอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เป็นรูปธรรมที่มีอยู่ปรากฏอยู่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ก็มี

อยู่ปรากฏอยู่ ได้เห็นอยู่ ได้ยินอยู่ ได้สูดดม ลิ้ม เลี้ยว และสัมผัสอยู่ จิตใจเล่า? ก็มีอยู่ ความคิดนึกรู้สึกในอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งดีและร้ายก็มีอยู่ ความเสื่อม ความเจริญ ทั้งภายนอกภายใน ก็มีอยู่ ธรรมชาติอันมีอยู่โดยธรรมดา เขาแสดงความจริงคือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ให้ปรากฏอยู่ ทุกเมื่อ เช่นใบไม้มันเหลืองหล่นร่วงลงจากต้น ก็แสดงความไม่เที่ยงให้เห็น ดังนี้ เป็นต้น เมื่อผู้ปฏิบัติมาพิจารณาด้วยสติปัญญา โดยอุบายนี้อยู่เสมอแล้ว ชื่อว่าได้ฟังธรรมอยู่ทุกเมื่อ ทั้งกลางวันและกลางคืนแล

๑๒. เรื่อง ปริณญะยธรรม

การกำหนดพิจารณาธรรมเรียกปริณญะยธรรมที่ กำลังทำการกำหนดพิจารณาธรรมอย่างเอาใจใส่ เมื่อได้ความแน่ใจในเหตุผลของธรรมที่พิจารณานั้นแล้ว จิตจะสงบรวมลงสู่ภวังค์ ดำรงอยู่หน้อยหนึ่งแล้วก็ถอยออก ความสงบในขั้นนี้เรียกว่า ปริณญะสมาธิ หรือ ขณิกสมาธิ

การกำหนดพิจารณาธรรมแล้วจิตสงบรวมลงสู่ภวังค์เข้าถึงสูติธรรมดำรงอยู่นานหน้อยแล้วถอยออกมารู้เห็นอสุภะปรากฏขึ้น ความสงบในขั้นนี้เรียกว่า อุปจารสมาธิ

การกำหนดพิจารณาธรรมคืออสุภนิมิต ที่ปรากฏแก่จิตที่เรียกว่าอุคคหนิมิต นั้นจนเพียงพอแล้ว จิตปล่อยวางนิมิตเสีย สงบรวมลงสู่ภวังค์ถึงสูติธรรมดำรงอยู่นาน เป็นเอกัคคตา มีอารมณ์เดียว สงบนิ่งแน่วแน่ มีสติรู้ตัวว่าจิตดำรงอยู่กับที่ ไม่หวั่นไหวไปมา ความสงบขั้นนี้เรียกว่าอัปปนาสมาธิ

ส่วน นิมิต อันปรากฏแก่ผู้บำเพ็ญสมาธิภาวนาตามลำดับขั้นดังกล่าวนี้ ก็เรียกว่า ปริกรรมนิมิต อุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิต ตามลำดับกัน

อนึ่ง ภวังค์ คือภพหรือฐานของจิตนั้น ท่านก็เรียกชื่อเป็น ๓ ตามอาการเคลื่อนไหวของจิต คือ ภวังคบาท ภวังคจลนะ ภวังคุปจเฉทะ ขณะแรกที่จิตวางอารมณ์เข้าสู่ฐานเดิมของตน ที่เรียกอย่างสามัญว่าปกติจิตนั้นแลเรียกว่า ภวังคบาท ขณะที่จิตเริ่มไหวตัวเพื่อขึ้นสู่อารมณ์อีกเรียกว่า ภวังคจลนะ ขณะที่จิตเคลื่อนจากฐานขึ้นสู่อารมณ์ เรียกว่า ภวังคุปจเฉทะ

จิตของผู้บำเพ็ญภาวนาเข้าสู่ความสงบถึงฐานเดิมของจิตแล้วพักเสวยความสงบอยู่ในสมาธินั้นนาน มีอาการครอบงำของฌานจึงเรียกว่า ฌาน เมื่อทำการพินิจพิจารณาธรรมด้วยปัญญาจนเพียงพอแล้ว จิตรวมลงสู่ภวังค์ คือ ฐานเดิมของจิตจนถึงฐิติ ขณะตัดกระแสภวังค์ขาดหายไปไม่พักเสวยอยู่ เกิดญาณความรู้ตัดสินใจเห็นว่า ภพเบื้องหน้าของเราไม่มีอีก ดังนี้เรียกว่า สุตินิญาณ

๑๓. เรื่อง บันตัมโพธิสัตว์

ปฐมโพธิสัตว์ มัชฌิมโพธิสัตว์ ปัจฉิมโพธิสัตว์

ปฐมโพธิกาล มัชฌิมโพธิกาล ปัจฉิมโพธิกาล

ปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา ปัจฉิมเทศนา

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา เสด็จออกจากคัมภีรของพระนางเจ้าสิริมหามายา ณ สวนลุมพินีวัน ระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครเทวทหะต่อกัน ครั้นประสูติแล้ว ก็ทรงพระเจริญวัยมาโดยลำดับ ครั้นสมควรแก่การศึกษาศิลปวิทยา เพื่อปกครองรักษากันเมืองตามชาติตบะประเพณีได้แล้ว ก็ทรงศึกษาศิลปวิทยา เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา ก็ได้ปกครองบ้านเมืองเสวยราชสมบัติแทนพระเจ้าศิริสุทโธทมนหาราช ผู้พระราชบิดา นับว่าได้เป็นใหญ่เป็นราชาแล้ว พระองค์ทรงพระนามว่า เจ้าชายสิทธัตถะ ก็ต้องทรงคิดอ่านการปกครองรักษากันเมืองและไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ให้ร่มเย็นเป็นสุข ทรงบังคับบัญชาอย่างไร เขาก็ทำตามทุกอย่าง ครั้นทรงพิจารณาหาทางบังคับบัญชาความเกิดแก่เจ็บตายให้เป็นไปตามใจหวังก็เป็นไป

ไม่ได้ ถึงอย่างนั้นก็ทำให้ท้อพระทัยในการคิดอ่านหาทางแก้ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ยิ่งเร้าพระทัยให้คิดอ่านพิจารณายิ่งขึ้น ความคิดอ่านของพระองค์ในตอนนั้นเรียกว่า บรรพกรรม ทรงกำหนดพิจารณาในพระทัยอยู่เสมอ จนกระทั่งพระสมณทั้งหมดปรากฏให้เห็นเป็นซากอสุภะดูน่าอัปยศ จตุนิมีต ๔ ประการคือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงบันดาลให้พระองค์เกิดเบื่อหน่ายในราชสมบัติ แล้วเสด็จลี้ภัยหนีเกษมณบรรพชา ตอนนั้นเรียกว่า ปฐมโพธิสัตว์ เป็นสัตว์พิเศษผู้จะได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษเป็นพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเที่ยงแท้ก่อนแต่กาลนี้ไม่นับ นับเอาแต่กาลปัจจุบันทันตาเห็นเท่านั้น

ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จลี้ภัยหนีเกษมณบรรพชา ณ ฝั่งแม่น้ำโนมานที่ ทรงตัดพระเมาฬีด้วยพระขรรค์อธิษฐานบรรพชา อัญฐบริขารมีมาเองด้วยอำนาจบุญฤทธิ์อธิปาทิปฏิหาริย์เป็นผ้าบังสุกุลจีวร เหตุอัครจรรยอย่างนี้มีเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ต่อนั้นมาต้องทรงแสวงหา เหล่าปฐมสาวกก็เหมือนกัน อัญฐบริขารเกิดขึ้นด้วยบุญฤทธิ์เพียงครั้งแรกเท่านั้น ครั้นทรงบรรพชาแล้ว ทรงทำทุกริกิริยาประโยชน์พยายามพิจารณาอุคคหนิมิตที่ทรงรู้ครั้งแรก แยกออกเป็นส่วน ๆ เป็นปฏิภาคนิมิตจนถึงเสด็จประทับนั่ง ณ ควางแห่งมหาโพธิพฤกษ์ ทรงชนะมารและเสนามารเมื่อเวลาพระอาทิตย์อัสดงคตยัง บุปผินवासานุสติญาณ ให้เกิดในปฐมยามยัง จุตูปปาตญาณ ให้เกิดในมัชฌิมยาม ทรงตามพิจารณาจิตที่ยังปัจจัยให้สืบต่อที่เรียกว่า ปัจจยการ ตอนเวลาก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ตอนนี้เรียกว่า มัชฌิมโพธิสัตว์

ครั้นเมื่อทรงพิจารณาตามเหตุผลเพียงพอสมควรแล้ว จิตของพระองค์หยั่งลงสู่ความสงบถึงฐิติธรรมดำรงอยู่ในความสงบพอสมควรแล้ว ตัดกระแสภวังค์ขาดไป เกิดญาณความรู้ตัดสินใจเห็นว่า ภพเบื้องหน้าของเราไม่มีอีกแล้ว ดังนี้เรียกว่า อาสวกขยญาณ ประหารเสียซึ่งกิเลสอาสวะทั้งหลายให้ขาดหายไปจากพระชนันันตาร สรรพปรีชาญาณต่าง ๆ อันสำเร็จมา แต่บุพพาวสานบาปมีก็มาชุมนุมในขณะที่จิตอันเดียวนั้นจึงเรียกว่าตรัสรู้พระอนุตรตรัสสัมมาสัมโพธิญาณระยะกาลตอนนี้เรียกว่า ปัจฉิมโพธิสัตว์

ครั้นตรัสรู้แล้ว ทรงเสวยวิมุตติสุข อยู่ในที่ ๗ สถานที่ ตลอดกาล ๔๙ วัน แล้วแลทรงเทศนาสั่งสอนเวไนยนิกร มีพระปัญจวัคคีย์เป็นต้น จึงถึงทรงตั้งพระอัครสาวกทั้ง ๒ และแสดงมัชฌิมาเทศนา ณ เวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์มหานคร จัดเป็นปฐมโพธิกาล

ต่อแต่นั้นมา ก็ทรงทรมานสั่งสอนเวไนยนิกรตลอดเวลา ๔๕ พระพรรษา จัดเป็น มัชฌิมโพธิกาล

ตั้งแต่เวลาทรงประทับไสยาสน์ ณ พระแท่นมรณมัญจาคาสน์ ณ ระหว่างนางรังทั้งคู่ ในสาลวโนทยาน ของมัลลกะษัตริย์ กรุงกุสินาราราชาธานี และทรงแสดงพระปัจฉิมเทศนาแล้วปิดพระโอษฐ์ เสด็จดับขันธปรินิพพานระยะกาลตอนนั้นจัดเป็น ปัจฉิมโพธิกาล ด้วยประการฉะนี้

(ส่วน ปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา และปัจฉิมเทศนา ดูในข้อ ๑๖ มุตโตทัย)

๑๔. เรื่อง โสฬสกิจ

กิจในพระธรรมวินัยนี้ ที่นับว่าสำคัญที่สุดเรียกว่า โสฬสกิจ เป็นกิจที่โยคาวจรอุบลบุตรพึงพากเพียรพยายามทำให้สำเร็จบริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท

โสฬสกิจ ได้แก่ กิจในอริยสัจ ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ชั้นโสดาบันก็ประชุม ๔ ชั้น สกิทาคามีก็ประชุม ๔ สองสีกี้เป็น ๘ ชั้นอนาคามีก็ประชุม ๔ ชั้นอรหัตต์ก็ประชุม ๔ สองสีกี้เป็น ๘ สองแปดเป็น ๑๖ กำหนดสัจจะทั้ง ๔ รวมเป็นองค์อริยมรรคเป็นชั้น ๆ ไป

เมื่อเรามาเจริญอริยมรรคทั้ง ๘ อันมีอยู่ในภายในจิต คือ ทุกข์ เป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่เป็นปริญญะยะ ควรกำหนดรู้ก็ได้ กำหนดรู้ สมุทัย

เป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่ เป็นปหาตัพพะ ควรละก็ละได้แล้ว นิโรธ เป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่ เป็นสัจจิกาทัพพะ ควรทำให้แจ้งก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรค เป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่ เป็นภาเวตัพพะ ควรเจริญให้มากก็ได้เจริญให้มากแล้ว เมื่อมากำหนดพิจารณาอยู่อย่างนี้ ก็แก้โลกธรรม ๘ ได้สำเร็จ

มรรค อยู่ที่ กาย กับ จิต คือ ตา ๒ หู ๒ จมูก ๒ รวมเป็น ๖ ลิ้น ๑ เป็น ๗ กาย ๑ เป็น ๘ มาพิจารณารู้เท่าสิ่งทั้ง ๘ นี้ ไม่หลงไปตาม ลาม ยศ สรรเสริญ สุข เสื่อมลามก เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ อันมาถูกต้อง ตนของตนจิตไม่หวั่นไหว โลภธรรม ๘ เป็นคู่ปรับกับมรรค ๘ เมื่อรู้เท่าส่วนทั้งสองนี้แล้ว เจริญมรรคให้บริบูรณ์เต็มที่ ก็แก้โลกธรรม ๘ ได้ ก็เป็นผู้จตุสส โลกธมเมทธิ จิตต ยสฺส น กมฺปติ อโสภี วิรชํ เขมฺ เอตมฺมงฺคลมุตตมํ โลกธรรมถูกต้องจิตผู้ใดแล้ว จิตของผู้นั้นไม่หวั่นไหว เมื่อไม่หวั่นไหวก็ไม่เศร้าโศก เป็นจิตปราศจากเครื่องยึด เป็นจิตเกษมจากโยคะ จัดว่าเป็นมงคลอันอุดมเลิศ ฉะนั้นแล

๑๕. เรื่อง สำคัญตนว่าได้บรรลุสัจจะ

กิจ ดังได้สดับมา ยังมีอีก ๒ รูป ในพระศาสนาของพระบรมศาสดาของเราเนี้ องค์หนึ่งมีพระราชาแก้วว่าอีกองค์หนึ่งมีพระราชาอ่อนกว่า เป็นสหธรรมิกที่มีความรักใคร่ในกันและกัน แต่จากกันไปเพื่อประกอบความเพียร องค์อ่อนพรรษากว่าได้สำเร็จพระอรหันตผลเป็นพระอรหันต์ก่อน องค์แก่พรรษาได้แต่เพียรกำลังสมาธิสมาบัติ และเป็นผู้ขำนาญในวสี จะพิจารณาอธิษฐานให้เป็นอย่างไรก็ได้ดังประสงค์ และเกิดทิฏฐิสำคัญว่ารู้ทั่วแล้ว ส่วนองค์หย่อนพรรษาคณินพิจารณาดูก็ทราบได้ด้วยปัญญาญาณ จึงสั่งให้องค์แก่พรรษากว่าไปหาท่านองค์นั้นไม่ไป สั่งสอนสามครั้งก็ไม่ไป องค์หย่อนพรรษาจึงไปหาเสียเอง แล้วยังกันและกันให้ยืนดี พอสมควรแล้วจึงพูดกับองค์แก่กว่าว่า ถ้าท่าน

สำคัญว่ารู้อจริง ก็จงอธิษฐานให้เป็นสระ ในสระให้มีดอกบัวหลวง ๑ ดอก ในดอกบัวหลวงให้มีนางพื่อนสวยงาม ๗ นาง องค์แก่พรรษาก็เนรมิตได้ตามนั้น ครั้นเนรมิตแล้วองค์อ่อนพรรษากว่าจึงสั่งให้เพ่งดู ครั้นเพ่งดูนางพื่อนอยู่ กามราคะกิเลสอันสั่งสมมาแล้วหลายร้อยอดีตภาพก็กำเริบ จึงทราบได้ว่าตนยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ครั้นแล้วองค์อ่อนพรรษาจึงเตือนให้รู้ตัว และให้เร่งทางปัญญาวิปัสสนาญาณ องค์แก่พรรษากว่าครั้นปฏิบัติตามทำความพากเพียรประโยคพยายามอยู่ มีช้านานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาสละบุคคลในพระพุทธศาสนาด้วยประการดังนี้

อปรา ยังเรื่องอื่นอีก มีเนื้อความอย่างเดียวกันแต่นิimitต่างกัน คือให้เนรมิตช้างสารขั้มนตัวร้ายกาจวิ่งเข้ามาหา หลงรูปเนรมิตของตนเอง เกิดความสะดุ้งตกใจกลัวเตรียมตัววิ่งหนี เพื่อนสหธรรมิกผู้ไปช่วยเหลือได้ฉุดเอาไว้ และกล่าวตักเตือนสั่งสอนโดยนัยนหลัง จึงหยุดยั้งใจได้และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสหธรรมิกผู้ช่วยเหลือนั้น ไม่นานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาสละบุคคลในพระบวรพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน แม้เรื่องนี้ก็ฟังถือเอาเป็นทฤษฏีฐานคติเช่นเดียวกับเรื่องก่อนนั้นแล

นี่เป็นนิทานที่เป็นคติสำหรับผู้ปฏิบัติจะพึงอนุวัติตามคือ ผู้เป็นสหธรรมิกประพฤดิธรรมร่วมกันทุกคน จงมาเป็นสหายนกันในกิจที่ชอบ ทั้งที่เป็นกิจภายในทั้งที่เป็นกิจภายนอกยังประโยชน์ของกันและกันให้สำเร็จด้วยดีเกิด

๑๖. เรื่อง อุณห์สสวีย์สุด

ผู้ใดมาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งแล้ว ผู้นั้นย่อมชนะได้ซึ่งความร้อน อุณห์สสคือความร้อนอันเกิดแก่ตน มีทั้งภายในและภายนอก ภายนอกมีเสือสางคางแดง ภูตผีปีศาจ เป็นต้น ภายในคือกิเลส วิชย

คือความชนะ ผู้ที่มาน้อมเอาสรณะทั้งสามนี้เป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมจะชนะความร้อนเหล่านั้นไปได้หมดทุกอย่างที่เรียกว่า อุณห์สสวีย์

อุณห์สสวีย์โย ธมโม โลเก อนุตฺตโร พระธรรมเป็นของยิ่งในโลกทั้งสามสามารถชนะซึ่งความร้อนกร้อนใจอันเกิดแต่ภัยต่าง ๆ ปรวิขฺเซ ราชทฺนฺเท พยคฺเช นาค วิเส ภูเต อกาลมฺรณเณ จ สพฺพสฺมา มรณา มฺตโต จะเว้นห่างจากอันตรายทั้งหลายคือ อาชญาของพระราชา เสือสาง นาค ยาพิษ ภูตผี ปีศาจ หากว่ายังไม่ถึงคราวถึงกาลที่จักตายแล้ว ก็จักพ้นไปได้จากความตายด้วยอำนาจ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ตนน้อมเอาเป็นสรณะที่พึ่งที่มั่นถือนั้น

ความข้อนี้มีพระบาลีสาธกดังจะยกมาอ้างอิงในสมัยเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์หมู่ ๕๐๐ รูป ประทับอยู่ในราวป่ามหาวนใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ เทวตาทั้งหลายพากันมาดู แล้วกล่าวคาถาขึ้นว่า เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เสน เต คมิสฺสนฺติ อปายภูมि ปหาย มานุสํ เทหํ เทวกายํ ปริปุเรสฺสนฺติ แปลความว่า บุคคลบางพวกหรือบุคคลไร ๆ มาถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึ่งแล้ว บุคคลเหล่านั้นย่อมไม่ไปสู่อายภูมิตั้ง ๔ มินรก เป็นต้น เมื่อละร่างกายอันเป็นของมนุษย์นี้แล้ว จักไปเป็นหมู่แห่งเทพดาทั้งหลายดังนี้

สรณะทั้ง ๓ คือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ มิได้เลื่อมสลุอันตรธานไปไหนยังปรากฏอยู่แก่ผู้ปฏิบัติเข้าถึงอยู่เสมอ ผู้ใดมายึดถือเป็นที่พึ่งของตนแล้ว ผู้นั้นจะอยู่กลางป่าหรือเรือนว่างก็ตาม สรณะทั้งสามก็ปรากฏแก่เรายูทุกเมื่อ จึงว่าเป็นที่พึ่งแก่บุคคลจริง เมื่อปฏิบัติตามสรณะทั้งสามจริง ๆ แล้ว จะคลายแคล้วจากภัยทั้งหลาย อันก่อให้เกิดความร้อนกร้อนใจได้แน่นอนทีเดียว

โลกรรรมถูกต้องจิตผู้ใดแล้ว
จิตของผู้นั้นไม่ห้วนไหว
เมื่อไม่ห้วนไหวก็นิไม่เสร้างโศก
เป็นจิตปราศจากเครื่องย้อม
เป็นจิตเกษมจากโยคะ
..จัดว่าเป็นมงคลอันอุดมเลิศ..

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์

และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ประกาศยกย่องให้

องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

เป็นบุคคลสำคัญของโลก สาขาสันติภาพ

ในวาระปี ๒๕๖๓ - ๒๕๖๔ และได้รับการบรรจุให้มีการเฉลิมฉลองครบรอบ ๑๕๐ ปีชาตกาล

ในวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๓

องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นผู้เคร่งครัดในพระธรรมวินัย ขั้ววัตรปฏิบัติ ซึ่งประวัติของท่านถือเป็นแรงบันดาลใจอันดีงามให้กับพระภิกษุสงฆ์และ พราหมณ์ได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานและการ ภาวนาเจริญสมาธิ ซึ่งกลายเป็นที่นิยมของคนทั่วโลกในยุคปัจจุบัน ท่านถือเป็นองค์พระวิสุทธิบุคคล ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างอัน ดีงาม เป็นที่ยกย่อง ยอมรับของพุทธศาสนิกชน ทั้งประชาชนชาวไทย และ

ชาวต่างประเทศทั่วโลก ทั้งสหรัฐอเมริกา ยุโรป ออสเตรเลีย หรือแม้บุคคลทั่วไปที่ไม่ได้นับถือศาสนาพุทธ หากแต่หากได้นำคำสอนขององค์ท่านไปปฏิบัติ ตามย่อมเกิดปฏิปทาเกิดความสงบเย็นใจให้เห็น นำมาซึ่งสันติภาพ ความสงบ ร่มเย็นกับใจของผู้ปฏิบัติธรรมคำสอนในทันใด ดังนั้นแม้ที่สุดย่อมนำมาซึ่ง ความสงบสันติสุข แต่คนทั่วโลกได้อย่างยั่งยืน

ผลงานและคุณูปการของท่านมีความประจักษ์และมีความเชื่อมโยงกับการกิจขององค์การยูเนสโกที่มุ่งส่งเสริมในสาขาการศึกษา วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ สิ่งแวดล้อม สังคมและมนุษยศาสตร์ ส่งเสริมให้เกิดการอยู่ร่วมกันอย่างสันติภาพ ความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของประชาชน ความอดกลั้น อุดมคติ ปฏิสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ตลอดจนความเข้าใจอันดีของมวลมนุษยชาติ โดยเฉพาะการเผยแผ่ข้อวัตรปฏิบัติให้ขยายวงกว้างสู่สังคมได้อย่างจริงจัง ทำให้มีผู้สนใจศึกษาแนวทางที่ท่านได้วางไว้ จึงสามารถกล่าวได้ว่า องค์หลวงปู่บัน ภูริทัตโต เป็นผู้นำความสงบ นำสันติภาพ ภายในจิตใจออกมาสู่สังคมภายนอก และแผ่ขยายสู่ประชาคมโลก และมวลมนุษยชาติได้อย่างแท้จริง และยั่งยืน

บทบาทที่สำคัญและโดดเด่นขององค์หลวงปู่บัน ภูริทัตโตที่มีคุณูปการต่อสังคมไทยประชาคมโลก และอนุชนรุ่นหลัง มีดังนี้

๑. บทบาทด้านความเป็นผู้นำ

องค์หลวงปู่บัน ภูริทัตโต เป็นผู้ดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคกึ่งพุทธกาล โดยการปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในสายของพระอริยสงฆ์ธรรมฐานด้านวิปัสสนาธุระ (เน้นการปฏิบัติเจริญสมาธิภาวนา) เป็นผู้นำศิษยานุศิษย์ออกเผยแผ่การปฏิบัติแบบอริยธรรมฐานไปในหลาย ๆ ที่ของเมืองไทย ทั้งภาคอีสาน ภาคกลาง ภาคเหนือ ในยุคที่การปฏิบัติแบบอริยธรรมฐานยังไม่เป็นที่ยอมรับในสังคมไทย ทั้งยังมีอุปสรรคในการเผยแผ่อย่างมากมาย เช่น การดำเนินว่าพระทำไมไปอยู่ในป่า ไม่อยู่ในวัด เป็นต้น แต่ด้วยอาศัยความอดทน ความแข็งแรงในทางกายและทางใจ ความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ ความมีระเบียบ เป็นผู้อ่อนน้อม ถ่อมตน เคารพในธรรมพระพุทธรูปเจ้า ยึดถือธรรมในการปกครองพระเถระในวัด โดยเฉพาะยุคนั้นหนองผือใน จังหวัดสกลนคร สิ่งเหล่านี้ท่านได้ปฏิบัติ

เป็นผู้นำในทุก ๆ ด้าน เป็นแบบอย่างแก่ศิษยานุศิษย์ มิใช่แค่การสั่งสอนอย่างเดียว แต่ท่านปฏิบัติเองเป็นแบบอย่างโดยไม่ขาดตกบกพร่อง จนทำให้ชาวบ้านที่นับถือศรัทธาในท่านนับถือพระรัตนตรัย ยึดพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง จนเป็นที่มาของแนวปฏิบัติของพระวิปัสสนากรรมฐานมาจนในปัจจุบัน ทำให้พระวิปัสสนากรรมฐานเป็นที่รู้จักและนับถือของชาวไทยอย่างมากมาย

๒. บทบาทด้านการเป็นครู

องค์หลวงปู่บัน ภูริทัตโต ถือได้ว่าเป็นยอดบรมครู เป็นผู้สั่งสอนแนะนำลูกศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์อย่างเต็มความสามารถ อบรมสั่งสอนธรรมะอันบริสุทธิ์ให้กับบุคคล ให้รู้จักบาปบุญ ให้เว้นการกระทำชั่ว ให้กระทำความดี และให้รู้จักการปฏิบัติภาวนา นั่งสมาธิ เจริญวิปัสสนา จนชำระกิเลสในใจของคนเรา อันนำมาซึ่งความสงบสุขได้อย่างแท้จริง โดยท่านได้สอนอย่างจริงจัง ไม่ลดละเข้มงวดกับลูกศิษย์ให้จริงจังต่อการปฏิบัติภาวนา ซึ่งต่อมาลูกศิษย์ของท่านล้วนเป็นพระมหาเถระที่มีผู้คนเคารพกราบไหว้อย่างมากมาย ทั้งในเมืองไทยและต่างประเทศ เช่น หลวงปู่หลุย จันทสาโร หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่ฝั้น อาจาโร ท่านพ่อลี ธัมมธโร หลวงปู่ชอบ ฐานสโม หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน หลวงปู่ชา สุภัทโท หลวงพ่อพุธ ฐานิโย หลวงปู่หล้า เขมปัตโต หลวงปู่ศรี มหาวีโร หลวงปู่ลีม พุทธาจาโร เป็นต้น

๓. บทบาทด้านการเป็นนักเศรษฐศาสตร์

องค์หลวงปู่บัน ภูริทัตโต นำศาสตร์ของความพอเพียงมาจากพระธรรมคำสอนของพระบรมศาสดาอันได้แก่ ความมักน้อย สันโดษ ยินดีในสิ่งที่ได้มาโดยจะสามารถดูได้ตั้งแต่การใช้บริวารในการดำเนินชีวิตเท่าที่จำเป็น (บริวาร ๘) เช่น การฉันข้าวมื้อเดียว การอาศัยในสิ่งปลูกสร้างที่ไม่หรูหรา การอยู่อย่างสมถะตามอัตภาพ เพื่อให้ได้ภาวนาพัฒนาจิตเป็นหลัก ข้าวของเครื่องใช้อันไหนชำรุดก็ซ่อมแซม ผ้าจีวรอันไหนขาดท่านก็ปะขนเย็บซ่อม ความเป็น

อยู่ทุกอย่างในชีวิตประจำวันล้วนแต่พึ่งตนเองพึ่งพาธรรมชาติโดยแท้ ไม่ปลูกสร้างถาวรวัตถุใด ๆ ให้สิ้นเปลือง ส่วนเรื่องลาภยศ สรรเสริญนั้น ท่านไม่ได้ให้ความสำคัญเลยแม้แต่น้อย

๔. บทบาทด้านนักการทูต

องค์หลวงปู่มั่น กุริทัตโต มีวาทศิลป์ในการอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ ให้เข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้พระที่มาอยู่ศึกษาด้วยกัน ซึ่งแต่ละท่านมาจากต่างถิ่นสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้งฆราวาสและบรรพชิต โดยการใช้ธรรมะสั่งสอน ทำให้บุคคลเกิดความสงบ ร่มเย็น ก่อเกิดความสงบสันติแผ่กว้างออกไปสู่สังคม จากสังคมเล็ก ๆ เป็นสังคมที่กว้างขึ้นเรื่อย ๆ และหากนำธรรมะกระจายออกไปสู่วงกว้าง ก็จะทำให้สังคมนั้น ๆ สงบสุข ร่มเย็น ไม่เกิดความขัดแย้งหรือสงครามขึ้น จึงสามารถกล่าวได้ว่า ท่านเป็นนักการทูตโดยแท้จริง

๕. บทบาทด้านการแพทย์และเภสัชศาสตร์

ในเรื่องนี้อาจกล่าวแยกได้ ๒ ประเด็น คือ ทั้งแพทย์รักษากาย และแพทย์รักษาใจ ในส่วนแรกนั้นการสั่งสอนขององค์ท่าน คือการทำข้อวัตร ซึ่งข้อวัตรรวมหรือข้อวัตรของพระ ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้สุขภาพทางกายแข็งแรง และหากมีการเจ็บป่วยของค์ท่าน ก็เน้นรักษาด้วยสมุนไพรแบบง่าย ๆ แต่จะเน้นฝึกให้ลูกศิษย์อดทนกับความเจ็บปวดและเป็นการฝึกฝนจิตใจของพระกรรมฐานให้เข้มแข็ง ผาพันกับทุกขเวทนาไปในตัว ในส่วนนี้จะเรียกว่า “ธรรมโอสถ” ก็ไม่ผิด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ องค์ท่านล้วนเป็นผู้ปฏิบัติดำเนินด้วยองค์ท่านเองไม่ใช่เพียงแค่การพูดสั่งสอนเท่านั้น ส่วนการเป็นแพทย์ทางใจนั้น อันนี้ถือว่าสำคัญมาก อาจจะกล่าวได้ว่าเป็นงานหลักของพระอุตรคณกรรมฐานก็ว่าได้ นั่นคือ การเน้นการรักษาใจ แก้ไขใจที่มีกิเลส ให้เป็นจิตใจที่บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสไม่มีความชั่วปะปนอยู่ในใจโดยการเจริญสมาธิภาวนา อบรมจิตใจตนเอง ขั้นต้นก็ทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตใจสงบ มีความสุขขึ้นปลายคือ

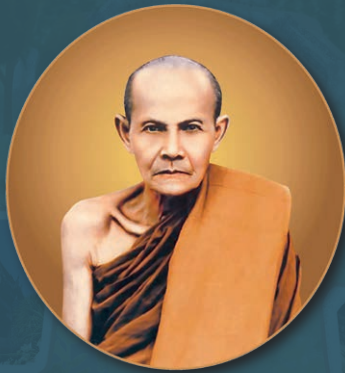
บรมสุขพ้นทุกข์ ไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ซึ่งถือเป็นยอดของคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยแท้ ซึ่งในปัจจุบันจะพบว่าการเจริญสมาธิภาวนาได้เป็นที่ยอมรับและเผยแพร่ไปยังนานาอารยประเทศอย่างกว้างขวาง

๖. บทบาทด้านสังคมสงเคราะห์

องค์หลวงปู่มั่น กุริทัตโต ได้สงเคราะห์ผู้คนและสัตว์โลกโดยไม่ละเว้นเลย ทั้งบรรพชิต คฤหัสถ์ และสรรพสัตว์ร่วมโลก โดยนัยที่ท่านเมตตาจะเห็นได้ทั้งการสงเคราะห์ด้วยสิ่งของการแบ่งปันเพื่อแผ้วแผ่ให้แก่ผู้ขาดแคลน และทั้งสงเคราะห์ด้วยการสั่งสอนด้วยธรรมะ ซึ่งถือเป็นการสงเคราะห์ที่สูงกว่าสงเคราะห์ด้วยวัตถุแบบเทียบค่าไม่ได้

นอกจากนี้ ยังถือว่า ท่านได้สงเคราะห์ตนเองโดยการปฏิบัติจนสิ้นกิเลส ต่อถึงสงเคราะห์ผู้อื่นและสังคมโดยการอุทิศเวลาส่วนตัว ออกมาเผยแผ่สั่งสอนสั่งสอนให้คนเป็นคนดี โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยแต่อย่างใด ท่านได้อุทิศเวลาตลอดชีวิตในสมณเพศขององค์ท่าน เพื่อสั่งสอนให้ทุกคนรู้แจ้งเห็นจริง และพาปฏิบัติจริง จึงมีศิษย์ยานุศิษย์มากมายแต่ในเวลาต่อมา

กล่าวโดยสรุป ในทุกบทบาทขององค์หลวงปู่มั่น กุริทัตโต ล้วนแต่เป็นการพัฒนาคนซึ่งถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่มีค่ามากที่สุดของโลก เนื่องจากท่านได้พัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีคุณค่า มีคุณธรรม ท่านได้อบรมสั่งสอนคน ให้ถือศีลให้ท่าน และเจริญภาวนา ซึ่งถือเป็นงานทางจิตใจ จึงถือเป็นงานที่ยากกว่างานใด ๆ ท่านจึงเป็นนักพัฒนาโดยแท้ เมื่อผู้คนมีคุณธรรมยอมทำให้สังคมสงบสุข มีสันติ มีความผาสุก นับแต่ตัวเอง สังคมครอบครัวเล็ก ๆ จนสามารถขยายออกไปสู่สังคมอันกว้างขึ้น ตลอดทั่วทั้งสังคมโลกได้ในที่สุด

..นักปฏิบัติ..
ใจต้องเต็มเดียวกล้าหาญที่สุด
จึงจะรู้ธรรมเห็นธรรม

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ปุริทัตโต

โครงการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

ตามที่ กระทรวงวัฒนธรรม โดยกรมการศาสนา ได้เสนอชื่อองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เพื่อให้องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization หรือ UNESCO) ประกาศยกย่องและร่วมเฉลิมฉลอง เนื่องในวาระครบรอบ ๑๕๐ ปีชาตกาลนั้น โดยในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๒ ที่ประชุมใหญ่สมัยสามัญองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ ครั้งที่ ๔๐ มีมติรับรองประกาศยกย่องให้องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นบุคคลสำคัญของโลก สาขาสันติภาพ ในวาระปี ๒๕๖๓ - ๒๕๖๔ และได้รับการบรรจุให้มีการเฉลิมฉลองครบชาตกาล ๑๕๐ ปีชาตกาล ในวันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๖๓

บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน) เล็งเห็นความสำคัญของการเฉลิมฉลองครบรอบ ๑๕๐ ปีชาตกาล องค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโตในครั้งนี้ ซึ่งท่านได้จาริกไปใน

พื้นที่ต่าง ๆ หลายภูมิภาค ทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของประเทศไทย และประเทศใกล้เคียง จึงนับเป็นโอกาสอันดีในการจัดให้มี โครงการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามรอยองค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต โดยการผสมผสาน ความร่วมมือกับ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย มูลนิธิสิริวัฒนภักดี เพื่อเชิญชวนและประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนได้เดินทางเข้าไปเรียนรู้ประวัติ วัตรปฏิบัติอันงดงาม รวมทั้งปฏิบัติบูชาสอนขององค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต รวมถึง เพื่อให้เป็นไปตามแนวทางพระปฐมบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการ “สืบสาน รักษา และต่อยอด” พร้อมนำเอาหลักคำสอน และวัตรปฏิบัติ ขององค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติ สืบไป นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ภายใต้หลักการ “บวร” และพัฒนาเป็นบริษัท วิสาหกิจชุมชน ราชการ บวรยกกำลังสอง เพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจสร้างรายได้ของชุมชน ซึ่งได้มีการเปิดตัว โครงการเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๒ และดำเนินการต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

โครงการฯ มีพื้นที่ดำเนินการตามท้องที่หลวงปู่บัว ภูริทัตโต ได้จาริกไปใน ๑๒ จังหวัด ๓๖ พื้นที่ ประกอบด้วยพื้นที่หลัก ๔ เส้นทาง ได้แก่ ภาคกลาง (ลพบุรี นครนายก และกรุงเทพมหานคร) ภาคเหนือ (เชียงใหม่) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตอนล่าง (อุบลราชธานี และอำนาจเจริญ) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน (สกลนคร นครพนม หนองคาย อุดรธานี หนองบัวลำภู และเลย) โดยโครงการ จะให้ข้อมูลพื้นที่สำคัญที่เป็นจุดหมายในพื้นที่ ๑๒ จังหวัด ซึ่งมีสถานที่สำคัญที่ องค์หลวงปู่บัวได้จาริกไป ๓๖ แห่ง ผ่านทาง www.luangpumun-cbt.org และทางเพจ เฟซบุ๊ก www.facebook.com/luangpumun.cbt เพื่อให้ประชาชนและผู้ศรัทธาได้ศึกษา พร้อมทั้งข้อมูลสถานที่และแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยรอบสถานที่ เหล่านี้ให้มาเยี่ยมชม โดยมุ่งที่จะสร้างเส้นทางท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะช่วยส่งเสริมการสร้างรายได้ให้ชุมชนอย่างยั่งยืน และสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ ในด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เป็นอย่างดีอีกด้วย รวมถึงโครงการฯ ยังได้ ต่อยอดและขยายผลไปยังเครือข่ายต่าง ๆ ดังนี้

กิจกรรมธรรมะออนทัวร์

บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน) โดยสำนักทรัพยากรบุคคล จัดกิจกรรม “Work & Life Balance by Dhamma” ธรรมะออนทัวร์ ภายใต้โครงการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เพื่อเปิดโอกาสให้พนักงานในกลุ่มไทยเบฟ ได้ร่วมเดินทางตามรอยเส้นทางธรรมองค์หลวงปู่มั่น รวมถึงเรียนรู้คำสอนและปฏิบัติธรรม โดยร่วมมือกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานจังหวัดภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการประชาสัมพันธ์โครงการฯ

กิจกรรมปลูกป่าในใจคน

บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน) ผสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย และประชาชน ร่วมกันปลูกต้นไม้ตามกิจกรรม “ปลูกป่าในใจคน” ซึ่งเป็นการขยายผลโครงการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และเป็นการต่อยอดแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ด้านการอนุรักษ์ และการปลูกป่าในใจคน สร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ ลดการใช้พลังงาน และเพิ่มพื้นที่สีเขียว ในพื้นที่ตามรอยธรรมองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ในจังหวัดสกลนคร นครพนม อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี

กิจกรรม Press Tour ตามรอยธรรม

จัดกิจกรรมพาสื่อมวลชนร่วมตามรอยธรรมขององค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ในจังหวัดลพบุรี สกลนคร นครพนม นครนายก และอุดรธานี เพื่อร่วมลงพื้นที่ทำข่าวประชาสัมพันธ์เส้นทางท่องเที่ยวตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ในโครงการฯ รวมถึงจุดแวะอุดหนุนสินค้าชุมชน และยังเป็นความร่วมมือสืบสานคำสอนขององค์หลวงปู่มั่นอีกด้วย

กิจกรรมอบรมนักเล่าเรื่องชุมชน

จัดกิจกรรมอบรมนักเล่าเรื่องประจำชุมชนเพื่อเริ่มสืบสานตำนานองค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต จังหวัดสกลนคร รุ่นที่ ๑ ณ สถาบันพลังจิตตานุภาพ สาขา ๑๘๙ วัดป่าภูริทัตตธรรมาวาส ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างองค์ความรู้ให้กับชุมชน นำไปสู่การเป็นนักเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับองค์หลวงปู่บัว ภูริทัตโต ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในชุมชน ในการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมายังชุมชน ให้ได้รับความรู้ ความเข้าใจในพื้นที่มากยิ่งขึ้น เป็นการสืบทอดประเพณีปฏิบัติทางองค์หลวงปู่บัวอีกทางหนึ่ง โดยมีผู้สนใจเข้าร่วมอบรมกว่า ๖๐ คน

หมั่นดูโทษตนไว้ให้ใจเคย
เว้นเสียซึ่งโทษนั้น
คงได้เชยชมสุขพ้นทุกข์ภัย
เมื่อเห็นโทษตนชัดพึงตัดทิ้ง
..ทำอ้อยอิ่งคิดมากจากไม่ได้..

คำสอนองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

บรรณานุกรม

- คณะศิษยานุศิษย์, (๒๕๔๓). **เพชรน้ำหนึ่ง**. กรุงเทพมหานคร: แอ็ดวานซ์อะโกร.
- นิรนาม. (๒๕๒๗). **ชีวประวัติ ธรรมเทศนา บทประพันธ์ และธรรมบรรยาย ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป.สัมพันธ์พาณิชย์.
- มูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, (๒๕๔๕). **บูรพาจารย์ ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ชวนพิมพ์
- พระภูริทัตโต (หมั่น), (๒๕๖๓). **ขันธะวิมุติสะมังคีธรรมะ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- พระสาคร ปัญญาโช, (ผู้รวบรวม). (๒๕๓๓). **จันทสาโรบูชา**. (ม.ป.ท.). ห้างหุ้นส่วนจำกัด ป. สัมพันธ์พาณิชย์.

รายนามผู้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลและภาพถ่าย

- พระครูมงคลกิตติธาดา ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปทุมวนาราม ราชวรวิหาร
- คุณก่อพจน์ ไชยกาล
- คุณชนกานต์ วงศ์สุลักษณ์
- คุณพรชัย ใจวีระวัฒนา
- บริษัท เดอะโปรอิมเมจ (ไทยแลนด์) จำกัด

จัดทำโดย โครงการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

คณะกรรมการโครงการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

คุณฐานันท์ ลิขิตวัฒนภักดี	ประธานกรรมการ
คุณอภัย จันทนจุลกะ	กรรมการและที่ปรึกษาคณะทำงาน
คุณอดิศักดิ์ เทพอาสน์	กรรมการและประธานคณะทำงาน
คุณสุรพล เสวตเศรณี	กรรมการและรองประธานคณะทำงาน
คุณพ้องพรรณ เจียรวิริยะพันธ์	กรรมการและรองประธานคณะทำงาน
คุณสายพิรุณ น้อยศิริ	กรรมการ
คุณณรงค์ บุญศิริรักษ์	กรรมการ
คุณปรีชา พรหมบุตร	กรรมการ
คุณธารทิพย์ ศิริบุษงค์	กรรมการ
คุณวิรัช เมฆล้มพันธ์	กรรมการและเลขานุการ

คณะผู้จัดทำหนังสือ ตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

คุณวิรัช เมฆล้มพันธ์
คุณสุวรรณ์ สุพัฒน์มงคล
คุณพรชญา ริมกาญจน์วัฒน์
คุณปริญญ์ สุวรรณไธ
คุณประสงค์ จารุรัตน์พงศ์

หนังสือตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

สนับสนุนการจัดพิมพ์โดย มูลนิธิลิขิตวัฒนภักดี และ บริษัท ไทยเบฟเวอเรจ จำกัด (มหาชน)
เลขที่ ๑๔ ถนนวิภาวดีรังสิต แขวงจอมพล เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร ๑๐๙๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๗๘๕ ๕๕๕๕

เว็บไซต์โครงการท่องเที่ยวโดยชุมชนตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต
www.luangpumun-cbt.org

พิมพ์ครั้งที่ ๑ มกราคม ๒๕๖๗ จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม

ISBN 978-616-94294-2-5

พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์ คอร์เปอเรชั่นส์ จำกัด (มหาชน)

๓๗๘ ถนนรัชฎาภิบาล แขวงตลิ่งชัน เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร ๑๐๑๗๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๔๒๒ ๙๐๐๐

สแกนเพื่อรับ E-Book
ฉบับะวัติสะบักสิรรณะ

สแกนเพื่อรับ E-Book
ตามรอยองค์หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

มูลนิธิสิริวัฒนภักดี
SIRIVADHANABHAKDI FOUNDATION

ThaiBev

โครงการ
ท่องเที่ยวโดยชุมชน
ตามรอยองค์หลวงปู่มั่น
www.luangpumun-cbt.org